

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

X. évfolyam

2000/3.

A TARTALOMBÓL

A katonai stratégia aktuális kérdéseiről

Olaszország és a NATO

A haderőreform haditechnikai aspektusai

A hadtudományi kutatás helyzete

A hadkiegészítés rendszere

A NATO fegyveres erőinek fejlesztése

START-szerződések

A katonai minőségügy helyzete

A légvédelmi rakétacsapatok vezetése

Globalizáció és információbiztonság

A Magyar Honvédség arculati elemei

Az Európai Biztonsági Charta

Aknamezők mentesítése (1943–1986)

A tanulmányok szerzői

Dr. Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Csapody Tamás
jogász, szociológus

Deák János nyá. vezérezredes,
a Magyar Honvédség volt
parancsnoka

Dr. Göcze István alezredes,
egyetemi adjunktus

Juhász Dezső mk. alezredes,
katonai atasé

Kiss Sándor mk. alezredes,
főiskolai docens, doktorandusz

Dr. Kunos Bálint mk. ezredes,
a HM Közbeszerzési Osztályának
vezetője

Magyar Ferenc mk. őrnagy,
doktorandusz

Dr. Mészáros Margit
főiskolai tanár, BJKMF

Mikula László mk. alezredes,
Beszerzési Hivatal

Dr. Pataky Iván nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Szabó József nyá. vörög.
a hadtudomány doktora

Szabóné Szabó Andrea százados,
doktorandusz

Dr. Szentesi György nyá. mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Szigeti Lajos ezredes,
egyetemi docens, tanszékvezető

Tóth György mk. őrnagy,
doktorandusz

Dr. Turcsányi Károly mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

A társasági élet rovatot összeállította:
Békési Bertold
Horváth István
Kádas Géza

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István,

Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA
ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

X. évfolyam

3. szám

2000. szeptember

Tartalomjegyzék

Deák János	A nemzeti katonai stratégia néhány aktuális kérdéséről	3
------------	---	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

Juhász Dezső	Olaszország és a NATO	15
--------------	-----------------------------	----

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Kunos Bálint	A haderőreform haditechnikai aspektusai	25
Gőcze István	A hadtudományi kutatás helyzete és lehetőségei az ezredfordulón	38
Szigeti Lajos	A hadkiegészítés rendszere	47
Csabai György	A NATO fegyveres erői fejlesztésének irányai	58
Szentesi György	START-szerződések	68

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Turcsányi K.–Mikula L.	A katonai minőségügy helyzete	77
Tóth György	A légvédelmi rakétacsapatok vezetésének néhány kérdése	87

Magyar Ferenc	Globalizáció és információbiztonság	95
Kiss Sándor	A biztonságtechnikai mérnöktisztképzésről	103

FÓRUM

Szabóné Szabó Andrea	A Magyar Honvédség arculati elemei	107
Mészáros Margit	Az Európai Biztonsági Charta	114
Pataky Iván	Mikor európai valaki?	120
Csapody Tamás	A második világháborús aknamezők és azok mentesítése (1943–1986)	123

SZEMLE

Szabó József	A Magyar Királyi Honvéd Légierő története	129
	A haderőreform szolgálatában	132

TÁRSASÁGI ÉLET

† Zimits Rezső (1930–2000)	133
Megújuló magyar repülőszakember-képzés	134
Nyelv és az információs társadalom	135
A tüzer szakosztály ülése	136

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattjuk felül,
de szerkesztjük, azok tartalmáért a szerző felel!*

Deák János

A nemzeti katonai stratégia néhány aktuális kérdéséről

A nemzeti katonai stratégia folyamatban levő kidolgozása nem nélkülözheti azoknak a tapasztalatoknak a figyelembevételét, amelyek a Magyar Honvédség életében a rendszerváltozás óta eltelt eseménydús évek során halmozódtak fel. Az alábbi cikk szerzője – aki 1991. szeptember 9-től, 1994. november 1-ig a Magyar Honvédség vezérkari főnöke, közben 1993–1994-ben egy személyben a Magyar Honvédség parancsnoka is volt – ezeknek az eseményeknek ismeretében összegezi nézeteit a nemzeti katonai stratégia legalapvetőbb kérdéseiről. Eközben a stratégia alkotás olyan fontos tételére hívja fel a figyelmet, miszerint az első számú kihívás és veszély Magyarországra – és általában a világra – belátható ideig még mindig a két katonai pólus (USA és Oroszország) közötti lehetséges konfliktusból adódhat. Kifejti azt a nézetét, hogy országunk katonai biztonságának legnagyobb kihívása nem a háborús szint alatti konfliktusok kezelése lenne, hanem olyan – akár regionális, akár globális elemeket is hordozó – haditevékenység, amely kimondottan a Magyar Köztársaság, illetve a szövetség ellen irányulna. Kiemeli, hogy nem hanyagolható el – a kockázatok között – az a változat sem, amikor egy katonai válság és konfliktus esetén a fegyveres összeütközés kezdetén hazánkat elsődlegesen nem szárazföldi behatás érné. A szerző elemzései azt erősítik, hogy kritikus helyzetben, a haditevékenységek kezdetén az ország katonai védelmét a legtöbb esetben a magyar fegyveres erőknek önállóan kellene biztosítaniuk, ezért egyik legfontosabb feladat, hogy a magyar fegyveres erőket az ekkor végrehajtandó feladatokra kell felkészíteni.

A nemzeti katonai stratégia kidolgozását elősegítő kutatási kérdések között szerepeltek többek között: a stratégiai környezet értékelése; az ország és a szövetség fenyegetettsége mértékének, jellegének számbavétele; a régiókban alkalmazandó erőinek és a magyar haderő együttes tevékenységének elgondolása; magyar részről az ország katonai védelmének kezdetben önálló, később szövetségi keretek közötti végrehajtása; a fegyveres erők feladatrendszerének, nagyságának, struktúrájának megállapítása; az esetleges fegyveres küzdelem méreteinek, jellegének és módjainak prognosztizálása és más kérdések. A felsorolt és a meg nem említett kérdések közül többet a Magyar Honvédség stratégiai felülvizsgálata során is nyilvánvalóan elemeztek. A kutatás eredményeként elkészített anyagok, tanulmányok, cikkek, továbbá a honvédség állapotáról szóló beszámolók áttekintése mégis olyan érzést válthat ki, mintha a folyamatok és a különböző megnyilatkozások között diszharmónia volna, aminek okát – többek között – a következőkben is látom:

- A kutatók többségénél egyértelműen a hidegháború megszűnésével beállt új helyzet, a kétpólusú világregndszer megszűnése, a Magyar Köztársaság füg-

getlenné válása, vagyis az 1990-es évek legeleje hatásának figyelembevétele dominál.

- A tanulmányok téziseiben még mindig nagyobb hangsúlyt kap a NATO 1991-es stratégiai koncepciója, mint a több lényegi kérdésben újat adó, Washingtonban elfogadott 1999-es koncepció.
- Több tanulmány tovább élte az 1990-es évek első felében kialakított, ún. „válságkezelési” filozófiánkat, ami nem volna baj, de a visszatekintés több esetben pontatlan.
- Megtörtént a Magyar Honvédség stratégiai felülvizsgálata, arra alapozva döntéseket hoztak a haderő (további) átalakítására (csökkentésére), az átalakítás megkezdődött, miközben a nemzeti biztonsági stratégia és a nemzeti katonai stratégia még nem lett véglegesítve.
- A doktrínák kidolgozásának alapját szintén a fenti okmányok képeznék, azokat nem helyettesíthetik az átvett doktrínák vagy azok átdolgozásai.
- A magyar fegyveres erők, elsősorban a Magyar Honvédség rendszereinek nagy része a keleti hadikultúrának megfelelően lett kialakítva és fejlesztve, következésképpen nehéz és bonyolult a nyugati hadikultúrában elfogadott eljárások befogadása és a hatékonyabb képességek elérése.
- A nyugati hadikultúrára való áttérés a magyar hadtudományban, a fegyveres erők vezetésében, szerveinél és szervezeteinél alapvető változásokat feltételez – elsősorban gondolkodásmódban –, ami még nem (mindenütt és mindenkinél) történt meg (kezdődött el). Paradigmaváltás nélkül pedig előbbre lépni nem lehet, a haderő átalakítása elhúzódhat, deformálódhat és a katonai képességek további csökkenéséhez vezethet.

Ebben a dolgozatban a nemzeti katonai stratégia – felfogásom szerint – legaktuálisabb kérdései közül néhány, az ország katonai védelmével kapcsolatos gondolkodással kívánok foglalkozni azzal a céllal, hogy: visszatekintve a közelmúltnak a katonai biztonság szempontjából legfontosabb eseményeire, kiemeljek néhány tapasztalatot és NATO-tagságunkból kiindulva, valamint az általános biztonsági környezetet figyelembe véve elemezzem és rangsoroljam a potenciális katonai kockázati tényezőket.

Magyarország katonai biztonságának helyzetében az 1989–90-ben végbement változások, a szocialista világrendszer összeomlása, a VHS felbomlása, a szovjet csapatok kivonása és döntően a demokratikus változások jelentették az alapvető fordulatot. Ezek a változások egyben a hidegháborús időszak végét és az ország függetlenségének visszanyerését is jelentették. A magyar haderő „depolitizálódott”, a maradék hivatásos állomány esküt tett a Magyar Köztársaságra, megértette és elfogadta az olyan alapvető értékeket, mint a szabadság, a függetlenség, a demokrácia.

A közelmúlt tapasztalatai, az azokból levonható tanulságok

A rendszerváltozás után bekövetkezett délszláv válság kezdetekor a haderő a korábbi időszakra jellemző struktúrában és szervezetben működött, *a kialakult válság kezelésére kezdetben alkalmatlan volt*. Elsősorban vezetési rendszerünk, de harcoló szervezeteink, technikai lehetőségeink – különösen a légvédelem terén – sem voltak alkalmasak a válság kezelésére, adott esetben a veszélyek elhárítására. Így ideigle-

nes szervezetek létrehozásával, a készenléti és a készségi szolgálatok korábbiaktól eltérő módon történő ellátásával és más alapvető rendszabályok bevezetésével voltunk képesek a feladatok szükségszerű végrehajtására.

A válság katonai téren történő kezelésének alapvető célja az volt, hogy hazánk ne sodródjon bele a fegyveres konfliktusba, illetve hogy olyan határozottságot mutassunk, amellyel távol tudjuk tartani a konfliktusban szereplő feleket légterünkől és államhatárunktól.

A délszláv válság katonai veszélyeinek kezelését a fegyveres erőknél úgy kellett megoldaniuk, hogy a honvédelemmel, biztonságunkkal kapcsolatos régi törvények, jogszabályok már nem igazán működtek, az újak pedig még nem készültek el. Azt azonban mindenképpen vitatom, hogy nem lettek volna kül-, biztonság- és védelempolitikai, stratégiai céljaink. Igaz, a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelveket – bár 1990 őszétől már több egyeztetésen átmentek – csak 1993 tavaszán fogadta el az Országgyűlés.

Azt is meg kell említeni (a vezérkar részére tanulságos lehet), hogy a délszláv válság katonai eseményeinek kezdetekor – 1991 nyarán, őszén – a Magyar Honvédség rendelkezett ugyan jóváhagyott védelmi tervekkel, de különösen hiányzott az elgondolás a közvetlen szomszédságunkban, illetve az államhatáraink mentén kialakuló fegyveres konfliktusok kezelésére. A kiegészítő válságkezelési tervek – az 1991 végén már átalakuló szervezetekre – csak 1992 elejére készültek el.

Összességében – mint ismert – a délszláv válságot a magyar fegyveres erők (a Magyar Honvédség és a Határőrség), együttműködésben a rendőrséggel és a polgári szervekkel, elfogadhatóan és eredményesen kezelni tudták. A válság kezelésében meghatározó volt az állami-politikai vezetés irányítása és a haderő feletti ellenőrző tevékenysége. Mindannyian sokat köszönhetünk katonai és polgári titkosszolgálatainknak.

Az a legfontosabb tanulság, hogy – köszönhetően az állami és a katonai vezetésnek, de különösen a csapatparancsnokok magas fokú reagálóképességének és a csapatok végrehajtási készségének – a tevékenység eredményes volt, és rendkívül sok tapasztalatot szereztünk a határ menti, alacsony intenzitású konfliktusok kezelésében, amit egy esetleges hasonló helyzetben hasznosítani lehet.

Tapasztalat az is, hogy nem lehet megengedni – akár rövid időszakra sem –, hogy a haderő ne rendelkezzen érvényes, válságkezelésre kidolgozott kiegészítő tervekkel. Állandóan és folyamatosan kell rendelkezniük – mind a szárazföldi csapatoknál, mind a légierőnél – szervezeteinkben reagálásra képes harcoló erőkkel. A délszláv válság során nem a magyar haderő nagysága, hanem állapota, szervezettsége, vezetettsége és a csapatok begyakorlottsága és áldozatvállalása volt a meghatározó.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a válságok és békeműveletek során más jellegű és minőségű tájékoztatást kell végezni. A médiával való együttműködésben korábban nem voltak tapasztalataink, de azt el kell ismerni, hogy a tájékoztatás – és a média felhasználása a feladatok érdekében – rendkívül fontos, sőt meghatározó lehet.

Az 1990-es évek közepének eredményei – a NATO-hoz csatlakozás esélyeinek egyértelművé válása, a Magyar Honvédség új helyzetben elgondolt és az Országgyűlés által 1995-ben jóváhagyott átalakításának megkezdése – pozitívan hatottak

az ország katonai biztonságára és erősítették azt. A daytoni egyezmény megkötése után pedig az ENSZ BT felhatalmazásával, a NATO vezetésével megkezdődött a délszláv válság rendezése, stabilizálása Bosznia-Hercegovinában. Az IFOR, majd az SFOR erői a nemzetközi közösség támogatásával, nem kis mértékben a Magyar Köztársaság és a Magyar Honvédség hathatós és jelentős közreműködésével képesek voltak arra, hogy a katonai válságot – legalább időlegesen – kezeljék. A fegyveres konfliktusok veszélye mindenképpen távolabb került az országhatártól, és a hazánkba települt amerikai és más erők is adtak egy bizonyos biztonságérzetet.

Az IFOR és az SFOR tevékenységében való részvételünk és a más nemzetek erőinek nyújtott befogadótámogatás megmutatta és bizonyította áldozatvállalásunkat, aktivitásunkat és képességeinket is. Egyértelműsíthető, hogy *ez az időszak (1995–96) döntő volt a tekintetben, hogy hazánkat 1997-ben a madridi NATO-csúcstalálkozón meghívták a szervezetbe.*

Itt lehet megemlíteni a Partnerség a békéért kezdeményezés keretében végrehajtott gyakorlatokat, különösen a Cooperative Light 1995 és a Cooperativ Nugget 1995 és 1997 gyakorlatokat, amelyeken a Magyar Honvédség igen jó, a NATO-tag-országok hadseregeivel összevethető teljesítményt nyújtott.

Fenti események és eredmények annál inkább jelentősek, hiszen a Magyar Honvédség továbbra is költségvetési nyomás alatt működött, az állomány egyre rosszabb szociális körülmények között dolgozott. Mindenki tudta azonban vagy legalábbis érezte, hogy további erőfeszítésekre van szükség a haderő elfogadtatása érdekében mind az ország közvéleménye, mind a NATO-tagországok és a NATO-szervezetek részéről.

A felső katonai vezetés egyértelműen érezte, különösen az 1990-es évek közepétől, hogy a hadsereg hivatásos állományának döntő többsége a NATO-tagság mellett van. Bár a folyamatos átszervezések és csökkentések során sokan eltávoztak, a maradék állomány – túl a biztonságpolitikai és katonai megfontolásokon – egyszerűen azzal is számolt, hogy a NATO-tagsággal megváltozik a haderő anyagi-technikai ellátottsága, és jelentősen javul az állomány szociális helyzete és megbecsülése.

Miután a történelmi jelentőségű madridi csúcstalálkozón *hazánkat alkalmasnak ítélték arra, hogy a NATO-bővítés első körébe kerüljön, az ország katonai biztonságának helyzete minőségileg más szintre került.*

A NATO-felvétellel mintegy egy időben kezdődő koszovói válságkezelés – egy békekikényszerítés, amely gyakorlatilag légi hadművelet volt a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen – megmutatta azt a felelősséget, ami egy NATO-tagországra hárul, különösen a mi esetünkben, amikor magyar kisebbség által is lakott szomszédos ország ellen kellett a nemzetközi közösségnek fellépnie. A légi tevékenységek során magyar részről végig érzékelhető volt katonai biztonságunk viszonylagos megerősödése a NATO-tagság által, ugyanakkor számolnunk kellett egy olyan veszéllyel is, ami éppen szövetségi tagságunkból adódhatott volna.

Összegezve a fenti gondolatokat, úgy vélem, hogy *a katonai biztonsággal kapcsolatos legfontosabb tapasztalatok figyelembevétele hasznos lehet a kidolgozás alatt álló nemzeti katonai stratégia véglegesítéséhez még akkor is, ha a tapasztalatok részben szubjektívek, részben pedig evidenciaként kezelhetők.* Különösen fontosnak tartom az alábbiak érvényesítését:

- A Magyar Honvédség teljes állománya elfogadta a rendszerváltozást, nagy odaadással és jó szakmai hozzáértéssel vett részt a feladatok végrehajtásában; *elismerésre méltóan hajtotta végre a délszláv válság veszélyeinek elhárításával kapcsolatos feladatokat, vett és vesz részt a békeműveletekben.*
- Ugyanakkor *a haderő elfogadottsága, megbecsülése, illetve ellátottsága igen alacsony szintű volt az egész időszakban.* A költségvetési szorítások olyan anyagi-technikai és szociális helyzetet állandósítottak több éven át, amely méltatlan volt a honvédelemhez és az állományhoz. A katonák az általános katonapolitikai megfontolásokon túl ezért is várták a NATO-hoz csatlakozást, és várják a haderő olyan tartalmú reformját, ahol a fenti feszültségek feloldódnak.
- Az ország katonai biztonságában bekövetkezett radikális változások az 1989–90-es és az 1997–99-es időszakokhoz kötődnek. *A NATO-tagság egy folyamat eredménye volt és egy újabb, megújulási folyamat, időszak kezdete is.* Ebből is következően – de alapvetően abból kiindulva, hogy a biztonság és a honvédelem össznemzeti ügy – kimondható, hogy legmeghatározóbb dokumentumainkat (mint a nemzeti biztonsági és a nemzeti katonai stratégia) aligha lehet egyetlen kormányzati ciklus időszakához kötni.
- *A délszláv válság is megmutatta hazánk geostratégiai helyzetének felértékelődését.* Nyilvánvaló hogy a NATO számára fontossá vált a Magyar Köztársaság területének, objektumainak, szolgáltatásainak igénybevétele. A délszláv békeműveletek során a szövetségi műveletekhez való hozzájárulásunk igen fontos volt. Földrajzi helyzetünkől következően a NATO-tag Magyarország kivételes helyzetben van és marad a következő bővítési körig vagy még azt követően is. Katonailag különösen, de politikai-gazdasági tekintetben is fontos, hogy a NATO peremén, „NATO-szigetországgént”, a katonai csoportosítás első vonalában helyezkedünk el. Ebben az összefüggésben megállapítható, hogy geostratégiai helyzetünk nem hasonlítható össze senkivel és teljesen más, mint sok más NATO-tagország helyzete. Ugyanitt állapítható meg az is, hogy katonai biztonságunkat lényegesen javítaná egy olyan helyzet, amikor – más körülmények viszonylagos állandósága mellett – egy következő NATO-bővítési körben szomszédaink egy (vagy nagy) része NATO-tagga válna.
- A magyar fegyveres erőkkel szemben elvárás, hogy az elmúlt időszak tapasztalatait feldolgozva és azokat felhasználva, egy esetlegesen bekövetkező *határ menti, alacsony intenzitású konfliktust a jövőben is kezelni tudjanak, legalábbis a konfliktus kezdetén, a szövetségi erők bevetéséig mindenképpen.* Itt célszerű figyelembe venni, hogy a délszláv válság időszakában az állami-katonai vezetés állandóan számolt szárazföldi vagy légi behatolással, egy időben esetleg több irányból is, amelyek nem „véletlenszerűen” alakultak volna ki, hanem szándékosan a Magyar Köztársaság ellen is irányulhattak volna. A bevezetett rendszabályok és a felkészültség alapján ki lehet jelenteni, hogy egy század-zászlóalj erejű harccsoport behatolását fegyveres erőink még a határ közvetlen közelében képesek lettek volna elhárítani. Amennyiben a kijelölt erők magasabb készenléti fokban szétbontakozva kaptak volna parancsot a behatolt csoportosítás tevékenységének elhárítására, úgy a számvetések és erőviszonyok alapján zászlóalj-dandár szintű erővel szemben is sikerrel léphettek

volna fel. Légvédelmünk, különösen 1992–93-tól – miután begyakorolták az ideiglenesen kitelepített rendszereinket és a NATO a légtérünkben is felügyelte a térséget – egyre eredményesebben működött. Jelentős előrelépés volt az 1994-től rendszerbe állt MiG-29-es ezred szolgálatellátása.

- A legfontosabb következtetés pedig az, hogy *a délszláv válság legkritikusabb időszakaiban kialakult helyzeteket is kezelni tudtuk, és ennek tapasztalatait a haderő feldolgozta.* Hasonló helyzetekre vonatkozóan a képességek megtartásának, illetve fejlesztésének követelményként kell megjelennie a készülő biztonsági és katonai stratégiákban.
- Az elmúlt időszakban bebizonyosodott, hogy *a katonai erő szerepe nem csökkent általában sem, a közép-európai régióban sem, de a Magyar Köztársaság vonatkozásában sem.* A katonai erő a jövőben – más összetevőkkel együtt – várhatóan még inkább megőrzi funkcióját az ország biztonságának garantálásában. Eközben *biztosítani kell, hogy a katonai folyamatokat a politika ellenőrzés alatt tartsa.*

Stratégiai környezet, potenciális veszélyforrások

A stratégiai környezet vizsgálatánál szükségesnek tartok a jelenlegi időszakra, de különösen a közeljövőre – 2000-től 2010-ig, 2015-ig – egy prognózist készíteni a várható védelempolitikai irányzatokról. E célból legkézenfekvőbbnek tűnik elfogadni egy hozzáértő elemzést a nemzetközi politikai rendszerek várható változásairól, és abból kiindulva következtetéseket levonni saját érintettségünket illetően.

Az utóbbi időszak legmarkánsabbnak mondható magyar elemzését, a nemzetközi politika főbb trendjeit illetően Balogh Andrásról lehet olvasni, *A világ 2000 után* címmel. Ha e tanulmány egyes kérdéseivel kapcsolatban vannak is eltérő nézeteink, akkor sem lehet haszontalan főbb gondolatait kivetíteni a védelmi területre.

A fentiek alapján belátható közeljövőben a következő védelempolitikai trendekre számíthatok:

- Az Egyesült Államok világpolitikai téren hegemon szerepét megőrzi, katonai téren a nyugati világban megszerzett dominanciáját megtartja.
- A NATO az 1999-ben elfogadott stratégiai koncepciónak megfelelően – az Egyesült Államok meghatározó és irányító részvételével – fenntartja a kollektív védelmet, elmélyíti kapcsolatait partnereivel, felkészül új tagok felvételére, de csak korlátozott bővítésre lehet számítani.
- Az európai védelmi identitás gondolata tovább erősödik, de az önálló európai katonai erő még nem lesz meghatározó.
- Oroszországban a jövő fejlődési útja a konszolidáció és a partneri kapcsolatokra való törekvés lesz, ugyanakkor a birodalom katonailag erősödni fog. Oroszország katonai potenciálját továbbra is a hadászati nukleáris erők fogják meghatározni.
- Kína katonai ereje nagy ütemben fog fejlődni és erősödni, de az elkövetkező 10–15 évben globálisan még nem lesz meghatározó.
- Közép- és Kelet-Európa államai közül a NATO-tagországok hadseregei a kompatibilitás és az interoperabilitás megteremtésével fognak foglalkozni, amely tevékenység a katonai potenciálban és képességekben időleges visszaesést is jelenthet, a felzárkózás csak 15–20 év múlva várható.

- Európa délkeleti és keleti részein a kialakult válságok csak lassan rendeződnek, békétámogató műveletekre még sokáig szükség lesz.
- Más térségek (a periféria) katonailag veszélyekkel terhesek maradnak, globálisan továbbra is az innen kiinduló – elsősorban a tömegpusztító fegyverek elterjedéséből adódó – esetleges terrorcselekmények, illetve a világ más térségeinek, országainak érdekeit sértő és fenyegető helyi konfliktusok jelennek veszélyt.

A stratégiai környezetet alapvetően meghatározza a katonai nagyhatalmak nukleáris potenciálja és elrettentőképessége, elsődlegesen az Egyesült Államok és Oroszország viszonylatában.

A hadászati nukleáris erő – a „nagy kiegyenlítő”, ahogyan erről Henry Kissinger ír a Diplomácia című művében – a konvencionális fegyverzetek és haderő állapótól függetlenül is *meghatározó marad*.

A START-II szerződés orosz ratifikálása és várható végrehajtása eredményeként a nukleáris töltetek mennyisége 2007-ig 3000 és 3500 közé csökken az Egyesült Államok, illetve Oroszország részéről, de ezt megelőzően (ezzel együtt) a START-I értelmében 2001 végéig végre kell hajtani a csökkentést 7000-re, illetve 6000-re. (A folyamatot megzavarhatja a rakétaelhárító rendszerek tekintetében kialakult nézetkülönbség a két hatalom között.) A jelenleg Genfben folyó tárgyalások a START-III szerződést készítik elő, ahol Washington 2000–2500, míg Moszkva 1500 robbanófej megtartását javasolja. Mindezek reményt keltő lépések, de nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a mennyiség is bőven elegendő lenne egymás (és szövetségeseik) többszörös és garantált elpusztítására.

Az orosz nukleáris arzenál részben kényszerű csökkentése révén – több rakéta üzemideje lejár – az orosz vezetés forrásokat tud felszabadítani a hagyományos fegyveres erők átalakítására és korszerűsítésére. Ugyanakkor az elfogadott orosz katonai doktrínában megnőtt a nukleáris elrettentés jelentősége. Míg az elmúlt évben az orosz doktrína csak azt tartalmazta, hogy az Oroszország és szövetségeseinek nemzetbiztonságát érő „kritikus veszélyek elhárítására” Moszkva „kényszerű végső lépésként” atomfegyvert is bevetethet, az új helyzetben az orosz vezetés fenntartja a jogot a nukleáris fegyver bevetésére, ha a válsághelyzet megoldásának minden más módja kimerült vagy hatástalannak bizonyult. Az orosz katonai doktrína azt is leszögezi, hogy Moszkva felhasznál minden rendelkezésre álló erőt és eszközt, beleértve a nukleárisat is, ha Oroszországot és szövetségeseit a nemzetbiztonságukra nézve kritikus helyzetben hagyományos fegyverek bevetésével erőteljes agresszió éri.

Amikor a stratégiai környezetet vizsgáljuk, a fentiekben el kell gondolkodnunk, és a NATO-tag Magyarország biztonságára vonatkozóan a megfelelő következtetéseket le kell vonnunk. A legfontosabb következtetés pedig egyértelműen az lehet, hogy az első számú kihívás és veszély Magyarországra – és általában a világra – belátható ideig még mindig a két katonai pólus közötti lehetséges konfliktusból adódhat.

Ezzel együtt feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy Magyarország katonai biztonságában meghatározó jelentőségű változás következett be, döntően az euroatlanti integráció terén elért eredmények révén. Magyarország NATO-tag, az Európai Unióhoz való csatlakozási tárgyalások folyamatban vannak.

Az ország NATO-tagsága egyszerre teremt megnövekedett lehetőségeket és felelősséget. Magyarország biztonsága a NATO-tagállamok biztonságának részévé vált és viszont. Megnőtt az ország stratégiai jelentősége, miután hazánk a NATO európai szárazföldi centruma és a NATO periferiáján elhelyezkedő potenciális válságkövetek (Balkán, Kaukázus, mediterrán régió) közötti kommunikációs vonalon fekszik.

Magyarország biztonságára ma elsősorban az euroatlanti integráció biztonságának alakulása és *a térségben végbemenő politikai-társadalmi-gazdasági folyamatok gyakorolnak hatást*, de az ország nem függetlenítheti magát a globális veszélyforrásoktól sem. Hazánk számára a közeljövőben *a biztonsági kockázatot az instabilitás jelenti*, főleg közvetlen környezetünkben, illetve a szövetség periferiáján. A térségben a dezintegrációs és integrációs folyamatok egyszerre jelennek meg. A volt föderatív államok felbomlásával erős renacionalizálódási folyamatok indultak el, amelyek nem nélkülözik a katonai erő alkalmazását sem. A délszláv válság még nem jutott nyugvópontra, várhatóan még hosszabb ideig hatást gyakorol közvetlen környezetünkre.

A régió országaiban a demokratikus átalakulás folyamatai rendkívül törekenyek. A NATO-bővítés második körében meghívandó országokban a változások eredményei nyilvánvalóan stabilizálódnak majd. A közvetlen környezetünkben lévő néhány ország felvételével megszüntethető volna az a katonailag mindenképpen hátrányos állapot, amely Magyarország „NATO-sziget” helyzetéből adódik. Fentiek miatt Magyarország biztonsági érdeke, hogy a szomszéd országok többségének euroatlanti integrációja minél korábban bekövetkezzen.

Ezzel együtt és talán eltérően több más biztonságpolitikai értékeléstől¹ – melyek alaphangját az akkor helyes 1991-es NATO-koncepció adta meg – azt gondolom, hogy *az ország katonai biztonságának legnagyobb kihívása nem a háborús szint alatti konfliktusok kezelése lenne, hanem akár regionális, akár globális elemeket is hordozó olyan haditevékenység, amely kimondottan a Magyar Köztársaság, illetve a szövetség ellen irányulna*. Elfogadom, hogy ennek valószínűsége minimális, és nem gondolom, hogy ilyen helyzetet feltételezve kellene például a magyar fegyveres erők békelétszámát megállapítani. Minthogy azonban ez a helyzet abszolút módon nem zárható ki, ezt a lehetőséget is végig kell gondolni, elsősorban az esetleg bekövetkező haditevékenységek kezdeti időszakának vonatkozásában.

A haditevékenységek kezdeti időszakának kutatása rendkívül fontos feladat (lenne), a tanulmányban csupán néhány főbb szempontra akarom a figyelmet ráirányítani.

□ A haditevékenységek kezdetére nagyszámú forgatókönyvet lehetne készíteni, ezt illetékes helyen bizonyára meg is teszik. Az elemzések többsége azt feltételezi, hogy a hazánkat is érintő konfliktus egy regionális válságból vagy a NATO periferiáján kialakult fegyveres konfliktusból adódóan az államhatár körzetében, elsősorban szárazföldi behatolással, esetleg háborús szándék nélkül alakulhat ki. Ez a változat nem zárható ki, ezt erősítheti a közelmúlt tapasztalata is. Ugyanakkor – figyelembe véve, hogy a NATO-ra (azon belül a Magyar Köztársaságra) potenciálisan veszélyt jelentő erők rendelkeznek megfelelő mennyiségű és korszerű (például

¹ A biztonságpolitikai értékelések közül legalapvetőbb: A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei (Hadtudomány, 1999/1. szám, 13–17. o.) című dokumentum vonatkozó része.

nagy hatótávolságú, nagy pontosságú) eszközökkel – egyáltalán nem hanyagolható el egy olyan változat sem, amikor egy katonai válság és konfliktus esetén a fegyveres összeütközés kezdetén hazánkat elsődlegesen nem szárazföldi behatás érné. A potenciálisan veszélyt jelentő fél célja ilyen helyzetben az lehet, hogy akadályozza a szövetség erőinek hadászati-hadművelati átcsoportosítását; rombolja kiemelten fontos létesítményeinket (adminisztratív, kommunikációs, irányító központokat, átkelőhelyeket, energia- és vízellátó rendszereket, veszélyes üzemeket és más fontos objektumokat); a hadviselés speciális és más eszközeivel és módszereivel akadályozza a szövetség és hazánk szervezett és a terveknek megfelelő reagálását. Ilyen helyzetben a haditevékenységek súlypontja az első időszakban – feltételezhetően – nem a határkörzetekben alakulna ki. Fenti forgatókönyv valószínűsítése azzal is járna, hogy fel kell (kellene) készülnünk az ország legfontosabb objektumainak, körzeteinek védelmére, a közlekedés és a katonai manőverek szabadságának – valamint az energia- és más ellátó rendszerek és ipari létesítmények működésének – biztosítására és egyéb katonai rendszabályok bevezetésére is.

□ A haditevékenységek kezdeti időszakának talán legfontosabb kérdése az, hogy milyen erővel lehet a Magyar Köztársaság fegyveres védelmét kezdetben biztosítani. A szövetségen belül a kollektív védelem katonai biztonságunk legalapvetőbb garanciája. A kérdés az, hogy hazánk közvetlen katonai védelmében a NATO erői mikortól, milyen erővel és milyen módon tudnak részt venni. Az elemzések azt erősítik, hogy *kritikus helyzetben, a haditevékenységek kezdetén az ország katonai védelmét a legtöbb esetben a magyar fegyveres erőknek önállóan kellene megkezdeniük*. A szövetség erőinek beavatkozása az első időszakban légierővel történhetne, a szárazföldi erők beérkezésére és alkalmazására várhatóan később kerülne sor. (Ez a feltevés természetesen csak akkor igaz, ha a haditevékenységek kezdete előtti „feszültségi” időszak viszonylag rövid, és a potenciális másik fél meglepne, megelőzne bennünket.) A legkritikusabb időszak tehát éppen a haditevékenységek kezdeti időszaka lehet, és ezért egyik legfontosabb feladatunk: a magyar fegyveres erőket éppen az ekkor végrehajtandó feladatokra felkészíteni.

A NATO 1999. évi stratégiai koncepciója a biztonsági kihívásokat – függetlenül a jelzett esemény bekövetkezésének valószínűségétől – a kockázat jelentőségének megfelelően sorolja fel, amelyek a következők lehetnek (nem szó szerint):

- a szövetséget fenyegető, nagyméretű hagyományos agresszió;
- instabilitás és bizonytalanság az euroatlanti régió belül és kívül, valamint regionális válságok lehetősége a szövetség periferiáján;
- a szövetségen kívüli nukleáris erők létezése;
- az ABV fegyverek és hordozóeszközeik elterjedése, azon belül elsősorban a tömegpusztító fegyverek átadása azzal nem rendelkező államoknak, ami közvetlen katonai fenyegetést jelenthet a szövetségesek lakosságára, területeire és fegyveres erőikre. A tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik gyártási technológiájának elterjedése;
- a fegyvergyártási technológia globális elterjedéséből adódóan a kifinomult katonai képességek nagyobb hozzáférhetősége, ami lehetővé teszi az ellenfeleknek, hogy magas szintű légi, szárazföldi és haditengerészeti támadó és

védelmi rendszerekre tegyenek szert. A szövetség információs rendszerektől növekvő függőségének kihasználása abból a célból, hogy információs műveletekkel működésképtelenné tegyék e rendszereket;

- más, szélesebb körű kockázatok, mint a terrorizmus, a szabotázs, a szervezett bűnözés és a kulcsfontosságú erőforrások forgalmának akadályozása, nagy létszámú embercsoportok ellenőrzés nélküli mozgása, különösen fegyveres konfliktusok eredményeképpen.

A magyar dokumentumtervezetekben és tanulmányokban a katonai kockázati tényezők a fentiekől eltérő módon általában úgy vannak felsorolva, hogy intenzitásuk növekvő sorrendben, bekövetkezésük valószínűsége csökkenő sorrendben van feltételezve; illetve tartalmilag a katonai veszélyforrásokat elsősorban régióktól eredeztetik, míg általában kisebb súlyt kapnak az ugyan kevésbé valószínű, de a biztonságra legnagyobb kihívást jelentő potenciális hadászati veszélyek.

*A katonai kockázati tényezők listája így az alábbi is lehet:*²

- A polgári hatóságok erejét meghaladó kihívások kezelése (ipari és természeti katasztrófák, tömeges menekültáradat, terrorizmus stb.).
- Regionális válság és fegyveres konfliktus a NATO periferiáján, Magyarországi területének közvetlen érintése nélkül.
- Instabil térségekben kialakuló harci cselekmények átcsapása Magyarország területére, központi elhatározás és háborús szándék nélkül.
- Határ menti fegyveres konfliktusok során idegen csapatok szándékos behatolása magyar területre.
- Idegen állam haderejének határátlépése egy harmadik fél elleni harc céljából, illetve idegen állam támadása magyarországi kommunikációs vonalak ellen harmadik fél hadviselési képességét érintő tranzit meggátolása érdekében.
- Regionális válság és fegyveres konfliktus a NATO területén, Magyarország területének érintése nélkül.
- Idegen állam támadása Magyarország szuverenitása és területi integritása ellen.
- Stratégiai szintű támadás a NATO egésze ellen.

Könnyen belátható, hogy míg a szövetség stratégiai koncepciójában megfogalmazottak a NATO egészére vonnak le következtetéseket, addig a hazai elemzők inkább a közelmúlt tapasztalatait, a közvetlen környezetet és a nemzeti érdekeket veszik figyelembe.

A két megközelítés minden bizonnyal tükrözi a gondolkodásmódban és a védelmi filozófiában érzékelhető különbségeket is.

Itt érvelhetnék úgy is, hogy mivel a NATO és ezen belül hazánk elleni nagyméretű, váratlan konvencionális támadás veszélye a belátható időszakban nem ítéltető valószínűnek, így az ország háborús veszélyeztetettsége gyakorlatilag kizárt. Azzal egyetérték ugyan, hogy a NATO-ra potenciális veszélyt hordozó államoknak már (vagy ma még) nincs meg az a képessége, amely a hidegháború időszakában

2 A Magyar Köztársaság nemzeti katonai stratégiájának tézisei című, Martinusz Zoltán által jegyzett munkaanyag (Honvédelmi Minisztérium, 1999. február 5.).

feltételezett méretű „hagyományos”, főleg szárazföldi hadműveletek előkészítéséhez, megindításához és lefolytatásához szükséges lenne. Az is érthető, hogy egy ilyen konfliktus kialakulásának valószínűsége csak a jelenlegi nemzetközi helyzet drámai megromlását követően nőne meg és az ilyen jellegű veszély előre jelezhető volna. Ugyanakkor ebből *nem szabad levonni olyan következtetést, hogy háborús cselekmények ennek következtében váratlanul nem is alakulhatnak ki*, hiszen egyrészt a hadviselés mai eszközei, módjai és formái már egyáltalán nem konvencionálisak, másrészt a világban nem minden politikai erő gondolkodik racionálisan.

A stratégiai környezettel és a potenciálisan veszélyt jelentő kihívásokkal kapcsolatos fenti gondolatokat is figyelembe véve az alábbiak állapíthatók meg:

- A hidegháború és a globális katonai szembenállás időszakának lezárultával a nemzetközi viszonyok merőben új korszaka kezdődött el. Biztonságpolitikai céljaink megvalósításában meghatározó fontosságú a NATO-hoz történt csatlakozásunk.
- A jelenlegi helyzetben a világméretű fegyveres összeütközés veszélye a minimálisra csökkent, de nem zárható ki. A legnagyobb kihívás és veszély Magyarországra és térségünkre, de általában a világra is a két katonai hatalom esetleges konfliktusából adódhat. Ezért a világ katonai biztonságának egyik legfontosabb tényezője a közeljövőben is az Egyesült Államok (valamint a NATO) és Oroszország (valamint szövetségesei) közötti viszony marad. A biztonság legmeghatározóbb szegmense pedig a hadászati nukleáris erők egyensúlya lesz. Minthogy a hadászati nukleáris erők tekintetében jelenleg viszonylagos erőegyensúly van (amely várhatóan fenn is marad a közeljövőben), így belátható ideig a globális katonai erőviszonyokban lényeges változás nem várható. A két katonai pólus közötti együttműködést és partnerséget erősítheti, a világ katonai biztonságát jelentősen javíthatná és stabilizálhatná a nukleáris elrettentőeszközök további csökkentése, illetve az egyetértés és megállapodás a rakétaelhárító védelmi rendszerek vonatkozásában.
- A világ és az euroatlanti térség biztonságára úgyszintén kihívást jelenthetnek a meglévő és várhatóan generálódó politikai, gazdasági, nemzetiségi-etnikai, vallási és civilizációs háttérű szembenállások.
- Magyarország biztonságára a fentiekén kívül a közvetlen környezetben fennálló bizonytalanság és konfliktusveszély továbbra is hatni fog, a kezelésükre való felkészülést folytatni szükséges.

Fentiekből kiindulva fontosnak tartom az alábbiakat:

a.) A vezérkar – ide érteném a jövőben a katonai felderítőhivatalt is –, együttműködésben a szövetség szerveivel, folyamatosan értékelje a stratégiai környezetet és legyen arról átfogó, egyes irányokban pedig részletes képe. Számunkra különös fontosságú lehet az Oroszországi Föderáció fegyveres erői állapotának, fejlesztésének és képességeinek és az új orosz doktrínából kikövetkeztethető szándékoknak a figyelemmel kísérése, függetlenül a napi politikai eseményektől. Ugyancsak elsődleges fontosságú a régió veszélyt hordozó rezsimeit által fenntartott erők és szándékok folyamatos elemzése, elsősorban a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság helyzetének és fegyveres erői állapotának szem előtt tartása.

b.) Az esetleg bekövetkező haditevékenységek kezdeti időszakának jellegét és tartalmát tovább kell vizsgálni. Itt fontos elfogadni, hogy a szövetség tagjaként biztonságunk alapvetően megerősödött ugyan, ugyanakkor mindazon veszélyforrás, amellyel a szövetség számol, országunknak is kihívást jelenthet. A haditevékenységek kezdeti időszakának „forgatókönyvei” nem lehetnek sablonosak. Nemcsak a potenciálisan veszélyt jelentő másik fél és szövetségesei feltételezett szándékaiból kell kiindulnunk, hanem figyelembe kell venni a valóságban rendelkezésre álló erőket és eszközöket, különösen a legkorszerűbb technika és technológia alapján rendelkezésre álló képességeket és lehetőségeket is.

c.) Az ország fegyveres védelmének elgondolását – a NATO integrált védelmi rendszerében – úgy kell alakítanunk, hogy az ország egész területén egyidejűleg is képesek legyünk rendszabályokat foganatosítani, és az ország fegyveres védelmét a rendelkezésre álló erővel és eszközökkel önállóan is meg tudjuk kezdeni.

* * *

Befejezésül nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a világban jelenleg végbemenő változások rendkívül összetettek és bonyolultak. A régi világrend felbomlott, az új most alakul ki. A születő új világrend egyidejűleg egypólusú és többpólusú is: tekintve az Egyesült Államok politikai és katonai dominanciáját egypólusú; figyelembe véve azonban Nyugat-Európa és a Távol-Kelet gazdasági fejlődését nyilvánvalóan legalább hárompólusú. Szűk katonai téren viszont még ma is bipoláris.³ Ezen lehet vitatkozni, ezt lehet tagadni, de a tények tények maradnak – a nukleáris elrettentőerők birtokában a másik katonai világhatalom Oroszország maradt. Ezt figyelembe véve – és abból kiindulva, hogy Magyarország NATO-tag – katonai biztonsági helyzetünk realisabb megítélésével és a honvédelem ennek megfelelő állami, politikai és társadalmi támogatásával kell alakítanunk jövőnket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei (Hadtudomány, 1999/1., 13–17. o.)
 A Szövetség Stratégiai Koncepciója, 1999, Washington DC (NATO-tükör, Dokumentáció, 1999 nyár)
 Az orosz külpolitika lehetőségei. A moszkvai Kül- és Védelempolitikai Tanács utolsó jelentése (Atlantika, II. évfolyam 9. szám, 1998)
 Balogh András: A világ 2000 után. Töprengések a nemzetközi politikai rendszer szereplőiről ((Európa Ház, 1999)
 Balogh András: Ki lehet-e dolgozni a magyar katonai stratégiát? (Hadtudomány, 1998/1. szám, 7–15. o.)
 Gyarmati István: A haderőreform jövője, a honvédség közép- és hosszú távú perspektívája (Hadtudomány, 1998/4. szám, 3–16. o.)
 Gyuricza Béla: Magyarország biztonsági stratégiája és védelempolitikája (A NATO-tag Magyarország; szerk.: Joó Rudolf, Budapest, 1999)
 Lőrincz Kálmán: Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem (Hadtudomány, 1993/1. sz., 3–9. o.)

3 Pirityi Sándor: Oroszország: a „pólusigény” háttértényezői (Hadtudomány, 1993/1. szám, 11–24. o.).

Juhász Dezső

Olaszország és a NATO

Olaszország viszonylag nyugodt helyzetű NATO-ország, a szövetség déli szárnyának parancsnokságával, amelyhez Magyarország is tartozik. Aszerző ennek az országnak a sajtós helyzetét, történetét mutatja be, majd a katonai felső vezetés, a szárazföldi és a légi haderőnek korszerűsítésére irányuló, a szövetség további erősítését szolgáló törekvéseket vázolja.

Magyarország az elmúlt év tavaszán Lengyelországgal és Csehországgal együtt a NATO tagja lett. Hazánk, hosszas politikai megfontolás után, a déli szárny részeként került a katonai szervezetbe. A déli szárny parancsnoksága, az AFSOUTH, Nápolyban, abban az olasz városban van, amellyel évszázados történelmi és kulturális hagyományok kötnek össze bennünket. Elegendő a magyar történelem Róbert Károllyal kezdődő Anjou-korszakára utalni. Mátyás király olasz mesterembereket, mérnököket, művészeket hozatott hazánkba, tevékenységük nyomai napjainkban is láthatóak. Az 1800-as évek forradalmi sorában Monti ezredes vezetésével olasz légió harcolt a magyar szabadságharc megsegítéséért. A forradalom bukása után sok magyarral találkozhatunk az olasz egységesítésért folytatott harcokban. Garibaldi oldalán olyan személyiségek harcoltak, mint Türr István és Tüköry Lajos. Az 1956-os forradalom bukása után számos magyar választotta második hazájának Olaszországot.

Olaszország Európa fiatal államai közé tartozik, hiszen csak 1870. szeptember 20-án zárult le az egyesítésért folytatott harc, amikor a Giuseppe Garibaldi által vezetett bersaglierik¹ áttörték a Pápai államot jelképező római városfalat. Ezt követően a Savoyai-család vezetésével monarchia alakult ki. Az első világháború során Magyarország a központi hatalmak, Olaszország pedig az antant oldalán harcolt. A háború befejeztével 79 346 magyar hadifogoly raboskodott Olaszországban.² A szicíliai Vittoria városában a régi hadifogolytábor egyik barakkját a város költségén múzeummá alakították át, és a Magyar Hadtörténeti Intézet segítségével működtetik. A város temetőjében a meghalt magyar hadifoglyok emlékére kápolnát emeltek.

A második világháború befejezése után a vesztes Olaszországgal szemben jelentős szankciókat fogantatosítottak. A szövetséges erők olaszországi főhadiszállása

1 A Piemonti Szárd Királyság gyalogos katonáinak az elnevezése, amely napjainkban is az olasz fegyveres erők egyik jelentős erejét képezik.

2 Az olasz Hadügyi Minisztérium 1919. június 1-jei dátummal készített összesítője alapján.

által kiadott ideiglenes intézkedés 140 ezer főben határozta meg a szárazföldi erők létszámát, és az olasz fegyveres erők felügyeletét a szövetséges erők főhadiszállásának hatáskörében hagyta.

1947. február 10-én Olaszország Párizsban aláírta a békeszerződést, amely az olasz hadsereg létszámát 250 ezer főben rögzítette. A hadseregnek nem lehetett 30 km-nél nagyobb hatósugarú tüzérségi eszköze, a harckocsik számát 200-ban maximummálták, tilos volt bármely német és japán eredetű eszköz birtoklása. A legfájdalmasabb érvágás az volt, hogy a határok mentén 20 km-es mélységben nem állomásoztathattak csapatokat, nem végezhetek erősítési munkákat.

1947. január 18-án a De Gasperi kormány törölte az Olaszország marsallja rendfokozatot, és az összes hadtesttábornokot nyugdíjazta. Ezzel párhuzamosan elnöki dekrétummal megszüntette a haderőnemi minisztériumokat, létrehozta a Véderő Minisztériumot³, amely politikai felügyeletet gyakorolt a fegyveres erők felett. A véderő vezérkari főnöke (az eredeti anyagban a szerző több helyen egyesített vezérkar főnöke – EVKF – megnevezést is használ), a Vezérkari Főnökök Bizottságának az elnöke volt, a funkció azonban nem járt hatalommal.⁴

A fentiekben felsorolt megszorító intézkedések és a felső vezetésben uralkodó zűrzavar ellenére az olasz fegyveres erők nagy ütemben fejlődtek. A fegyverzet jelentős részét amerikai segítyből finanszírozták⁵, amely az akkori nemzeti jövedelemből a védelmi kiadásokra szánt összeg megduplázását jelentette.

A doktrinális különbségek oldása

Olaszország 1949. április 4-én alapító tagként a NATO szervezetébe lépett. Ez a lépés számos gondot okozott az akkori katonai vezetésnek, amelynek fel kellett oldania a szövetségi és a hazai katonai hierarchiából adódó különbségeket. A NATO alárendeltségébe utalt olasz magasabbegységek az olasz parancsnoki struktúrába tartoztak, de alkalmazási tervüket a NATO hagyta jóvá, amelynek joga volt a kiképzési tevékenységet is felügyelni.

A legnagyobb munkát azonban a *doktrinális különbségek* adták. Az 1950-es évek elejéig közel háromezer rendelkezés, intézkedés, parancs stb. született a csapatok alkalmazási elveiben meglévő különbségek áthidalására. A multinacionális környezetbe beilleszkedő Olaszországnak a *tömeges elrettentés NATO-doktrínájából* adódóan fel kellett készülnie egy, a számára teljesen ismeretlen feladatra, azaz a nukleáris eszközök alkalmazására is.

A NATO-tag Olaszország fegyveres ereje az ötvenes évek 256 000 létszámáról 1975-re 306 500 főre nőtt. Ettől kezdve a kormányon kívüli és azon belüli politikai erők fokozatosan csökkentették a nemzeti fegyveres erők fenntartására fordított

3 1947. 02. 04-én kelt, 17. számú elnöki dekrétum.

4 1948. április 21-én kelt, 955. számú elnöki dekrétum.

5 MDAP (Mutual Defense Assistance Programme), 1948-tól az olasz haderőt is felvették a programba, amelynek keretében Olaszország hozzávetőleg 1250 milliárd lírás segítyt kapott. Az értékét ahhoz kell mérnünk, hogy akkor egy tábornok havi fizetése 40 ezer líra volt, most 8 millió.

összeget.⁶ A politika a pénzügyi eszközöket fokozatosan a belső rendért felelős carabinieri testületnek csoportosította át.

A nemzetközi helyzet változása miatt először 1954–59 között következett be jelentősebb átszervezés az olasz haderőn belül, amikor a 11 területiális szervezetet 9-re csökkentették. A hadosztályokat síksági és hegyi megkülönböztető jelzővel és ebből fakadóan különböző felszereléssel látták el. Az alpesi hadosztályokat dandárokká szervezték. Mindez a NATO szövetségi feladatvállalásból adódott.

A vezetési szervek fokozatos átalakuláson mentek keresztül, tevékenységüket azonban a bürokrácia elhatalmasodása jellemezte. Az 1960–1975 közötti időszakra datálható annak a félelmetes bürokratizmusnak a kezdete, amely a mai olasz fegyveres erőket is jellemzi.

Az 1968. március 8-án kelt 200-as törvény alapján az olasz fegyveres erőket a miniszter közvetlen alárendeltségében 4 vezérkari főnök, 1 főtitkár (nemzeti fegyverzeti igazgató), 19 főigazgató és 5 egyéb központi szervezet vezette.

A hatvanas évek végén vált hivatalossá a rugalmas reagálás NATO-doktrínája, amelynek a végrehajtására az olasz katonai vezetés 1971-ben hozta meg a szükséges döntések első részét, a folyamat 1975-ben zárult le. Ugyanebben az évben következett be az olasz haderő háború utáni történetének első haderőcsökkentése. Forlani védelmi miniszter idejében a fegyveres erőket közel 57 ezer fővel csökkentették, amely 57 zászlóalj-osztály szintű alakulat megszűnését jelentette. A haderőt azonban kizárólag költségvetési megfontolásból csökkentették, arra gondolva, hogy a kisebb haderőre nagyobb összeg jut.

Olaszország 1979-ben kapta az első jelentős nemzetközi megbízatást: a Libanon-1, és a Libanon-2 feladatokban való részvételt. Ezt követően az olasz fegyveres erők részei számos nemzetközi békefenntartó műveletben vettek részt. Önálló kezdeményezésként végrehajtották az ALBA hadműveletet Albániában, részt vettek az Öböl-háborúban, jelen voltak az IFOR-ban, és jelen vannak az SFOR-ban is. Jelenleg hozzávetőleg 10 ezer katonával képviseltetik magukat a különböző szintereken, amely a hat hónapos váltási ciklust figyelembe véve 30 ezer ember magas szintű készenlétét jelenti.

1985-ben kiadták a *Fehér könyvet*, amelyben meghatározták Olaszország biztonságpolitikai preferenciáit. A hangsúly, először a háború után, délre került át. Az arab-izraeli szembenállás, Líbia, Közel-Kelet, a görög-török ellentét arra ösztönözte az olasz katonapolitikai vezetést, hogy átértékelje az addigi biztonságpolitikai elképzeléseket. A Fehér Könyvben leírtak nagy része napjainkban is mérvadó és érvényesül az olasz katonapolitika irányvonalában.

Az olasz katonai felső vezetés reformja

A nemzetközi szintéren, különösen a mediterrán térségben keletkezett új kockázati tényezők miatt újra kellett értékelni a stratégiát és újra strukturálták a katonai eszközöket. Az Atlanti Szövetség történetében először a kilencvenes évek elején kellett

6 1960-ban a testület költségvetése 69 milliárd volt, amely 1970-re 225 milliárdra nőtt.

módosításokat végrehajtani s az eddigi feladatkört átgondolni annak érdekében, hogy megfelelő választ lehessen adni az új biztonsági kihívásokra. *A szervezet átalakítási folyamata két területre terjedt ki:*

- *a külsőre*, kiszélesíteni a biztonságot és a stabilitást a közép-európai országokra, amelyet a NATO keleti kibővítése címszóval lehet jellemezni;
- *a belsőre*, NATO parancsnoki és vezetési struktúráját, valamint a fegyveres erők szervezetét alkalmassá tenni arra, hogy megfeleljenek az új operatív igényeknek, különösen a válsághelyzetek és a béketámogatási feladatok megoldására.

Csatlakozva a NATO tervezési céljaihoz, és annak érdekében, hogy megfeleljen a EU jövőbeni érdekeinek, valamint a biztonsági identitás és az Európa védelemére vonatkozó koncepciónak, Olaszország megkezdte a katonai szerkezetátalakítást. *Az új védelmi modellként számon tartott elképzelés három stratégiai feladatot határoz meg az olasz fegyveres erők számára az elkövetkező időszakban:*

- a jelenlétet és a felügyeletet,
- a külföldi és az ebből fakadó szövetségi érdekek védelmét,
- a nemzeti és a szövetséges területek integrált védelmét.

Ezekhez a feladatokhoz egy strukturálisan átszervezett, mennyiségileg csökkentett, de minőségileg magasabb követelményeknek is megfelelő fegyveres erőt kell létrehozni. A sor- és továbbszolgálgató állományt a magas professzionalitás, az összefegyvernemi szemlélet, a külföldön történő bevethetőség, a nagy operativitás, a logisztikai önállóság és az interoperabilitás, valamint a szövetségi eszközök alkalmazásának képessége jellemzi.

Az első alapvető lépés a fegyveres erők katonai felső vezetéséről és a védelmi közigazgatásról szóló törvény 1996. évi elfogadtatása volt. Ez a törvény (25/1997. sz. törvény) határozottan körvonalazza a Véderő Minisztérium politikai irányítói szerepét, az Egyesített Vezérkar technikai-operatív felelősségét és a nemzeti fegyverzeti igazgató technikai-adminisztratív irányítói jogkörét.

A hadügyi felső vezetésről szóló törvényt két másik törvény előzte meg (az 1995/196. számú, 1995. május 12.; az 1996/662. számú, 1996. december 25.). *Az első törvény rögzítette a szerződéses (17 000) és a továbbszolgálgató (23 000), valamint a zászlósi (17 000) és a tiszthelyettesi (10 700) állomány létszámát. A második 2003-ig a tiszti állomány lépcsőzetes csökkentését határozza meg, a jelenlegi 17 025-ről 12 050 főre.*

Az új stratégiai koncepciók és a fentebb idézett törvények a hadsereg teljes átalakítását irányozták elő. Többek között:

- a magasabbparancsnoki irányító szervezet egyszerűsítését, a döntési folyamat felgyorsítása érdekében;
- a fegyveres erők összetevői világos és átlátható felelősségi körének meghatározását;
- minden olyan katonai szervezet, intézmény megszüntetését vagy jelentős csökkentését, amelyek többszörösen megtalálhatóak, különösen a parancsnoki és támogató területen; az operatív érdekek egyeztetése a logisztikai és kiképző lehetőségekkel.

Az új törvénnyel közvetlen szervezet: irányítás valósul meg a véderő vezérkari fő-

nökén keresztül. Az EVKF feladata a tervezés és feladatmeghatározás a haderőnemi VKF-ek részére, valamint válsághelyzetben egyeztetés a nemzeti fegyverzeti igazgatóval, amelyhez minden jogi és hatalmi eszközzel rendelkezik. A nemzeti fegyverzeti igazgató – a technikai-közigazgatási vezető – felelős a fegyverzeti ellátás megszervezésért, a nemzetközi fegyverzetbeszerzési és gyártási együttműködés koordinálásáért, valamint az igazgatóságok irányításáért.

A véderő vezérkari főnöke felelős a katonai komplexum hatékonyságáért, a három haderőnemi VKF pedig az adott haderőnem harckészültségéért. A nemzeti fegyverzeti igazgató felelős a beszerzésekért és a programok megvalósításáért.

A VKF-ek bizottsága a véderő vezérkari főnökének konzultatív szervezetévé alakult át, ezzel együtt a Fegyveres Erők Legfelső Tanácsa kizárólag a véderő miniszter konzultatív szerve lett. A miniszteri kabinet a miniszter politikai tevékenységét szervezi.

A katonai felső vezetés átalakításáról szóló törvény nemcsak az irányítási és a parancsnoklási rend újrastrukturálását szabályozza, hanem átfogó feladatsort is tartalmaz az alábbiak szerint:

- a haderőnemi vezérkarok újjászervezését;
- a SIOS-ok összevonását;
- a hadtáp-főfelügyelőségek összevonását, így egy kézbe kerültek a szállítási, az anyagi, a pénzügyi, az adminisztrációs, az egészségügyi és az állatorvosi felügyelőségek, ez magával hozta a főosztályok átszervezését is;
- 1997. október 1-jével megalakultak a haderőnemi főfelügyelőségek, amelyekhez a fegyvernemi iskolák parancsnokai mint fegyvernemi helyettes főfelügyelők tartoznak;
- 1996 júniusában megalakult az iskolák főfelügyelősége;
- a technikai testületi parancsnokságokat újjászervezték az Általános Hivatal keretében, amelyeknek a feladata megegyezik az eddigi technikai parancsnok funkciójával.

Az egyik legérzékenyebb és a katonai struktúrán túlmutató átszervezés a SIOS-ok összevonása, a Biztonsági és Információs Főosztály megalakítása a Véderő Vezérkar szervezésén belül (Reparto Informazioni e Sicurezza, RIS), amelynek elsődleges célja, az erők összevonása és hatékonyabb irányítása.

A katonai érdekből a technikai eszközökkel végzett információszerzéssel kapcsolatos kérdések (SIGINT) is az EVKF alárendeltségébe kerültek. Ez azt jelenti, hogy az EVKF az egyedüli felelős szerv az adott tevékenység irányításáért és koordinálásáért.

Az újonnan felállításra kerülő Biztonsági és Hírszerző Főosztály két alapvető komponensre épül fel:

- a központira, amely a különböző tevékenységek koordinálására és irányítására irányul;
- a periferikusra, amely a hírszerző-tevékenység operatív irányítására és a személyi állomány kiképzését szervező, tervező munkára irányul.

Szintén a hírszerző főosztály felelős a nemzetközi kapcsolatok irányításáért és koordinálásáért. Ez azt jelenti, hogy a haderő-nemenkénti összekötő hivatalokat megszüntetik, és a meglévő erők összevonásával, illetve racionalizálásával egyesített

összekötő-hivatalt hoznak létre. Ez a hivatal fogja irányítani az olasz katonai képviselőket, valamint koordinálja az Olaszországban akkreditált attasék és a katonai szervezetek közötti kapcsolatokat.

A katonai felső vezetés reformja 1998 végére lezárult. A haderő átalakítása félprofesszionálissá és az új igényeknek megfelelő fegyverzetek rendszerbe állítása hosszú távú feladat. Előreláthatólag 2014-ben zárul le az a ciklus, amelynek az elején tart a katonai és a politikai vezetés.

A szárazföldi és a légierő haderőnem átszervezése

A változásokkal párhuzamosan szükségessé vált:

- a szárazföldi vezérkar szervezetének és feladatrendszerének az újjászervezése;
- a 2. csoportfőnökség/SIOS megszüntetése;
- a logisztikai főfelügyelőség végleges kialakítása (1996 áprilisában kezdődött), amelynek a keretében egyesítették a haderőnemi logisztikai parancsnokságokat (szállítási és anyagi, adminisztrációs és közgazdasági, egészségügyi és állatorvosi), új megnevezésük szerint főosztályokat;
- a haderőnemi főfelügyelőség létrehozása (1997. október 1-jétől), amelytől közvetlenül függenek a főfelügyelő-helyettesek, akik egyúttal a fegyvernemi iskolák parancsnokai;
- a szárazföldi vezérkar iskoláinak újraszervezése, amely 1996 júniusában elkezdődött;
- a technikai parancsnokságok az újjászervezéssel olyan főhivatal vezetése alá kerültek, amely jogosult a szárazföldi haderő technikai testületeinek a vezetésére.

□ A fenti szervezeti átalakulások eredményeként új vezetési funkciók jöttek létre a szárazföldi vezérkaron belül. Az új szervezeti egységek a szárazföldi vezérkari főnök közvetlen alárendeltségben dolgoznak:

- a szárazföldi operatív erők parancsnoka (il Comandante delle Forze Operative Terrestri – COMFOTER);
- a logisztikai főfelügyelő (l’Ispettore Logistico – ISPEL);
- az iskolák főfelügyelője (l’Ispettore delle Scuole – ISPE SCUOLE);
- a szárazföldi vezérkari főnökhelyettes (il Sottocapo di SME).

Az operatív erők újjászervezését két alapvető tényező határozta meg: az olasz szárazföldi erők feladatai és a szövetségi parancsnoki, vezetési rendszere.

A nemzeti katonai stratégia ma az aktív megelőzésen és az elégséges védelmen alapul. Az aktív megelőzés a katonai eszközöknek a nemzetbiztonsági politikában való folyamatos alkalmazására épül, a válságok megelőzése, ellenőrzése, kezelése és a nemzeti függetlenség, az érdekek védelmére. Ez azt jelenti, hogy az olasz fegyveres erők három alapvető feladatot látnak el: a jelenlétet és a felügyeletet; a nemzeti terület integrált védelmét, az ország külföldi érdekeltségeinek védelmét és a nemzetközi biztonsági feladatokat. E tevékenységek keretében a szárazföldi haderőnek sokkal összetettebb feladatokkal kell szembenéznie, mint amilyennel a múltban találkozott, hiszen ezeket a feladatokat egyre gyakrabban összhaderőnemi keretben és nemzetközi környezetben kell végrehajtania.

Az *elégés védelem* egy minimális erő fenntartását feltételezi, amely nemcsak tisztán nemzeti érdekeket tart szem előtt, hanem szövetségi konzultációk során jön létre. A korlátozott pénzügyi lehetőségeket és a szövetségi érdekeket is figyelembe véve sikerült olyan szervezeti formát létrehozni, amely egyaránt alkalmas a nemzeti és a szövetségi érdekek védelmére.

A szövetségi parancsnoki rendszer háromszintűvé válása eldöntött tény, illetve a struktúra (stratégiai, regionális és szubregionális) nagyrészt már létezik. A nemzeti érdekeknek is megfelelően Olaszországban két regionális parancsnoksági elemet hoztak létre a déli parancsnokságon belül, az egyik a COMAIRSOUTH, a másik a COMNAVSOUTH (mindkettő Nápolyban). Négy JSRC-t (Joint Sub-regional Commands) (Izmir, Larissa, Verona és Madrid). A JSRC-k szárazföldi jellegűek, minimális légi és tengeri tervezési kapacitással. Ennek megfelelően a fentebb említett két regionális parancsnoksági elem támogató parancsnokságokat hoz létre a JSRC-ken belül.

Az új doktrínát először az IFOR/SFOR-feladatok végrehajtása során hatásosan kipróbálták. A rendelkezésre álló anyagi eszközök és a már meglévő LANDSOUTH struktúrája arra az elhatározásra juttatta az olasz fegyveres erők vezetését, hogy a már meglévő szervezetre építsék fel az új JSRC-t.

Ennek következtében olasz részről a COMJSRC és a COMFOTER (Comandante delle Forze Operative Terrestri – Szárazföldi Operatív Erők parancsnoka) beosztást összevonták. Az összevonás feleslegessé teszi az összekötő szervezeteket és a veszélyeztetettség időszakban biztosítja a nemzetközi és a nemzeti törzsek összehangját. A parancsnoki és ellenőrzési lánc összevonása tehát gyorsabb és hatékonyabb vezetési folyamatot eredményez. Az új típusú parancsnoki és ellenőrzési funkciók, valamint a feladatok újrafelosztása az alábbi szervezetek létrehozását tette szükségessé:

- egy COMFOTER struktúrát, amelynek képesnek kell lenni egészen a Tartományi Katonai Parancsnokság szintjéig a nemzeti terület védelméhez szükséges tervek kidolgozására, a szükséges kiképzési tervek elkészítésére, a C2-es szisztéma felállítására, és működtetésére;
- egy Cdo. FOP (Comando delle Forze di Proiezione – Bevethető Erők Parancsnoksága) struktúrát, amelyet ki lehet egészíteni összefegyvernemi és multinacionális elemekkel. Képesnek kell lennie külföldön és nemzeti területen egyaránt azonnali bevetésre, erők irányítására vagy NATO-beavatkozó erőként – Division „Framework” Italian, azaz egy ARRC (Alleato Rapid Reazione Command) parancsnokságként működni;
- egy Cdo. TA (Comando Truppe Alpine – Alpesi Csapatok Parancsnoksága) struktúrát, amely fokozottan bevethető és bővíthető, képesnek kell lennie Cdo. FOP feladatok, hadszíntéri tevékenység hosszabb idejű ellátására;
- egy Cdo. FOD (Comando delle Forze di Difesa – Védelmi Erők Parancsnoksága) struktúrát, amelynek képesnek kell lennie arra, hogy megfeleljen a nemzeti terület ellenőrzésével és felügyeletével kapcsolatos feladatoknak.

A területvédelmi erőket szintén utolérte az általános „karcsúsítási” folyamat. Az eddigi hét tartományi katonai parancsnokságot háromra csökkentették. Ezenfelül 3 önálló tartományi katonai parancsnokságot hoztak létre, de itt csak relatív az önállóság, mi-

vel a szardíniai és a római a központi, a szicíliai pedig a déli katonai tartományi parancsnokság alárendeltségébe tartozik. Az új rendszerben a parancsnokságok elvesztették az operatív-, a logisztikai és a kiképzőjogosultságukat, ezeket átadták a COMFOTER illetékes szerveinek. Megőrizték viszont a helyőrségi-igazgatási, mozgósítási, sorozási, egészségügyi és infrastrukturális feladatokat.

□ A szárazföldi erőkhöz hasonlóan a légierőnél is privilegizált helyzetbe kívánják hozni az operatív erőket. Az átszervezésnél messzemenően figyelembe veszik az operatív erők szoros együttműködési képességét a NATO-erőkkel. Ennek eredményeképpen létrehozták a Comando Operativo delle Forze Aeree-t (C.O.F.A.), a Légierő Operatív Parancsnokságot, amely a véderő vezérkari főnöke számára biztosítja a légierő bevetését a nemzeti légtérben és a légi tevékenység ellenőrzését az ország légtérében működő NATO-erők viszonylatában.

Az operatív parancsnokság feladata az erők alkalmazásával kapcsolatos direktívák kidolgozása mind az EVKF, mind pedig a NATO katonai vezetése utasításainak megfelelően.

Létrehozták a Comando delle Squadre Aerea (C.S.A.)-t, amelynek – a COFA intézkedéseinek megfelelően – feladata fenntartani az alárendelt repülőegységek harci felkészültségét, valamint végrehajtani a nemzeti felső vezetés utasításait.

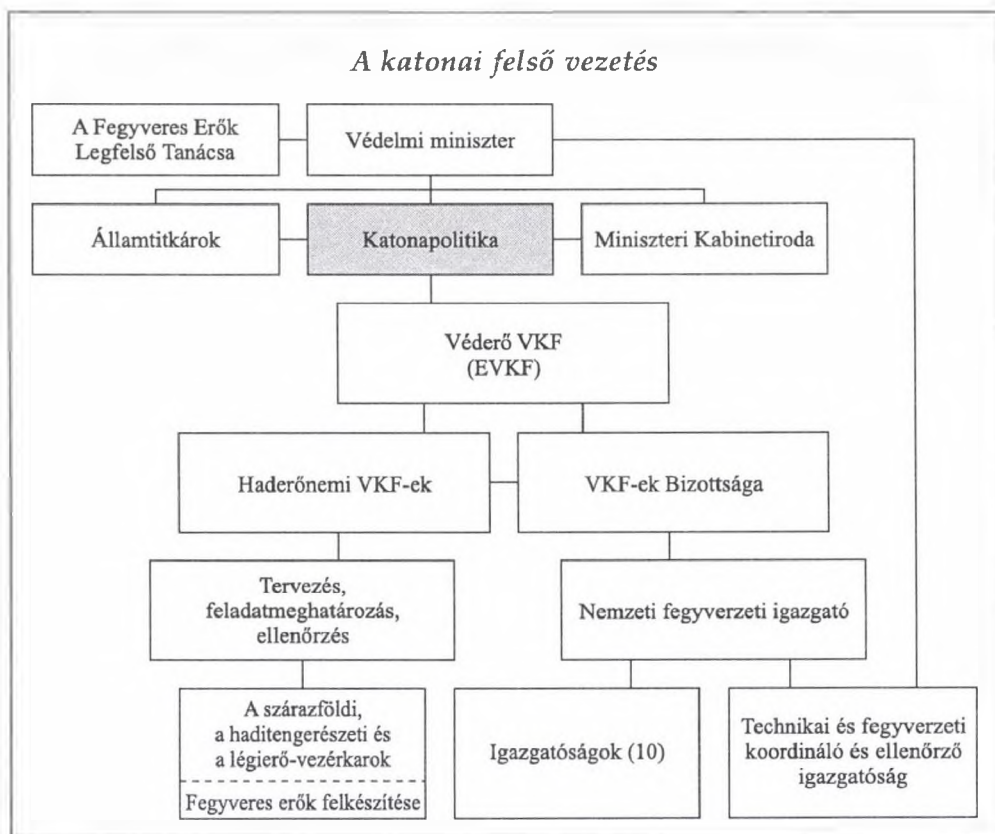
A légierő átszervezését is a fokozatos személyi és szervezeti csökkentés jellemzi. A technikai fejlesztés terén itt van a legnagyobb ráfordítás. Összhaderőnemi szinten a beruházásra fordított költségek 50%-a az EUROFIGHTER-2000 vagy legújabban a TYPHON fejlesztésére és gyártására kerül kifizetésre. Folyamatban van a HELIOS-1 műholdas hírszerző rendszer leváltása, valamint a SICRAL, műholdas kommunikációs rendszer fejlesztése, amelyek összhaderőnemi felhasználásúak ugyan, de a légierő költségvetésében jelennek meg.

Az olasz haderő átszervezése folyamatosan történik. Az elmúlt időszakban csak a katonai felső vezetéssel és más, nagyleptékű szervezeti átalakítással kapcsolatos törvényeket és miniszteri rendeleteket hozták meg. *Ebben az évben 50–80 miniszteri rendelet várható, amelyek elsősorban a haderőnemi vezérkarok tevékenységét, valamint a hozzájuk tartozó szervezetek átalakításával kapcsolatos szabályzókat tartalmazzák.* A szabályzók és a rendeletek függvényében a fentiekben vázolt szervezeti felépítések változhatnak, elsősorban a vezérkarok belső felépítése módosulhat. 1999 végén lezárult a katonai szervezetek felszámolásának folyamata. Számszerűen ez azt jelenti, hogy a mintegy 29 100 szervezetből – alakulat- és intézményből – 21 900 maradt, amely 25%-os csökkenést jelent.

A véderő vezérkarának szervezete (vagy EVK) is jelentősen változott. A 25/1975-ös törvény szerint az operatív irányítás felelőssége a hatáskörébe tartozik.

A következő ábra csak a belső struktúrát mutatja, amely még nem teszi alkalmassá a vezérkart a tényleges operatív vezetésre. Ezt a feladatot a véderő vezérkari főnöke a COI (Comando Operativo Interforze – Összhaderőnemi Operatív Parancsnokság) segítségével oldja meg, amely a parancsnokból, a parancsnokhelyettest támogató részből, hadműveleti és tervező főosztályból áll.

Az operativitást növelő szervezeti átalakítást az olasz bürokrácia jelentősen hátráltatja, a koszovói válság azonban felgyorsította ezt a folyamatot. A vezérkarok

létszáma jelentősen csökkent, a közel 1000 főt számláló légierő-vezérkar ez év végéig 200 főre csökken.

Az olasz haderő szervezeti átalakításához másik nagy impulzust a napjainkban zajló folyamatok adhatják. Az elmúlt hetekben zajlott le a képviselőházi vita a fegyveres erők professzionálissá válásáról, amelynek végszavazása nagy többséggel pozitív volt. Jelenleg a szenátusra vár ugyanez a feladat.

* * *

Az olasz haderő történetét és átszervezését vizsgálva megállapítható, hogy *a politikai események igen kis mértékben és csak lassan tudták befolyásolni fejlődését*. A változásokra mindig traumatikus korszakokban került sor. A NATO-n belüli szerepe sem különösen hozza izgalomba a kutatókat egészen a 80-as évek közepéig. Olaszországra jól illik a hűséges szövetséges jelző. Az elmúlt 50 év során renitens magatartást nem tanúsított. Az usticai, az Achille Lauro-i és a cermisi eset nagy sajtóvisszhangot váltott ki, megmozgatta a közvéleményt, de a kapcsolatrendszeren még a hajszárepidés jele sem látható. A haderő átalakítását célzó elmozdulást egészen más irányból iniciálták. A Prodi-kormány óta az olasz külpolitika egyre agresszívebben igyekszik az ország gazdasági szerepének megfelelő külpolitikai szerepet kivívni magának. Ehhez csatlakoznak a fegyveres erők vezetői is, akik a saját

vonalon igyekeznek megfelelő pozíciókat kiharcolni. Az első jelentős lépés Guido Venturoni admirálisnak a NATO Katonai Tanács vezetőjévé, majd Carlo Cabigiosu tábornoknak a KFOR-erők parancsnokává kinevezése volt az októberi koszovói választások után.

A másik nagyon fontos megjegyzés: *az amerikai irányvonalhoz ragaszkodás.* A nemzetközi fórumokon nagyon óvatosan foglalnak állást. Az ESDI programban igyekeznek szerepet vállalni, de azt a legnagyobb körültekintéssel teszik. Az olasz külügyminiszter egyik parlamenti képviselőnek válaszolva hangsúlyozta: hogy Olaszország sohasem használja az európai védelmi identitás kifejezést, mert nem akarják ezzel az amerikai kapcsolatokat rontani.

A renitens magatartás talán a gazdaságpolitikában érhető tetten. Irán, Irak, Líbia, Oroszország, mind olyan irányok, amellyel az európai szövetségesek idegeit borzolják, de végül is ügyesen lavíroznak.

Az olasz politika iránya jelenleg a mediterrán térség, a Balkán, Közép-Ázsia, Ukrajna, Oroszország irányába mutat. Az olasz gazdaság érdekeit a katonai erők is szolgálják. Albániában két kikötőt építenek. A macedón államvasutak felújításával kapcsolatos munkákat is olasz katonák végzik. Bulgária, és Románia NATO-esélyeit is az olasz gazdasági érdekek táplálják. Mindezek azonban a nemzetközi eseményeket figyelve igen kis lépéseknek számítanak. *Az olasz kül-, gazdaság- és katonapolitikára egyaránt érvényesnek mondható a kis lépések elve.*

Kunos Bálint

A haderőreform haditechnikai aspektusai

A Magyar Honvédség átalakításának folyamatában a haditechnikai fejlesztés elmaradása jelenti a legnagyobb akadályt. A védelmi költségvetés nagymértékű reálértékvesztése mellett az utóbbi évtized költségvetésén belüli a fejlesztés időnként minimálisra csökkent, így új haditechnikai eszközök beszerzésére alig volt lehetőség. A kormány 1999. júliusi határozata nyomán a honvédségben végrehajtott stratégiai felülvizsgálat nyomán hozott – többek között a költségvetésre vonatkozó – intézkedések hatására megnyílt a lehetőség a honvédség technikai helyzetében régóta tartó romlás megállítására és olyan fejlesztési program beindítására, amely biztosítja a célul kitűzött hatékonyabb, a kor követelményeinek megfelelő, egyben finanszírozható haderő létrehozásának haditechnikai feltételeit. A cikk szerzője – kiindulva a honvédség haditechnikai eszközeinek mai állapotából – elemzi a haderőreform haditechnikai fejlesztési vonzatait, részletesen bemutatja a pénzügyi források alakulását és a haderőképessegek elérése érdekében tervezett főbb fejlesztési programokat, majd válaszolja mindezek főbb makrogazdasági összefüggéseit.

Amióta egy évtizeddel ezelőtt bekövetkeztek azok a mélyreható politikai és társadalmi változások, amelyek a nemzetközi kapcsolatrendszer átalakítását is eredményezték, azóta állandóan napirenden van a magyar haderő átalakításának igénye. Az euroatlanti integráció és annak részeként a NATO-hoz csatlakozásunk ennek az átalakítási folyamatnak a felgyorsítását még inkább igényelte. A jelenleg folyó stratégiai felülvizsgálat ennek a folyamatnak a része. A haderő mai helyzetének kialakulása egy hosszú, 10–15 éves folyamat, átszervezések sorozatának, a valódi haderőreform elmaradásának következménye. Hadseregünk mai állapota a biztosított költségvetéssel mintegy 10 év alatt, alakítható át a kitűzött céloknak megfelelően.

A haderőreformot mind külső (nemzetközi), mind belső okok iniciálják. Az elmúlt években a külső – nemzetközi – környezet jelentősen megváltozott. A NATO vezető szervei, valamint a tagországok napjainkra abba a helyzetbe kerültek, hogy át kell értékelniük a védelempolitikát, a hadsereg szerepét és feladatait, alkalmazkodva a kialakuló új szerephez. Az Európai Unióhoz csatlakozási szándékaink is hatással vannak a védelempolitikai feladataink kialakítására. Ez utóbbi folyamat elősegítése érdekében kormányzati döntés született csatlakozásunkról a WEAG-hoz (Nyugat-európai Fegyverzeti Csoport), mely várhatóan még ez évben realizálódik.

A haderőreform szükségességét indokoló belső tényezők között meg kell említeni azt a tényt, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben a Magyar Honvédség, illetve

a Honvédelmi Minisztérium feladatrendszere és struktúrája nem finanszírozható. Ez nemcsak azért van, mert létszámában a tárca nagyobb, hanem azért is, mert több olyan örökölt feladatot hordoz magában, amely nem tartozik szorosan az ország fegyveres védelmének feladatkörébe. Ezeket meg kell változtatni, egy részét le kell építeni, át kell adni más kormányzati szerveknek vagy meg kell szüntetni.

Még egy tényezőt meg kell említenem, mely hatással van a haderő átalakításra. Ez pedig azoknak a tapasztalatoknak a felhasználása, amelyet a határaink mellett kialakult válság következtében ránk hárult feladatok végrehajtása során szereztünk. Nagyon komoly feladatokat jelentett a Magyar Honvédségnek az SFOR, az IFOR és jelenleg a KFOR kontingensben való részvétel, amikor ki kellett állítani olyan alakulatokat, amelyek megfelelő szinten, megfelelő képességekkel, megfelelő felszereléssel képesek részt venni egy nemzetközi műveletben. Megállapítható, hogy a kihelyezett erők jól vizsgáltak, elismert tevékenységet folytattak, illetve folytatnak jelenleg is. Az azonban a kérdés másik oldala, hogy milyen erőfeszítéseket igényelt ezeknek az erőknek az összeállítása, felszerelése, folyamatos utánpótlása és technikai biztosítása.

A honvédség haditechnikai eszközeinek mai állapota

A haditechnika korszerűsítése, az eszközpark és a harcanyagok frissítése a '80-as években szinte teljesen leállt. A finanszírozási lehetőségek beszűkülése miatt a javító- karbantartó tevékenység folyamatosan háttérbe szorult, melynek következményeként a korábbi évek szervezett állagfenntartó rendszere teljesen összeomlott. A honvédség megkezdte a tartalékok felélését, a gazdaságtalanul üzemelő technika üzemeltetésének szűkítését vagy teljes leállítását.

A Magyar Honvédség haditechnikai eszközeinek meghatározó hányada a hetvenes évek közepe és a nyolcvanas évek vége között került beszerzésre, így zömében a hatvanas évek alap kutatási eredményeire épülő technikai színvonalat képviseli. Az egyes szakterületek technikai értékelése előtt általános jellemzőként megállapítható, hogy az eszközök zömének hadihasználhatósága rendkívül alacsony. A legsúlyosabb helyzet a fentiekben felsorolt okok miatt a légvédelem terén keletkezett, mert veszélybe került a kellő idejű felismerés, a gyors reagálás és a gyors elhárítás lehetősége.

Légvédelmi rakétatechnikai rendszerek

A közepes (VOLHOV, KRUG) és a kis hatótávolságú (NYEVA, KUB) légvédelmi rakétarendszerek egy célcsatornásak, a NATO-val való együttműködésre gyakorlatilag alkalmatlanok, de *egy részük még 5–8 évig rendszerben tartható*, és speciális légvédelmi feladatokra felhasználható.

A harmadikgenerációs IGLA és a *negyedikgenerációs* – újonnan beszerzett – MISTRAL–2 közeli hatótávolságú légvédelmi rakétarendszerek *korszerűek és 10, illetve 20 évig rendszerben tarthatók*. Ugyanakkor az elsőgenerációs SZTRELA–2 rövid időn belül kivonásra kerül.

Páncéltörő rakéta rendszerek

A másodikgenerációs MALJUTKA rendszer közepes rendszerben tarthatóságra felső határhoz, ugyanakkor a harmadikgenerációs KONKURSZ, FAGOT és METISZ rendszerek még 10–15 évig rendszerben tarthatók.

Rádiólokátor-technikai és vezetési rendszerek

Az 1994-től telepített 4 db IFF radar és a közelmúltban szolgálatba állított ASOC-központ mellett meglévő radarjaink meghatározó része elöregedett, üzemeltetési megbízhatósága alacsony, üzemeltetési költségük nagy, frekvenciatartományuk nem felel meg a nemzetközi előírásoknak, ugyanakkor jelentős részüket *várhatóan még 5–10 évig üzemeltetniük kell*. Ennek érdekében megoldottuk a kimenetek digitalizálását, és jelentős előrelépés történt a P-37 típus korszerűsítésében is. Ezen a területen sürgető feladat a 3 db 3D távolfelderítő radar mielőbbi beszerzése mellett legalább 10–12 db részkiegészítő radar rendszerbe állítása a 2005–2012 közötti időszakban, valamint a leszállító radarok cseréje 2010-ig.

Tüzérségi, páncéltörő és légvédelmi lövegek

A Magyar Honvédságban rendszeresített tüzérségi eszközök technikailag még 10–15 évig rendszerben tarthatók, így ezen a területen – különösen a 122 mm 2SZ1 önjáró tarack és a 152 mm D-20 ágyútarack vonatkozásában – célszerűnek tűnik a modernizálás, ami elsősorban a lőszerekre és a tűzvezető rendszerre irányulhat. A 100 mm MT-12 páncéltörő löveg modernnek mondható és hatékony lőszerrel is rendelkezik. A légvédelmi lövegek elavultak, így váltásuk 5–10 éven belül elkerülhetetlen.

Páncélos- és gépjárműtechnikai eszközök

A T-72 típusú harckocsik műszaki állapota, korszerűsége jónak mondható és számos modernizálási lehetőséggel rendelkezik, melyek teljes vagy részleges megvalósítás esetén hosszú távon rendszerben tartható. A T-55A és T-55AM harckocsikkal hosszú távon nem számolhatunk.

A harcjárművek területén a D-944 PSZH elavult, kivonása folyamatban van. A BMP-1 láncaltapas és a BTR-80 (A) harcjárművek megfelelő színvonalúak, az utóbbiak hosszú távon biztosítják a Magyar Honvédség hadrendi szükségletét mind a PSZH, mind pedig szaktechnika vonatkozásában. Természetesen néhány év múlva itt is célszerű lesz megvizsgálni a modernizálási lehetőségeket. Ezen szakterület további fejlődése szempontjából meghatározó a „láncaltapas vagy kerek” vita kimenetele.

A gépkocsipark elöregedett, fizikailag és erkölcsileg elavult. A gépkocsipark alig 10%-a 10 évnél fiatalabb és az összmennyiség alig 2%-a tekinthető korszerűnek. Ezen a szakterületen csak a gépjármű-fejlesztési program végrehajtása jelent megoldást.

Az áramforrás-aggregátor helyzete hasonló a gépkocsikéhoz. Ez egy látszólag marginális terület, de ha figyelembe vesszük akár a harcmező, akár a végrehajtandó speciális feladatok (lásd: SFOR, KFOR stb.) energiaigényének ugrásszerű növekedését, kulcsfontosságúnak tekinthető. A 21. század egyik meghatározó kutatási-fejlesztési feladata a *növekvő energiaigény* biztosítása, a jelenleginél lényegesen nagyobb határfokú, könnyebb, sokoldalúan felhasználható, modulszerűen bővíthető áramfejlesztő és energiáróló berendezések létrehozása lesz.

Repülőtechnikai eszközök

A Magyar Honvédség légierijének jelenleg rendszerben lévő vadászipülő-technikája két harci alaptípusra és ezek gyakorló-kiképző változatára épül.

A MiG-21 típusú repülőgépek élettartamuk végén vannak, zömüknek a többszörösen meghosszabbított naptári üzemideje 2001-ben lejár, így kivonásuk elkerülhetetlen.

A MiG-29 típusú repülőgép képviseli azt a szükséges és elégséges harcászati szintet, amely alapul szolgálhat a további korszerűsítéshez. A géphez rendszeresített R-73, R-27R levegő-levegő típusú irányított, valamint az SZ-8KO nem irányított rakéták korszerűek. Ugyanakkor a NATO által támasztott harci alkalmazási követelmények kielégítése, valamint az ICAO előírásainak való teljes megfelelés érdekében szükség van az IFF, rádió- és navigációs berendezések, valamint a tűzerő növelése miatt a fegyverzeti rendszer modernizálására is. A modernizálásnak egyszerre kellene érintenie a repülőgép komplex fedélzeti, valamint üzemeltetési rendszerét.

Itt szeretnék röviden kitérni egy általános problémára. Alapvető és jogos elvárás a haditechnikai eszközök gazdaságos üzemeltetése, amit alapvetően a beszerzésre vonatkozó döntés determinál, hisz ha a döntéshozó a beszerzési árat és nem az életciklusköltséget tekinti mérvadónak, kényszerpályára állítja az üzemeltetőt a fenntartási költségek tekintetében.

Visszatérve a repülőtechnikai eszközökhöz: az L-39ZO sugárhajtású kiképzőgép 2005-ig tartható rendszerben.

A Z-43 futárrepülőgépek az IFF és GPS beépítéseket követően feladataikat el tudják látni és 2012-ig rendszerben tarthatók.

A JAK-52 kiképző repülőgépek korszerűsége az alapkövetelményeknek megfelel. 2015-ig rendszerben tarthatók.

Az AN-26 szállító repülőgépek csak a rövid távú, kis terheléses (max. 5 tonna) hadszíntéri feladatokat tudják biztosítani, így nem tudják kielégíteni a NATO által támasztott szabványos rakodási, szállítókapacitási és hatótávolsági igényeket.

Az MI-24 D és V harci helikopterek az elvárt alkalmazásnak megfelelnek, azonban IFF transzponderrel való ellátottságuk, rádióberendezéseik kompatibilitási problémái, GPS-berendezések és éjjellátó készülékek hiánya megnehezíti, esetleg meg is akadályozhatja harctéri alkalmazásukat. Ellátottságuk biztosított SM 114 (STURM) és 9M17P (FALANCA) harmadikgenerációs helikopterfedélzeti páncéltörő rakétákkal, valamint az SZ-8KO nem irányított rakétákkal.

A helikopterek 2014-ig hadrendben tarthatók. Az MI-8 és MI-17 szállítóhelikopterek vonatkozásában a harci helikopterekénél említettek a mérvadók. A helikopterek az alapvető szállítási, kutató-mentő feladatokat tudják biztosítani. Az MI-8 típus 2010-ig, az MI-17 típus 2015-ig rendszerben tartható. Az MI-2 futárhelikopterek feladataikat el tudják látni, bár korszerű rádió- és navigációs eszközökkel nem rendelkeznek. 2014-ig rendszerben tarthatók.

Természetesen a jelzett rendszerben tarthatósági idők valamennyi haditechnikai eszköznél feltételezik a szükséges ipari javítások elvégzését, valamint a tartalék alkatrész folyamatos biztosítását, magyarul: az üzemben tartáshoz szükséges források meglétét.

Elektronikai eszközök

A Magyar Honvédség elektronikai szakterületét a híradó-, az elektronikai harc- és a felderítő haditechnikai eszközök vonatkozásában alapvetően az 1970–80 között beszerzett, a szovjet vagy licenc átvételével a magyar hadiipar akkori technikai színvonalát képviselő eszközök és az elavult hordozójárművek jellemzik. A vezetést biztosító híradó eszközök és a repüléseket kiszolgáló földi repülési irányító esz-

közök (FRISZ) csak nagyon korlátozottan elégítik ki a NATO-együttműködéshez szükséges interoperabilitás követelményeit. A rádióeszközök és rádiórelé-berendezések egyfrekvenciás, analóghangoló frekvenciás és lassú géptávíró-csatornákat biztosítanak. A repülésirányítás földi berendezései nem felelnek meg a NATO és ICAO előírásainak.

Ezen az együttműködés szempontjából kritikus területen megkezdődött az azonnali reagálóerők és a NATO-hoz kijelölt békefenntartó erők rádióhíradásának korszerűsítése, amelynek alapját az USA kormánya által biztosított FMF-segély keretében beérkezett HARRIS és ITT/SINCGARS rádiókészülékek biztosítják. Ezen rádiók beépítésével kialakításra került kétféle, mindösszesen hét parancsnoki rádióállomás, a gyorsreagálású erők számára. Még ez évben befejeződik a kecskeméti fénytechnikai rendszer felújítása.

Műszaki technikai eszközök

Az út- és állásépítő gépek, az átkelő- és hídépítő gépek, a vízellátó gépek a repülőtéri karbantartó gépek a hajók és uszályok, az út- és állásépítő eszközök, valamint a felderítőeszközök és műszerek általános technikai színvonala és állapota hasonló az egyéb szakterületeknél tapasztaltakhoz.

Harcokosiaknánk több mint húszévesek, gyalogság elleni aknáinkat az országgyűlési határozatnak megfelelően megsemmisítettük.

Az elmúlt időszakban sikerült beszerezniünk néhány víztisztító berendezést és repülőtér-karbantartó gépet a legkritikusabb feladatok megoldásához.

A PMP átkelő- és hídépítő gépek, valamint a TMM-3 hídakó felszerelés – a hordozható jármű kiválásával – még 10–15 évig rendszerben tartható, míg az egyéb területeken a technikai biztosítás néhány éven belül kritikussá válik.

Vegyvédelmi technikai eszközök

Az MH szervezeteinek vegyvédelmi és tűzvédelmi eszközökkel való ellátottsága vonatkozásában a mennyiségi és minőségi jellemzők jelentősen eltérnek egymástól. A mennyiségileg viszonylag egységes (közel 100%-ban ellátott) alakulatainknál a megbízható hadrafoghatósági mutatókkal rendelkező eszközök száma rendkívül alacsony. Eszközeink és anyagaink – a környezetvédelmi vonatkozásoktól eltekintve – megfelelnek ugyan a hazai szabályoknak, de közülük csak az új fejlesztések példányai tesznek eleget a NATO-elvárásoknak.

Az újonnan beszerzett vegyvédelmi technikai eszközök illeszkednek a haderő hosszú távú fejlesztési elképzeléseihez, megfelelnek a NATO-követelményeknek:

- a személyi védelem területén megjelentek a szigetelő típusú védőruhákat felváltó, szűrő típusú védőruhák;
- a repülőterek tűzvédelmi biztosításának alapjai az új típusú, gyors beavatkozású tűzoltó eszközökkel kerültek kivitelezésre;
- a PATRIK tűzoltó család jó hatékonysággal biztosítja az ABC-tűzek oltását.

Lövészfegyverek

A rendszeresített lövészfegyverek (pisztolyok, gépkarabélyok, géppuskák, kézi páncéltörő gránátvetők) rendeltetésüknek megfelelnek, a kor színvonalának azonban nem minden típus tesz eleget. A legelavultabb 9 mm PA-63 pisztolyok cseréje megkezdődött a magyar fejlesztési 9 mm 96MP9RC típussal, a szűkös költségvetési keretek miatt azonban lassan halad.

A hazai bázison fejlesztésre került a 9 mm KGP géppisztoly, illetve a 12,7 mm és a 14,5 mm GEPARD mesterlövész- és rombolópuska illeszkedik a hosszú távú fejlesztési tervekbe csakúgy, mint a korszerű támadó és védő kézigránát vagy a 95M repeszálló védőmellény.

Optikai műszerek és vezetési eszközök

Meglévő optikai műszereink nagy része a használhatóság alsó határához érkezett.

Kivételt képez a 7x40-es EDF-távcső, valamint a KFOR-erők részére, 1999. évben beszerzett ORION 80B II. éjszakai figyelőtávcső.

A tűzvezető rendszerek legkorszerűbb eleme az 1986-ban rendszeresített, hazai fejlesztésű ÁRPÁD automatizált tűzvezető rendszer, ez világszínvonalú konstrukció, melynek a NATO tűzvezető rendszereihez illesztése és fejlesztése folyamatban van.

Mérőeszközök

A mérőeszközök illeszkednek a haditechnikai eszközök korszerűsítési szintjéhez.

A szakterület a meglévő műszerpark fenntartása mellett a kalibráló laboratóriumok műszaki színvonalának NATO-követelmények szerinti szintre emelésére helyezte a fő hangsúlyt, alkalmassá téve a kalibráló laboratóriumokat az újonnan beszerzett eszközök kalibrálására, illetve a mai NATO-tagállamok technikai eszközeinek kiszolgálására.

A jelenlegi állapot értékelésekor több tényezőt is figyelembe kell venni. Tény, hogy ezek között sok a negatív tényező, amelyek következményeként még sok nehézséggel kell szembenézni és megküzdeni, de elindult néhány pozitív folyamat is, amelyek reményeink szerint erősödni fognak. A negatív tényezők között elsősorban a nehéz örökséget kell említeni, amelynek fő jellemzője az, hogy a fejlesztések több mint egy évtizedes elmaradása következményeképp a problémák szinte minden területen egyszerre jelentkeztek.

Ugyanakkor a költségvetés kényszerű, az ország gazdasági lehetőségeiből fakadó, elmúlt időszakban csökkenése miatt nemcsak a fejlesztések maradtak el, de a szükséges javítások, felújítások és folyamatos karbantartások is. Ennek hatása nemcsak a haditechnikai eszközök, de az ingatlanok, a laktanyák, az intézmények állapotában is megmutatkozik.

Összefoglalva a haderő jelenlegi helyzetét, megállapítható, hogy a honvédség alapvetően a korábbi, VSZ-eredetű fegyverzet és felszerelés bázisán, az alapvető feladatai ellátásához minimálisan elégséges, a legfontosabb területeken NATO-együttműködésre képes haderővé vált. A működés sok területén azonban még nem felel meg a szövetségi rendszerhez csatlakozásból, illetve a jövő évezred elejét jellemző korszerű haderővel szemben támasztott elvárásokból adódó kihívásoknak. Példaként említem meg a határokon kívül telepíthető vezetés-irányítási (C2) képesség hiányát, a logisztikai rendszer korlátozottságát, a légierő alkalmazhatóságának korlátait.

A haderőreform keretében végrehajtandó fejlesztések/beszerzések tervezésekor a jelenlegi technikai állapot vizsgálatán túl figyelembe kell venni a 21. század első évtizedeire várható hadművelleti alkalmazási feladatokból adódó technikai követelményeket és a hadiipar várható technológiai fejlődését is.

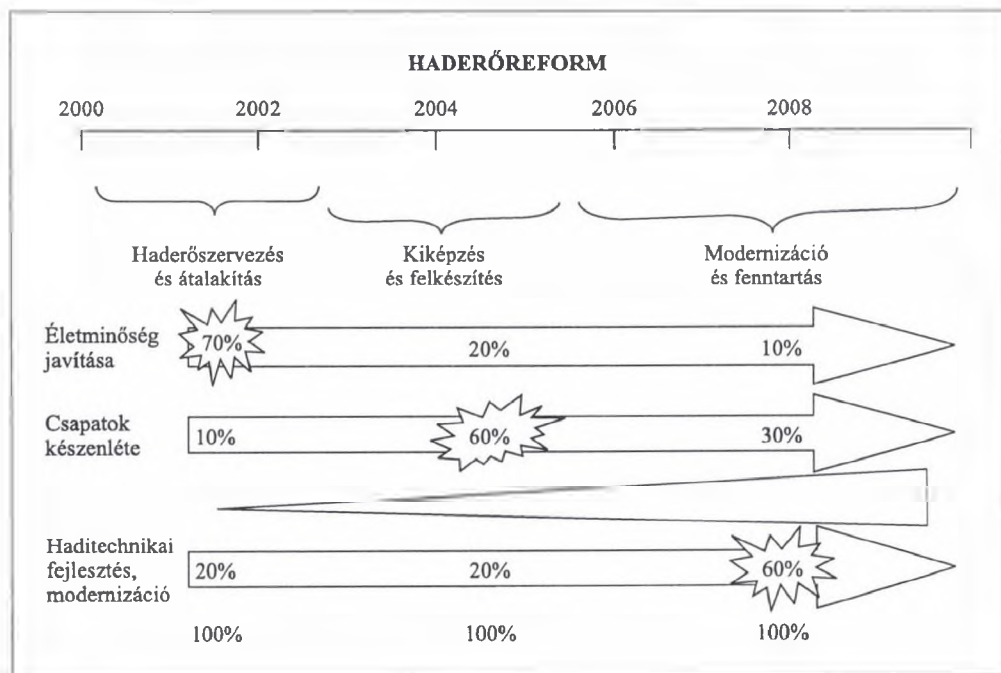
A haderőreform haditechnikai fejlesztési vonzatai

A bevezetőben említett stratégiai felülvizsgálat legfontosabb célja egy kisebb, de hatékonyabb, a kor követelményeinek megfelelő és egyben finanszírozható hadsereg kialakítása. A kor követelményeinek megfelelően elsősorban a NATO által összeállított igények és követelmények teljesítésére való alkalmasságot kell értenünk. Itt nem szabad elfelejtenünk, hogy Magyarországot bevonták a washingtoni csúcserkeztelen elfogadott dokumentumok kidolgozásába, részt vett az ott született „védelmi képességek kezdeményezés” megfogalmazásában. Tehát amikor NATO-követelményekről beszélünk, akkor olyan követelményekről van szó, amelyeknek egyik támasztója a Magyar Köztársaság, mint a NATO tagja.

Ezek a követelmények tömören úgy fogalmazhatók meg, hogy a korábbi feladatorientált hadseregből egy képességorientált hadsereget kell kialakítani, vagyis olyat, amely alkalmazkodni képes, mobil, fenntartható és rugalmas. E célok elérése érdekében meg kell változtatni a honvédség struktúráját, szerkezetét, feladatait és alapvető haditechnikai felszereltségét.

A haderőreform végrehajtására, illetve a hadsereg átalakítására egy, tíz évet átfogó terv került kialakításra, amely három azonos időintervallumot átfogó szakaszból áll. E szakaszokban a prioritások fokozatosan változni fognak (lásd az ábrát).

Az első szakaszban a prioritást a haderő átalakítási költségeinek biztosítása, valamint az élet- és munkakörülmények javítása kapja. Emellett kevés költségvetési forrás marad a technika korszerűsítésére. Elsősorban a NATO-interoperabilitás alapvető technikai feltételeit kell megvalósítani, valamint a rendszerben lévő hadi-

technikai eszközök megbízható üzemben tartását kell biztosítani. A második szakaszban legnagyobb hangsúly a hadrafoghatóság javítására és a képzés korszerűsítésére tevődik át. A tervidőszak utolsó harmadában a prioritást a haditechnikai eszközök fejlesztése és modernizációja élvezi.

a.) *A haderőfejlesztés, ezen belül a haditechnikai fejlesztés fontos tényezője a pénzügyi erőforrások alakulása, melyet az alábbiakkal kívánok jellemezni:*

A védelmi költségvetésre – a 80-as évek közepétől – kismértékű nominálnövekedés, de nagymértékű reálértékvesztés volt a jellemző. Ha csak az elmúlt tíz évet vesszük, ez a reálértékvesztés meghaladta az 50%-os mértéket. A reálértékvesztés mellett folyamatosan csökkent a védelem részesedése a GDP-ből, amely az 1980-as években elért 3,5%-ról 1,41%-ra esett vissza. Nem szabad megfeledkezni eközben arról sem, hogy a 150 ezres hadsereg ez idő alatt 60 ezer főre csökkent. Mindebből következett, hogy a védelmi feladatok és a tárca gazdasági lehetőségei között meg bomlott az összhang.

A helyzet javítása érdekében a kormány 1999. július 23-án határozatot hozott, melyben többek között rögzítette a honvédelmi tárca 2000–2004 közötti időszakra szóló költségvetési támogatását. Ennek értelmében a honvédelmi tárca GDP-részesedése 2000-ben 1,51%, 2001–2004-ben évente 1,61%. Ez előreláthatólag az említett évekre 189,4 Mrd Ft, 223,6 Mrd Ft, 243,2 Mrd Ft, 265,2 Mrd Ft és 287,9 Mrd Ft előirányzatot jelent. A kormányhatározatban szereplő támogatás természetesen nem jelenti azt, hogy minden elmaradt és tervezett fejlesztés megvalósítása egy lépésben lehetővé válik. Fontos viszont azért, mert középtávú előrelátást biztosít, és ezáltal lehetővé teszi a prioritás meghatározását, a helyzet folyamatos javítását.

Az erőforrás-gazdálkodás szempontjából fontos tényező, hogy a katonai tervezés valamennyi területén kezdetét vette a védelmi tervezési rendszer elveinek és módszereinek bevezetése. Ennek során megkezdődött az állami tervezési rendszerhez illeszkedés, valamint kapcsolódás a NATO tervezési rendjéhez.

A célul kitűzött fejlesztés során elérendő haderő főbb technikai jellemzője, hogy fegyverzete és felszerelése a jelenlegi eszközparkra épül, az interoperabilitás elsősorban modernizációs fejlesztésekkel kerül megoldásra. Fejlődési tendenciáit tekintve összhangban van a NATO általános haderő-fejlesztési céljaival. Felső és középszintű vezető szervei és kijelölt reagálóerői elérik az interoperabilitás legszükségesebb szintjét.

A fent említett, 1999. júliusi kormányhatározat elrendelte, hogy a hazánk NATO-tagságával gyökeresen megváltozott stratégiai környezet és a koszovói válság kezeléséből levonható tanulságok figyelembevételével a honvédelmi tárca dolgozza ki és terjessze a kormány elé a honvédelem egészét érintő stratégiai felülvizsgálat koncepcióját és lehetséges alternatíváit. Ennek keretében tegyen javaslatot a jelenleginél lényegesen kisebb, tartósan finanszírozható, feladatainak végrehajtására alkalmas haderőstruktúrára.

b.) *A Magyar Honvédség előtt álló feladatok megvalósítását biztosító haderőképességek elérése érdekében tervezett főbb haditechnikai fejlesztési programok:*

Híradó-, informatikai és elektronikai harcvezetési rendszerek fejlesztése

A NATO-kompatibilitás biztosítása érdekében a híradó eszközök fejlesztése téren első lépésként az állandó telepítésű híradó eszközök (kapcsolástechnika) cseré-

jét kellett megkezdeni. A digitális központok telepítése megindult, illetve jelenleg is folyamatban van.

A tábori híradás NATO-kompatibilitását célzó fejlesztés az elavult eszközök lecserélésével kezdődött, beszerzés útján. A teljes vezetés-irányítási (C2) rendszer korszerűsítése hosszabb távon valósulhat meg. Ennek érdekében megkezdődött az új híradó eszközök harcászati-műszaki követelményeinek kidolgozása. Ehhez kapcsolódik a frekvenciamigráció keretében a KHVM által finanszírozott mikrohullámú rádiórelé-állomások váltása is.

Terveink szerint még ez évben megkezdődik a légiforgalmi irányítóhelyek híradó- és informatikai korszerűsítése, illetve folytatódik a kutató-mentő műveletekre kijelölt szervezetek ellátása korszerű híradó és informatikai eszközökkel.

A légvédelem földközeli és kis magasságú oltalmazási képességének korszerűsítése

Ez a program a közeli hatótávolságú légvédelmi rakéta beszerzését célzó 1997-ben indított közbeszerzési eljárással vette kezdetét, melynek eredményes lezárását követően MISTRAL típusú rakéták beszerzése kezdődött meg. A program első ütemében 45 db rakétakomplexum beszerzése valósult meg, mellyel jelentősen javult a légtér kis magasságú oltalmazási képessége.

A rádiólokációs, információs és vezetési rendszer fejlesztése

A Magyar Köztársaság még a NATO-csatlakozást megelőző időszakban, 1995-ben csatlakozott az amerikai kormány által Trencsényben felajánlott légtér-szuverenitási programhoz, melynek célja egységes légtér-ellenőrzési és vezetési rendszer megteremtése volt. E program keretében kezdődött meg és az 1999. februárban lezajlott átadással fejeződött be a Veszprémben telepített Légtér-szuverenitási Hadműveleti Központ (ASOC) megvalósítása. A központ létrehozása az amerikai finanszírozáson (FMF) felül jelentős hazai ráfordítással valósult meg, és hadrendbe állításával lehetővé vált a bekapcsolódás a NATO egységes légvédelmi rendszerébe. A központ, a NATO által elvárt időszakra, a kor színvonalának megfelelő technikai berendezésekkel biztosítja a valós idejű légtér-információ feldolgozását és továbbítását.

A Magyar Köztársaság légvédelme számára biztosítandó, valós idejű információ és a vezetés érdekében kiemelt fontosságú az elavult, orosz eredetű radarok korszerűsítése, illetve új eszközök beszerzése. Az avultságon túl fontos feladat a NATO-kompatibilitás megteremtése.

A haderő-fejlesztési ajánlások (TFP) kidolgozásával kapcsolatos konzultációkon ismerteté vált a NATO – tagfelvételünket követő – elképzelése az egységes légvédelmi, ezen belül a rádiótechnikai rendszer kialakításáról. A SHAPE által 1998. február 5-én elfogadott radarterv Magyarországon 3 készlet nagy hatótávolságú, 3 dimenziós felderítőradarral számol. A tervezett radarbeszerzés a NATO Biztonsági Beruházási Program (NSIP) keretében, NATO-források felhasználásával valósul meg.

A kis és közepes hatótávolságú légtér-ellenőrzést középtávon a meglévő orosz eredetű radarok korszerűsítésével tervezzük megvalósítani, melyek fejlesztése saját erőforrásokból folyamatban van.

További fontos feladat a repülőterek kiszolgálásához szükséges leszállítóradarok, illetve leszállítóberendezések fejlesztése. Az erre vonatkozó konkrét elgondolások, követelmények kidolgozása folyamatban van.

A gépjárműpark korszerűsítése

A Magyar Honvédség gépjármű-technikai eszközparkja teljes típuskáláját tekintve elavult, illetve szinte teljes egészében amortizálódott. Ez a probléma valamennyi kerekessel érinti, a terepjáró szállító gépjárművektől a személyszállító járművekig. A korszerűsítés egyetlen járható útja az új eszközök beszerzésével történő csere.

A gépjárműpark lecserélésének megvalósítását, az erőforráslehetőségek mérlegelésével, mintegy 10–15 éves program keretében terezzük lebonyolítani. A program a haderő jelenlegi struktúráját figyelembe véve megközelítően 12 ezer db gépjárművet foglal magában.

A fejlesztés megvalósítására vonatkozó program (képessegsomag) ki van dolgozva, a tender pedig a tervek szerint még ez évben kibocsátásra kerül.

A gépjárműprogram fontos eleme a hazai gépjárműipar mind szélesebb körű részvételének biztosítása.

A kiképzési szimulációs eszközök fejlesztése

A korszerű haderő létrehozása és a NATO-együttműködés biztosítása érdekében elengedhetetlen követelmény a Magyar Honvédség kiképzési színvonalának jelentős mértékű növelése. Ezt a követelményt a különböző szimulációs eszközök fejlesztésével és széles körű alkalmazásával kell elérni, amely természetesen kiegészül a kiképzés más gyakorlati eszközeinek alkalmazásával.

A szimulációs eszközök fejlesztésével kapcsolatos elgondolást a vezérkar már korábban kidolgozta és az előző években megkezdődött ezen rendszerek beszerzése. A jelenlegi program a MARCUS-szimuláció kialakítására irányul, melynek célja a hadtest-, a dandár- és zászlóaljszintű, csapatok nélküli törzsvezetési gyakorlat végrehajtásának biztosítása és ezáltal a parancsnokok és a törzsek felkészítésének hatékonyabbá tétele.

A MiG-29-es vadászpilóták korszerűsítése

Az MH légierijének fő eszközét jelenleg az orosz relációból beszerzett MiG-29 típusú vadászpilóta gépek alkotják. Ezek a gépek véleményünk szerint középtávon, megfelelő fenntartási-karbantartási feltételek mellett biztosíthatják az ország légtérének a megbízható ellenőrzését. A NATO-csatlakozás követelményrendszeréből eredően ezeket a repülőgépeket is tovább kell korszerűsíteni az együttműködő képesség, a teljes interoperabilitás és kompatibilitás megvalósítása érdekében. Megjegyzem, hogy amennyiben olyan politikai döntés születik, hogy az MH vadászpilóta gépeit nyugati (NATO-országokban rendszeresített) típusra kell cserélni, akkor természetesen ez a korszerűsítési feladat elmaradhat. Egy ilyen döntés meghozatala nyilvánvalóan nem csupán politikai kérdés, hiszen erősen befolyásolják azt a gazdasági, infrastrukturális és egyéb tényezők is. A tárca szakértői úgy látják, hogy amíg a feltételek nem teremthetnek meg a géptípus leváltására, addig a haderőnemenre háruló feladat a MiG-29-esek felújításával, korszerűsítésével valósítható meg.

A MiG-29 típusú vadászpilóta gép a '80-as években került kifejlesztésre, repülési tulajdonságai, fegyverzete alapján rendkívül korszerűnek minősíthető. Ez a géptípus számos, világviszonylatban is elismerést kiváltó technikai újdonsággal is rendelkezik. Ugyanakkor feltétlenül említést érdemel, hogy – az orosz haditechnikai alapfelfogásból eredően – drága az üzemeltetése, a békeidejű fenntartása. Ezen túlmenően hosszú távú fenntartás esetén problémát jelentenek az alkatrész-után-

pótlás területén fennálló nehézségek. További problémái a fenti géptípusnak a korlátozott alkalmazási lehetőségek, valamint a NATO-szabványtól való eltérése. Mindezek ellenére az adott helyzetben a MiG-29 típusú vadászgép egyértelműen a korszerűsítés és a repülőcsapatok további megbízható működését szolgálta. A géptípus további korszerűsítésének, NATO-kompatibilissé tételének lehetősége megvan. Ezt bizonyítja a Bundeswehrben rendszerbe állított MiG-29-es repülőgépek helyzete.

BTR-80-as korszerűsítés

A csapatok mozgékonyságát, páncélvédetségét és egyenszilárdságát biztosító, alapvetően meghatározó szállító harcjármű a belátható jövőben a BTR-80 különböző típusváltozata (BTR-80A, BTR80-K) lesz. Jó harcászati tulajdonságai ellenére az együttműködés biztosítása és az alkalmazási feltételek változékonysága miatt több vonatkozásban – elsősorban a kommunikáció területén – szintén korszerűsítésre szorul.

A BTR-80 és BTR-80A páncélozott szállító harcjármű megfelel a '80-as évek haditechnikai alapkövetelményeinek. Mozdékonysága jó, fegyverzete kellő tűzerővel rendelkezik, illetve a különféle járulékos eszközökkel felszerelés, harcvezető-eszközökkel kiegészítés lehetősége révén jelentős minőségű javulást eredményez a szárazföldi csapatok fegyverzetében. A BTR-harcjárművek hadrendbe állítása az orosz származás (GOSZT-szabvány) miatt további jelentős ráfordítást igényel annak érdekében, hogy a harcjármű NATO-kompatibilissé, megfelelő vezető- és híradó eszközökkel elláttá váljon.

T-72-es harckocsi-korszerűsítés

A magyar hadsereg jelenlegi és még inkább távlati művelési/alkalmazási követelményei a tűzerő, a mozgékonyság és a páncélvédetség magas szinten tartását igénylik. Ennek megvalósítása érdekében a csapatok páncéloserőinek fő eszközét, úgy tűnik, a T-72 típusú harckocsik fogják a távlatokban is alkotni. A NATO-együttműködés minél teljesebb megvalósítása érdekében a távlatokban a harckocsikon számos korszerűsítést, illetve részegységcserét (pl. híradó rendszer) kell végrehajtani.

Egyéb fejlesztések

A fentiekben vázolt főbb fejlesztési programok a NATO-együttműködéshez szükséges képesség kialakítását célozzák, amelyek elengedhetetlenek a NATO-tag-ságból eredő követelmények maradéktalan teljesítéséhez. Ezen túlmenően, főként saját erőforrásainkra támaszkodva, *jelentős fejlesztőtevékenységet folytatunk néhány más területen:*

- hazai bázison került kifejlesztésre az egységes egyéni összefegyvernemi vegyi-védelmi felszerelés, mellyel a csapatok ellátása lassú ütemben megkezdődött;
- a fegyverzet korszerűsítése céljából a HM Haditechnikai Intézet kifejlesztette a P9RC-típusú pisztolycsaládot, a KGP9-géppisztolyt, a GEPARD típusú mesterlövő puskát, valamint a 92 M támadó, illetve védő kézigránátot. A finanszírozási lehetőségek ezen eszközök nagyobb mértékű hadrendbe állítását csak a hosszú távú tervekben teszik lehetővé.

A fenti fejlesztéseken kívül, távlatokban, igényként merül fel az elektronikai harc-eszközök fejlesztése, a MiG-24 helikopterek NATO-kompatibilissé tételének igénye.

Az eddig vázoltak alapján azt lehet mondani, hogy a haderő jelenlegi technikai állapota mindenképpen jelentős javításra szorul, de hosszú évek negatív tendenciája után *megnyílt a lehetőség a romlás megállítására* és néhány területen már előrelépés is történt. A gondok nagysága miatt ugrásszerű, egyszerre minden területre kiterjedő javulásra nincs lehetőség, de már kibontakozik a fejlődés útja. Ugyanakkor a

problémák időbeni felszámolása érdekében feltétlenül tovább kell vizsgálni valamennyi érintett kormányzati szervnek a további fejlesztési források felkutatását, és biztosítani a lehetséges források leghatékonyabb felhasználását.

Összegezve: a Magyar Honvédség a haditechnikai fejlesztésre fordítható erőforrásait a NATO-kompatibilitást célzó területekre koncentrálja. A kormányhatározatban rögzített finanszírozási lehetőségekből egyértelműen következik, hogy a fejlesztési program csak több évre elnyúlóan és a stratégiai felülvizsgálat eredményéhez igazítottan valósítható meg. Ugyanakkor fontos előrelépés, hogy a kormányhatározat olyan támogatási biztonságot nyújt, amely lehetővé teszi az átgondolt tervezést és a kialakult helyzet megoldását lépésről lépésre, a kormány és a NATO által elvárt korszerű haderő létrehozását.

A haderőfejlesztés makrogazdasági összefüggései

A világ gazdaságban csakúgy, mint az egyes nemzetgazdaságokban, az egyik vagy talán a legfontosabb érdekérvényesítő erő maga a piaci kereslet. A hosszabb időre programozott és koncentrált állami beszerzések még egy kis ország esetében is számottevő, a potenciális partnerek által méltányolt keresletet képviselnek, így lehetőséget adnak arra, hogy a magyar gazdaság piac- és forrásbővítési érdekeinek szolgálatába állítsuk azokat.

A különféle költségvetési, elsősorban haditechnikai eszközök beszerzésénél kialakított ellentételezési együttműködések keretében a magyar gazdaság 1–1,5 milliárd dollár nagyságú többletiparicikk-piachoz juthat, illetve az ehhez kapcsolódó együttműködési programok célirányos, tudatos alakításával a magyar gazdaság számára új növekedési energiák szabadíthatók fel.

A magyar kis- és középvállalati szférában van egy ígéretes innovatív vállalkozási kör. Ennek a csoportnak a kisebb részét az elmúlt évtizedekben a szellemi munka, a tanulmányok preferenciái segítségével felnőtt hagyományos családi vállalkozások teszik ki. Nagyobb hányadát alkotják a felbomló, leépülő állami vállalatokból és kutató-fejlesztő intézetekből kiszorult szakemberek és kimentett információk, szellemi javak bázisán létrejött vállalkozások. Ebből a vállalati csoportból sokan a speciális, kis szériás, technológiaigényes termékekben és nagy szellemi munka tartalmú szolgáltatásokban megnyíló piaci részekben jó pozíciót vívtak ki maguknak. Vitatott, hogy mekkora ennek a csoportnak a súlya, tekinthető-e egy gazdaságpolitikai vagy technológiapolitikai akció önálló célcsoportjának.

Természetesen a magyar gazdaság struktúráját, külső és az ezáltal meghatározott belső kapcsolatrendszerét is nagymértékben a globális világ gazdasági erők formálják. A gazdaságpolitika mozgástere korlátozottabbá vált, de felelőssége nem szűnt meg a gazdaság szerkezetének és nemzetközi kapcsolatainak alakulásáért.

A meginduló növekedés, a bővülő piac és a finanszírozási lehetőségek javulása lehetővé teszi az elmaradt korszerűsítések bepótlását, ezzel a versenyképesség javulását, az export erősödését a nemzeti tulajdonban maradt végtermékgyártó vállalatoknál is. A hazai végtermékgyártók dinamikusabb fejlődése biztosabb keresletet jelenthet, ezért további lendületet adhat a háttérpárnak.

A kormányzati gazdaságfejlesztési stratégiának mindig nemzetgazdasági

összefüggésekben kell megítélni a várt vagy szándékolt változások társadalmi költségeit és eredményeit. Ennek a stratégiai megközelítésnek az az értelme, hogy ahol lehet, a különböző területeken folyó fejlesztések összekapcsolásával használjuk ki a költségek csökkentésére, az eredmények sokszorozására adódó lehetőségeket.

Az a piaci szegmens, amire a gazdaságpolitikának a legnagyobb befolyása van, a közbeszerzések piaca. A hazai közbeszerzési rendszernek a fejlesztés szempontjából kedvezőtlen vonása, hogy a törvény és a gyakorlat egyaránt csak rövid távú, éves döntéseket enged meg, mert nem teszi lehetővé a közbeszerzési igényekre való felkészülést. Perspektivikus szemléletű gazdaságpolitika esetén éppen a közbeszerzések jelentős része lenne alkalmas a szükségletek előrejelzésére és a vállalkozások fejlesztési tevékenységének orientálására valóságos szükségletek alapján. A továbblépés alapjául egyrészt az államháztartás hároméves prognózisa, másrészt a programköltségvetés bevezetett, de a gyakorlatban még nem igazán hosszú távú szemléletben működő módszere szolgál.

Az államháztartási törvény értelmében a költségvetési törvényjavaslat benyújtásakor teljeskörűen be kell mutatni a költségvetési évet követő két év várható előirányzatait is, amelyeket a költségvetési év folyamatai, illetve annak áthúzódó hatásai, a tervezett feladatok szerkezetében bekövetkező változások, valamint gazdasági előrejelzések alapján állapítanak meg. A prognóziskészítés lehetőséget ad a fejezetgazdáknak, hogy – együttműködve a Pénzügyminisztériummal – felmérjék és jelezzék fejlesztési feladataik forrásigényét a következő évekre. Hangsúlyozni kell, hogy a hároméves előirányzatok megjelenése nem döntés, nem ad garanciát hosszú távú igények kielégítésére, de azt lehetővé teszik, hogy az adott fejlesztési folyamat előrehaladásával újra és újra jelezzék a középtávú finanszírozási igényeket.

A programfinanszírozás körébe vont fejezeti kezelésű előirányzatok megtervezéséről, az ezek felhasználásával megvalósuló kiadások finanszírozásának rendjéről a 217/1998. kormányrendelet intézkedik. Ennek lényege, hogy a programokat és részprogramokat a Kincstár elkülönítetten tartja nyilván, ezek forrásait kötelezettségvállalással lekötött előirányzatként kezeli. Lehetővé válik, hogy a program végrehajtása során forrásokat engedjenek át más, a programban együttműködő (költségvetési) szerveknek. Megköveteli viszont a program céljának, végrehajtási módjának, ütemezésének, ellenőrzési pontjainak alapos kidolgozását. A módszer korlátja viszont, hogy a program forrásai is csak éves költségvetési előirányzatokban garantáltak, a megtakarítások évek között automatikusan nem vihetők át, illetve a PM csak az év közepén dönt az előző évi megtakarítások felhasználhatóságáról.

Mind az államháztartás prognózisa, mind a programfinanszírozás szabályozása viszonylag új keletű módszer. Inkább keretet adnak, megoldási irányt jeleznek, és kevésbé tekinthetők hatékony gazdaságszervező eszköznek. A finanszírozási programokat kitöltő tartalomtól függ majd, hogy egyszerű pénzügyi technika vagy nagy hatású gazdaságfejlesztési eszköz válik belőlük. Az utóbbi eredményhez egyrészt szakmailag jól megalapozott, gazdaságstratégiai szemléletű programok kidolgozása, másrészt a fejezetgazda, a pénzügyi szakapparátus, valamint a politikai szféra oldaláról is szilárd gazdaságpolitikai elkötelezettség szükségeltetik, a programban foglalt szerkezeti változások végrehajtására. Éppen ezek a tartalmi változások teszik lehetővé az Áht. idézett követelményének a teljesítését.

Gőcze István

A hadtudományi kutatás helyzete és lehetőségei az ezredfordulón

Az 1990-es évek elején bekövetkezett társadalmi, politikai, biztonságpolitikai, gazdasági változások a hadtudomány területén – annak interdiszciplináris és interdependens jellegéből fakadóan – átalakulásokat indukáltak, azaz a tudományág megújulásának szükségesét eredményezték. A korábbi, koalíciós igényeket kielégítő hadtudományi kutatások az önálló nemzeti honvédelem megteremtését nem biztosították, illetve a szükséges biztonságpolitikai és katonai döntéseknek nem feleltek meg. A kialakult új helyzetben nélkülözhetetlen és elodázhatatlan feladatot jelentett a hadtudomány területén az ésszerű paradigmaváltás. A szerző erről a folyamatról ad áttekintést cikkében.

A paradigmaváltás alapvetően a tudományág fejlődését jelenti és hozzájárult, illetve hozzájárul ahhoz, hogy a hadtudomány helyzete tovább erősödjön a „normáltudományok” rendszerében. Ebben az esetben a normáltudományon olyan kutatási területet értünk, amely határozottan egy vagy több, múltbeli tudományos eredményre épül. Szakirodalmi kutatásokra alapozva megállapítható, hogy a normáltudomány nem törekszik újfajta jelenségek előidézésre, a kutatók nem akarnak teljesen új elméleteket megalkotni, és a kutatás is alapvetően a paradigmával járó jelenségek és elméletek összekapcsolására irányul. Megítélésem szerint ez a paradigmaváltás nem egyik napról a másikra következik be, hanem – a megelőző hadtudományi ismeretrendszer „időálló” tapasztalataira alapozva – fokozatosan.

A végbemenő változások során azonban feltétlenül szem előtt kell(ene) tartani azt, hogy az eddig elért eredményeinket, illetve nemzeti jegyeinket, szokásainkat, hagyományainkat megőrizzük, és ha lehet, továbbfejlesztve vizsgáljuk, adaptáljuk a nyugati elveket.

A hadtudomány helyzete, helye a tudományok rendszerében

Az említett változások alapvetően befolyásolták a hadtudományi kutatás tárgyát és fogalmát, mégpedig jól érzékelhetően kibővítették, kiszélesítették azokat. Ennek megfelelően a hadtudomány tágabb értelemben a teljes védelmi szféra területeit vizsgálja és integrálja, míg szűkebb értelemben a fegyveres küzdelem kérdéseivel foglalkozik.

Ezek a megállapítások már a folyamatban lévő feladatokat foglalják magukban, a bekövetkezett és a várható változások – itt alapvetően az euroatlanti csatlá-

kozásból fakadó kihívásokra gondolunk – azonban a továbbiakban a hadtudomány kutatási stratégiáját határozzák meg. Az elkövetkező időszak meghatározó tudományos kutatási jellegű feladatrendszere az euroatlanti integrációból adódó *szellemi kompatibilitás megteremtése*.

A szellemi kompatibilitás legfontosabb összetevői:

- a tervezés, a szervezés, a vezetés és az együttműködés szellemi értékei, valamint a kommunikációs készség;
- a képzés, a tudomány elért eredményeinek *szükség szerinti adaptációja*;
- a szervezeti elemek, a működési rend és a kiképzési rendszer lehetséges kapcsolódásainak kimunkálása;
- az intézményrendszer kapcsolatrendszere.

Természetesen a szellemi kompatibilitás összetevői, az abból adódó feladatok tovább sorolhatók és részletezhetők, úgy gondolom, hogy minden egyes tudományszak feladata egzakt módon definiálni a saját feladatait és kutatási irányait.

A gondolkodásmód, a szellemi kompatibilitás, illetve az azokból levezethető kihívások egyik fontos eleme *a működéshez szükséges infrastruktúra kialakítása*. A látzat ellenére ez a feladat sem egyértelműen technikai kérdéskör, a tudománynak ugyanis definiálnia kell az együttműködés során alkalmazandó elveket, eljárásokat és módszereket, mert ezek figyelembevételével célszerű és lehetséges a gyakorlati, technológiai elvárásokat kielégíteni.

Összességében megállapíthatjuk, hogy:

- napjainkban a hadtudomány megújulásának, azaz paradigmaváltásának vagyunk szemtanúi, a tudományág művelői pedig ennek „irányítói, végrehajtói és átélői”. A biztonság, a honvédelem, a társadalom, a gazdaság és a technika területén bekövetkezett változások a hadtudomány rendszerében jelentős átalakulásokat indukáltak;
- a hadsereg alkalmazását meghatározó hadászati, hadművelleti, harcászati elvek megváltozása, módosulása új követelményeket támaszt a hadtudomány szakaival szemben. Ezek az elvárások új elméleti modellek és ami a legfontosabb: a kor kihívásainak és a felhasználók igényeinek megfelelő új módszerek (technológiák) alkalmazását teszik szükségessé a hadtudomány területén;
- napjainkban *meghatározó* erőforrás a szervezet működéséhez szükséges *információ*. Érthető, hogy a hadsereg béke- és háborús tevékenységének sikeres végrehajtásához az információk (jelentős mértékben a geoinformációk) minőségével, mennyiségével és a rendelkezésre bocsátás időtartamával szemben megnöttek a felhasználói elvárások. Ezért a következő fontos kihívás az *informatikai forradalom vívmányainak* a megjelenése és alkalmazásuk lehetőségeinek szélesítése a hadtudomány terén.

A felsorolt megállapítások – véleményem szerint – kellő mértékben alátámasztják a hadtudománnyal és szakaival kapcsolatos elméleti ismeretrendszer átgondolását és kimunkálását új szempontok alapján, új módszerek, eljárások alkalmazásával.

Kicsit szűkebben vizsgálva a hadtudomány jelenlegi helyzetét és várható kihívásait, érdemes néhány gondolat erejéig megemlíteni *a hazai katonai (védelmi) felsőoktatás helyzetét, azaz a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem előtt álló feladatokat*. Mindez nem elhanyagolható, hiszen intézményünk a hadtudomány művelésének

egyik meghatározó színhelye, és itt összpontosul a szellemi, kutatói potenciál kiemelkedő része. *A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény* (továbbiakban: Ftv.) 3. § (1) bekezdése egyértelműen megfogalmazza azon kritériumokat, amelyeknek megléte nélkülözhetetlen eleme egy egyetem létesítésének és működésének. Ezek közül két kardinális követelményt – a tudományos kutatást, valamint a doktori (PhD) képzés és fokozat-odaítélés feladatrendszerét – emelem ki.

Ebből az aspektusból az Ftv. követelményeinek való megfelelés jelenti a hadtudomány jelenének és jövőjének egyik meghatározó szegmensét. Ez ugyanis (mármint a megfelelés), illetve *a követelmények sikeres teljesítése az egyik alapkövetelménye* – mind tudományelméleti, mind személyi vonatkozásban – *a hadtudomány jövőbeni művelésének*.

Napjainkban egyre nehezebb feladatot jelent a *tudományok rendszerezése*. Erre jó példa, hogy a magyar tudományos közélet különböző szféráiban lezajlott viták eredményeként több vélemény, nézet is kialakult az elmúlt időszakban, amelyek számos eltérő vonást tartalmaznak. A hadtudomány interdiszciplináris jellegéből adódóan ez a fajta kategorizálás még nehezebb feladatot jelent.

Megítélésem szerint azzal, hogy a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya (Gazdaság- és Jogtudomány Osztály) felvette bizottságai közé a Hadtudományi Bizottságot, a tudományág emancipálódott, a tudományos közélet néhány intézménye ennek ellenére is megelégedezik a hadtudományról.

Napjainkban is történnek – úgymond – „központi” kísérletek a tudományok területi és ágankénti beosztására. A különböző tudományos műhelyek javaslatai alapján a Magyar Akkreditációs Bizottság is elkészítette javaslatát a tudományok besorolására. Ez a változat viszont csak a doktori iskolák szempontjából csoportosítja a tudományokat. Érdekes vonása ennek a klasszifikációnak, hogy a műszaki tudományok tudományterületnél megjelennek a *katonai műszaki tudományok*, míg a *hadtudomány(ok)* „visszakerül(nek)” a társadalomtudományok területéhez.

Tehát ezáltal is igazolódni látszik a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen megtartott, *A hadtudomány általános kérdéseiről* című tudományos tanácskozás által megfogalmazott ajánlások egyike, amely szerint a „(...) a hadtudomány szoros kapcsolatban áll a politikával. Ebből következik, hogy a hadtudományi kutatások a világon mindenütt elsősorban a politika által igényelt irányokban folynak. (...) A hadtudomány a társadalomtudományhoz tartozó tudományág. Amit kutat, vizsgál, az alapvetően társadalmi jellegű jelenség. Ám mivel ezek a jelenségek sokszínűek, így a vizsgálatok is csak az élő természettudományok, valamint a műszaki és az élettelen természettudományok közreműködésével lehetnek eredményesek.”¹

A rendszerváltozást követő időszakban és várhatóan a jövőben is a nemzetközi fejlődést és kapcsolatrendszert nagymértékben befolyásolta és befolyásolni fogja hazánk euroatlanti elkötelezettsége. A NATO-tagállamok kutatói, tudósai közötti együttműködés a tudomány bármely területén lehetséges. Ám ezek közül az alábbi – prioritást élvező – témaköröket kell megemlíteni:

1 A hadtudomány általános kérdéseiről a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen 1997. március 19-én lezajlott tudományos tanácskozás anyaga és a tanácskozás alapján megfogalmazott ajánlás; Budapesti ZMNE 1997. 4344. oldal.

- tudományos és technológiai kutatások;
- csúcstechnológiai kutatások;
- informatikai hálózatok fejlesztése;
- leszerelési technológiák kimunkálása;
- környezetbiztonsági kutatások.

A hadtudományi kutatás főbb területei és irányai

A közeljövő fő kutatási irányait a már bekövetkezett és folyamatban lévő politikai, társadalmi, gazdasági, környezeti, technológiai változások, továbbá az új szövetségi rendszerből fakadó elvárások és ajánlások determinálják. *A kutatások fő területeit tehát a hadtudomány valamennyi tudományszakában a doktrinális elvek, nézetek kialakításának, illetve szükség szerinti korrekciójának, valamint a haderőreformmal, a honvédség korszerűsítésével kapcsolatos feladatok végrehajtásának tudományos megalapozása képezi.*

Ezen belül a védelmi szféra kérdéseinek vizsgálatát és a hadtudományi kutatásokat az alábbi főbb irányokra célszerű összpontosítani:²

- a Magyar Köztársaság és térségünk biztonságát befolyásoló katonai tényezőkre;
- a katonai stratégiával, a haderőreformmal, valamint a honvédség háborús tevékenységével és békeműveleteivel kapcsolatos feladatokra;
- a haderő fejlesztésére, korszerűsítésére, különös tekintettel az azonnali készenlétű csapatok alkalmazási elveire és azok haditechnikai eszközeire;
- a NATO kötelékében alkalmazásra tervezett csapatok felkészítésére és vezetésére;
- a Védelmi Tervező Rendszer bevezetése tapasztalatainak összegzésére, a további fejlesztés lehetőségeire;
- a katonai logisztika modernizálására;
- a humán erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekre;
- a tiszt, a tiszthelyettesi pályamodellel megteremtésére;
- a képzési és a komplex felkészítési rendszer korszerűsítésére;
- a hadseregben szolgálatot teljesítők szociális és egészségügyi gondoskodásának komplex vizsgálatára, a rövid- és a hosszú távú javítási lehetőségek kidolgozására;
- a hadsereg és a társadalom viszonyának, a hadsereg civil kontrolljának erősítésére;
- a hadtudomány elméleti alapjainak kimunkálására.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen jelenleg folyó és a jövőbeni kutatások alapvetően felölelik a védelmi szféra előtt álló feladatok körét. Ezeknek a kutatásoknak a célja, hogy eredményeivel segítsék a döntés-előkészítést, és tudományosan támasszák alá a meghozandó döntéseket, valamint a honvédség, illetve a védelmi szféra elé állított feladatok megoldását.

2 A HM középtávú tudományos munkaterv; Bp. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, 1999.

Fontos feladatunk, hogy az elmélet és a gyakorlat egységét megvalósítsuk a kutatások terén is. Ezért a honvédség, illetve a teljes védelmi szféra viszonylatában prioritást élvező kutatási témákban elméleti és gyakorlati szakembereket magában foglaló kutató csapatok létrehozását tűztük ki célul, amelyek – kellő szellemi és gyakorlati potenciál birtokában – jól hasznosítható eredményeket érhetnek el.

A kutatás intézményrendszere, a kutatói kör

Jelen fejezet bevezetőjeként célszerű definiálni, hogy egy új önálló tudományterület (ág) (a továbbiakban: tudomány) mely feltételek megléte esetén tekinthető társadalmilag elfogadottnak:

- a tudományfejlődés eredményeként kialakul egy új, *elkülönített ismerethalmaz*, amely az interdiszciplináris ismeretelméleti elemeken túl tartalmaz olyan ismeretelméleti halmazt, amelyet csak ez a tudomány művel (kutat, gyarapít, alkalmaz);
- létrejön egy *intézményrendszer* (kutatóintézetek, könyvtárak stb.) a tudományművelés (kutatás, kísérlet) elősegítésére és az eredmények hasznosítására (társadalmi, gazdasági szervezetek, egységek);
- működik egy vagy több *egyetem*, amely szakembereket képez a tudomány számára, műveli, oktatja a tudomány ismeretelméleti rendszerét;
- folyik *doktori (PhD) képzés, doktori (PhD) fokozatot* lehet szerezni a tudomány művelése kapcsán;
- rendszeresen megjelennek olyan *önálló tudományos folyóiratok*, amelyek közléseztetik a tudomány új kutatási eredményeit.

A hadtudomány teljes mértékben megfelel ezeknek a követelményeknek. Több olyan intézmény működik, amely felvállalja, szervezi a hadtudományi kutatásokat. Ezek közül a legfontosabbak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Haditechnikai Intézet, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Térképészeti Hivatal, az egyetem könyvtára, valamint a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.

Az önálló intézményi szervezetek mellett társadalmi és tudományos szervezetek is léteznek, amelyek művelik a hadtudományt, például a Magyar Hadtudományi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, valamint több más tudományos szakosztály, kör és társaság.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem helyzete

Nemcsak a magyar polgári, hanem a katonai felsőoktatásban is jelentős változásokat indukált alapvetően az Ftv., új helyzetet teremtve egyetemünkön is. A törvényi előírásoknak minden esetben megfelelni kívánó Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen kardinális változások következtek be mind az oktatási, mind a szervezeti struktúrában. A különböző integrációk révén kialakult struktúra tovább koncentráltta az intézményünkben meglévő kutatói bázist.

□ Egyetemünk meghatározó szerepet tölt be a tudományos kutatói intézményrendszer struktúrájában. A bevezetőben megfogalmazott kritériumrendszerből kiindulva –

amely definiálja egy önálló tudomány létét – láthatjuk, hogy intézményünk a katonai (védelmi) felsőoktatás domináns képviselője. Ennek megfelelően itt folyik a legmagasabb szintű graduális és posztgraduális képzés. A hadtudomány léte szempontjából nélkülözhetetlen „építőkö” a doktori (PhD) képzés és a doktori (PhD) fokozat odaítélésének lehetősége.

Ezzel a lehetőséggel a hadtudomány területén csak a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem bír. Ez nemcsak regionális jelentőségű, hiszen a világon egyedülálló e tevékenységünk [hadtudományi doktori (PhD) képzés és fokozat odaítélése]. Mindez olyan doktori programot, szellemi, infrastrukturális feltételrendszert feltételez, amely önmagában is meghatározza intézményünk helyét, szerepét a hazai hadtudományi közéletben. A doktori (PhD) képzés és fokozatszerzés rendszere maximálisan kielégíti a tudományos kutatási utánpótlás követelményét mind hazai és az utóbbi időben már külföldi viszonylatban is. *Az egyetemnek széles körű magyar és külföldi kapcsolatrendszere van*, ami tovább erősíti a tudományos tevékenység eredményességét, minőségét.

□ A kutatások egyik alapfeltétele, az adott kutatási, oktatási intézmény mércéje *a tudományos tájékoztatás, az információszolgáltatás helyzete*. Egyetemünkön ezt az alapfeltételt többek között az Egyetemi Könyvtár biztosítja.

Az Egyetemi Könyvtár országos feladatkörű, nyilvános, tudományos szakkönyvtár. A kari és az intézeti könyvtárak központi könyvtára. A honvédségi felsőoktatási és szakkönyvtárak vezető könyvtára. A védelmi szférát kiszolgáló kutatóhely, információs bázis. Közművelődési feladatokat is ellátó közgyűjtemény. Feladatrendszerében prioritást élvez a hadtudomány és interdiszciplináris tudományszakai idegen és magyar nyelvű szakirodalmának gyűjtése, feltárása, rendelkezésre bocsátása.

A kutatási igények kielégítése érdekében szervezetén belül önálló dokumentumállománnyal rendelkező kutatókönyvtárat működtet, melynek fő feladata a jelentkező hadtudományi kutatások szakirodalmi információs igényeinek kielégítése. A könyvtár dokumentumállománya (160 000 kötet) és annak gyarapodása biztosítja mind a kurrens, mind a történeti témájú kutatások szakirodalmi háttérét. A könyvtár dokumentumállományában 300-féle (250 magyar és 50 idegen nyelvű) folyóirat található, közel 70 folyóiratot dolgoz fel, amely lehetőséget ad a hadtudományi és egyéb kutatások legfrissebb szakirodalmi, magyar és egyetemes termésének áttekintésére.

A tudományos könyvtár tájékoztatási rendszerében egyaránt megtalálhatók a diszciplína- és a felhasználóorientált szolgáltatások. Diszciplínaorientált szolgáltatásai közé tartozik a széles körben (a polgári szférában is) terített *Lap- és könyvszemléje*, amely a tartalmi feltártság szempontjából (referált jelleg) egyedülálló kiadvány a Magyar Honvédségben. Felhasználóorientált szolgáltatásai közé tartozik az irodalomkutatás és a folyamatos témafigyelés.

Az 1998/99-es tanévtől az OLIB7 könyvtári integrált rendszer bevezetésével az Egyetemi Könyvtár működésének új fejezete kezdődött: megteremtődtek a könyvtár tájékoztatási és információs intézménnyé átalakításának, a katonai felsőoktatási könyvtárak osztott katalogizálási rendszere beindításának feltételei. Az osztott katalogizálási rendszer megvalósításának koncepciója szervesen illeszkedik az orszá-

gos könyvtári stratégiához, melynek lényege a Magyar Országos Közös Katalógus létrehozása a könyvtárak közötti együttműködés kialakítása érdekében. Az új szoftver stabil kommunikációs architektúrát és korszerű hardver környezetet igényel. Az Egyetemi Könyvtár komoly erőfeszítések árán 1998-ban korszerűsítette hálózatainak kétharmadát, pályázaton nyert pénzből gépparkját szinte teljes egészében lecserélte modern eszközökre, azaz 10 klienst állított rendszerbe. Az olvasóteremben 6 géppel bővítette a felhasználói gépparkot.

Az osztott (közös) katalogizálásban részt vevő intézmények – jelen stádiumban a ZMNE Egyetemi Könyvtár, a szentendrei kari könyvtár és a szolnoki intézeti könyvtár – a dokumentumok feldolgozását átfogó koordináción alapuló szoros együttműködésben végzik. Így a könyvtári funkciók (menedzsment, katalogizálás, feltárás stb.) sima és gyors folyamattá válnak. Megszűnik a párhuzamos feldolgozás, felszámolhatók a hagyományos cédulakatalógusok. Az adatokat a rendszer bármely pontjáról be lehet vinni; mindhárom könyvtár közösen alakíthatja és tervezheti meg gyűjtőkörét, a dokumentumok beszerzését.

Az Egyetemi Könyvtárban megtörténtek az elsődleges adatkonverziók a régi rendszerből az új rendszerbe. Megindult a katalogizálási, a menedzsment- és a kölcsönzési modulok aktív használata. A felhasználók számára a legfontosabb szolgáltatás a létrejövő on-line katalógus (OPAC), amely lefedi az együttműködő könyvtárak állományának csaknem egészét.

Az OLIB rendszer várható szolgáltatásai:

- a katonai felsőoktatási könyvtárak dokumentumállományának egyetlen korpuszt alkotó megjeleníthetősége;
- az információ formátumtól és helytől független transzparens elérhetése;
- a különböző telephelyeken (Budapest, Szolnok, Szentendre) működő könyvtárak elektronikus katalógusaihoz közvetlen, egységes felületű hozzáférés az integrálódott intézmények bármely pontjáról;
- nyilvános olvasói katalógus és multimédiás keresési lehetőségek;
- kölcsönzés-előjegyzés saját munkaállomásról;
- külső forrásokból származó adatok, internet-erőforrások (www-szerverek, adatbázisok) elérése, a találat saját rendszerbe integrálása, letöltése;
- a dokumentumok teljes szövegű megjeleníthetősége;
- témafigyelések, bibliográfiák, irodalomkeresések készítése;
- felhasználói széljegyzetek készítésének lehetősége a tudományos munka során;
- differenciált olvasói jogosultságok bevezetése;
- e-mail rendszerek használata;
- CD-ROM adatbázisok hálózati használata;
- on-line típusú szolgáltatások.

CD-ROM és on-line szolgáltatások: Az Egyetemi Könyvtár a tájékoztatás bővítése érdekében számos CD-ROM adatbázisra fizetett elő.

Hadtudomány:

- Jane's Radar and Electronic Warfare System;
- Jane's Strategic Weapon System (hálózatos hozzáféréssel);
- Jane's all the Worlds Aircraft;

- Jane's Ammunition Handbook;
- Jane's Military Vehicles and Logistics;
- Jane's Armour and Artillery;
- Military Balance on Strategic Survey.

Sajtófigyelés: PRESSDOK-HUNDOK adatbázis.

Jogtudomány: JOGTÁR (hálózatos hozzáféréssel).

Műszaki tudományok, K+F téma: OMIKK adatbázis.

Pénzügy, statisztika: Adó-CD; STADAT (KSH).

Egyéb: Ki kicsoda; Angol–magyar szótár; Biblia stb.

Az Egyetemi Könyvtár megvásárolta az UMI ProQuest Direct Military adatbázis interneten elérhető on-line változatát. A teljes szövegű anyagot adó adatbázis (tartalmi kivonatot és a kereséshez szükséges indexeket is kínál) 77, elektronikusan tárolt hadtudományi folyóiratot tartalmaz.

□ Egyetemünk helyzetét és szerepét nagymértékben befolyásolta a közelmúltban lezajlott *akkreditációs folyamat*. A sikeres akkreditáció tovább erősítette egyetemünk, illetve az itt folyó tudományos tevékenység helyét a hazai és a külföldi oktatói és tudományos közéletben.

Intézményünkben koncentrálódott a hadtudományi kutatói kör jelentős része. A hadtudomány valamennyi tudományszaka képviselteti magát jeles szakember- és kutatógárdával. A fent említett személyek (kutatók) elismertsége az elmúlt időszakban fokozatosan erősödött. Ezt reprezentálja az a tény is, hogy egyetemünkről ez idáig 25 fő nyerte el a Széchenyi professzori ösztöndíjat. A kutatói utánpótlás terén is jelentős sikereket mondhatunk magunkénak, a Magyar Zoltán posztdoktori pályázatot ugyanis 1, míg a Bolyai János kutatói ösztöndíjat 7 fiatal hadtudományi kutató nyerte el.

Kutatási tevékenységünk egyik fejlesztendő területe – amelyet meg kell oldanunk – a tanszéki kutatói munkakörök létesítése, ez ugyanis tovább erősítheti a kutatási alapegységek tevékenységének színvonalát.

A kutatások terén tovább kell erősítenünk az elmélet és a gyakorlat harmóniáját, a kutatási eredmények jobb hasznosíthatóságát.

A makroszintű változások új kihívásokat jelentettek és jelentenek mikroszinten is, azaz mind az intézmény, mind az egyén esetében. Ezekre az új kihívásokra az egyetem oktatói és kutatói állománya legjobb tudása szerint reagált. Az oktatás terén folyamatosan erősödik az alkalmazható, általános érvényű ismeretanyag oktatása. A kutatások terén előtérbe került az új kihívásokból fakadó témák vizsgálata, kutatása, amelyek a gyakorlatban jól alkalmazhatóak. Az egyetem éves tudományos munkaterve tartalmazza a prioritást élvező központi, kari és tanszéki kutatási témákat is. Az itt felsorolt témák – igazodva a hadtudományi kutatás stratégiájához – a már definiált fő kutatási területeket ölelik és dolgozzák fel részletesen.

Kutatásszervezés, finanszírozás és módszertan

Megítélésem szerint a hadtudományi kutatásszervezés elvei, elemei és formái alapvetően megfelelnek a velük szemben támasztott követelményeknek.

Az intézményesített formák tekintetében – figyelembe véve, hogy az új felsőoktatási törvény hamarosan megjelenik – célszerű az új törvényi elvárásoknak megfelelően *újragondolni és megreformálni a Doktori Iskola intézményét*. Ez a működésbeli és szervezeti átalakulás a doktori (PhD) eljárás színvonala növelésének alapfeltétele.

Az elkövetkező időszakban kiemelt figyelmet kell fordítani *a tudományos kutatások és tudományos műhelyek támogatására*, továbbá a doktori képzés keretében a doktori fokozat megszerzésére felkészítő programok feltételeinek biztosítására, az éves központi költségvetési törvényben meghatározott mértékű *kutatói finanszírozási előirányzat reális megtervezésére és annak maximális megszerzésére*.

A *Pályázati Iroda* hatékony működtetésével növelni kell az egyetem polgárai számára reálisan elérhető pályázati felhívások felkutatását, közzétételét, a pályázatok elkészítésének támogatását, menedzselését.

Reményeink szerint a pályázatok révén szerezhető források jelentős mértékben elősegítik infrastrukturális fejlesztési terveink, valamint oktatási-kutatói feladataink hatékonyabb megvalósítását.

A hadtudomány legmarkánsabb, legnívósabb eredményei az egyetemnek a Magyar Akkreditációs Bizottság által akkreditált doktori programjai. Ezek az alábbiak:

- *A katonai biztonság, a védelmi integráció és a fegyveres konfliktus;*
- *A védelmi szektor társadalmi kapcsolatrendszere.*

Ezek a programok képezik az egyik meghatározó alapfeltételét a tudományos kutatói utánpótlásnak, illetve a tudomány fejlődésének. A programok magukban hordozzák az elkövetkező tudományos tevékenységnek mind a személyi, mind a tárgyi feltételeit.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Hadtudományi Tájékoztató; Budapest, HVK Tudományszervező Osztály, 1997. 6. szám. 288. o.
2. Hadtudományi Tájékoztató; Budapest, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, HVK Tudományszervező osztály; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1997. 7. szám. 182. o.
3. A hadtudományi kutatások fő irányai az ezredfordulóig; Budapest, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, 1995. 75. o.
4. A hadtudomány általános kérdéseiről; Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1997. 46. o.
5. A hadtudomány helyzete és megújításának szükségessége; Budapest, HVK Tudományszervező osztály, 1996. 33. o.
6. A Honvédelmi Minisztérium középtávú tudományos munkaterve (tervezet); Budapest, HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, 1999. 38. o.
7. Egyetemi Tudományos Almanach 1998/99-es tanév; Budapest, ZMNE Tudományszervező osztály, 1999. 385. o.
8. Kőszegvári Tibor: Tervezett változások a tudományterületek és tudományágak rendszerében; Hadtudományi Hírlevél 2000. 2. szám – p. 1.

Szigeti Lajos

A hadkiegészítés rendszere

A modern kori magyar fegyveres erők eddigi történetében a hadkiegészítéssel kapcsolatos elvi és gyakorlati tennivalók mindig előkelő helyet foglaltak el mind a szakmai körökben, mind pedig a társadalom érdeklődése, a közvélemény megítélése szempontjából. Érthető ez a kiemelt figyelem, hiszen ez az a terület, ahol a lakosság zöme közvetlenül találkozik a fegyveres erőkkel, annak személy szerint is részévé válik. Ennek okán mintegy testközelből tud (kíván és akar) véleményt nyilvánítani a fegyveres erők személyi állományának biztosításával, azaz a hadkiegészítéssel (legalábbis annak saját személyét érintő részével) kapcsolatban. A szerző, történelmi példákra is utalva, cikkében áttekintést ad a hadkiegészítési rendszer összetevőiről (fajtái, formái, ágai, irányító és végrehajtó szervei), valamint a rendszer működésének főbb kérdéseiről.

Napjaink biztonságpolitikai felfogására alapozva, alapelveként kezeljük azon álláspontot, amely szerint az ország védelmére irányuló tevékenység: a *védelmi igazgatás*, amely a polgári közigazgatás szerves része, annak specifikusan szervezett, centrálisan irányított, különös hatáskörökkel rendelkező eleme, azaz nem tartozik a katonai igazgatás belső körébe. Ebből kiindulva a védelmi igazgatás napjainkban elfogadott – minden tekintetben korszerűnek tekinthető – fogalma felöleli az *országvédelem minden elemét*, vagyis kiterjed: a védelem irányításával kapcsolatos igazgatási tevékenységre; a gazdasági védelem igazgatására; a fegyveres erők építésére (felkészítésére); a gazdasági és az anyagi szolgáltatások igénybevételére, végezetül a rendkívüli jogrend kialakítására.

Az országvédelem elemei között kitüntetett helyet foglal el a fegyveres erők építése (fejlesztése). Ennek részeként pedig – a társadalom egészét érintően – a *hadkiegészítés* az a terület, amelyről éppen a fegyveres erők átalakítása során még napjainkban is igen sok szó esik, mégpedig a személyi állomány biztosításáról, különösen annak lehetséges módjairól, formáiról.

A személyi állomány biztosításának kérdése különösen a '80-as évek vége felé vetődött föl egyre erőteljesebben, amikor a hidegháborús szembenállás megszűnése kapcsán Európa szinte minden országában felvetődött az a probléma, hogy mit is kezdjenek a meglévő – szinte minden tekintetben túlméretezett – haderővel, illetőleg az új haderő személyi állományát milyen módon, formában biztosítsák. A még napjainkban is folyó vita részletkérdései nyilvánvalóvá teszik a hadkiegészítés, benne a fegyveres erők személyi állományának biztosításával kapcsolatos kérdéskör fontosságát.

A hadkiegészítési rendszer konkrét áttekintése előtt célszerűnek tűnik, ha a vizsgálandó kört egy kicsit szélesebb, nagyobb látószögéből is szemügyre vesszük, és röviden érintjük azt a kérdést, hogy mit is értünk a *fegyveres erők felkészítése*¹ alatt, illetőleg mit foglal magában a katonai szakmai tevékenység azon sorozata, amelynek egyik igen fontos – mondhatjuk nyugodtan, egyik meghatározó – eleme a békében és háborúban egyaránt folytatott hadkiegészítés. Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a fegyveres erők felkészítése alapvetően az adott ország: katonai védelmére szóló biztonságpolitikájának irányultságától; a (nemzet-)gazdaság teherbíró képességétől; a fegyveres küzdelem megvívásának módjaitól, eszközeitől függően alakulhat. Az a tevékenységi folyamat pedig, amelynek során a fegyveres erők, felkészítése realizálódik, magában foglalja:

- a fegyveres erők szervezeti felépítésének kialakítását;
- a haderőnemek, a fegyvernemek és a szakcsapatok állományának biztosítását;
- a fegyveres erők ellátását korszerű fegyverzettel (haditechnikai eszközökkel);
- a fegyveres erők hadkiegészítési rendszerének működtetését;
- a katonai szervezetek (csapatok) megfelelő elhelyezkedésének (diszlokációjának) kialakítását;
- a fegyveres erők egésze magas fokú készenlétének fenntartását és felkészítését;
- a csapatok folyamatos vezetésének biztosítását.

A fenti felsorolás egyértelműen mutatja, hogy a fegyveres erők felkészítésének komplex feladatrendszerében a hadkiegészítés ugyan csak az egyik, de mégis *meghatározó* részterületét foglalja el. A *meghatározó* jelző mindenképpen helytálló különösképpen azért, mert ez az a terület, ahol *megjelenik* az ember, a fegyveres erő személyi állománya. Ez a mi szempontunkból pedig azért fontos, mert a hadkiegészítés (közvetve vagy közvetlenül) a társadalom minden egyes tagját érinti.

A hadkiegészítési rendszer összetevői

A hadkiegészítési rendszert alaposabban szemügyre véve, azt látjuk, hogy magában foglalja a fegyveres erők személyi állományának, hadfelszerelésének (fegyverzetének és ellátásának), valamint egyéb anyagi szükségleteinek biztosításával kapcsolatos (hadkiegészítési) *módok, fajták, formák, ágak*, továbbá a *hadkiegészítő szervezetek* és a *hadkiegészítésre vonatkozó rendszabályok* összességét. Ezért ha egyértelmű választ kívánunk adni arra kérdésre, hogy melyik változat lehet (legyen) optimális (vagy ahhoz közelítő) a (magyar) fegyveres erők jövőbeni kialakítása során, mindenképpen meg kell vizsgálni a hadkiegészítési rendszer jellemzőit, mert csak így tudjuk eldönteni, hogy melyik felel meg a legjobban a fegyveres erőkkel szembeni elvárásoknak, illetőleg melyik számíthat leginkább támogatásra a társadalom egésze részéről.

A hadkiegészítési rendszer egyes összetevőinek lényeges vonásai az alábbiak:

- a hadkiegészítés *módja* határozza meg, hogy a haderő személyi szükségleteit

¹ A katonai szakirodalomban a *fegyveres erők felkészítése* helyett igen gyakran találkozni a *fegyveres erők építése* kifejezéssel is.

- a hadkötelezettség vagy az önkéntesség elve alapján, illetőleg a kettő kombinációja útján biztosítja;
- a hadkiegészítés *fajtája* a béke- és a háborús időszak (hadi-) szükségleteinek biztosítását jelenti;
- a hadkiegészítés *formája* szerint lehet: *általános* (minden katonai szolgálatra alkalmas állampolgár tekintetében egyformán kötelező érvényű) vagy *differentiált* (pl. a nőket nem terhelő) vagy *korlátozott* (például csak a háború időszakára, esetére érvényes hadkötelezettségen alapuló) hadkiegészítés;
- a hadkiegészítés *ágait* alapvetően az egyes biztosítási feladatok szerint célszerű meghatározni. Ilyen biztosítási feladat a személyi, a technikai, az ingatlan-, a szolgáltatás- stb. biztosítás;
- a hadkötelezettség legalapvetőbb elvei és *rendszabályai* (a demokratikus államokban) általában (honvédelmi) törvényben és/vagy más jogszabályokban kerülnek kihirdetésre;
- a hadkiegészítéssel foglalkozó *szervezetek* hajtják végre az állampolgárok katonai szolgálatra való felkészítésével, bevonultatásával, (sor)katonai szolgálatának teljesítésével és a tartalékos katonai kötelezettségeikkel összefüggő, illetőleg a más jellegű hadkiegészítési feladatokat.

A fenti alapelvek gyakorlatban jelentkező kérdéseit s a belőlük származó feladatok megoldását célszerű, ha – a történeti fejlődés tükrében és napjainkra jellemző körülmények között – részletesebben is áttekintjük.

A hadkiegészítés módjai

A modern értelemben vett önálló Magyar Honvédség közel 150 éves történetének – hadkiegészítési szempontból is történő – vizsgálata, érdekes képet mutat. A honvédség ugyanis 1848. május 16-án önkéntes haderőként (14 honvédszászlóaljjal) alakult meg, és csak a kényszer (a Jellasics-féle támadás) hatására tért át – az 1848 augusztusában elfogadott XXXIII. törvény alapján, szeptember elején – az általános hadkötelezettségre². Így történt ez később is, pl. az első világháború befejezése után, 1918 őszén, 1919 tavaszán, majd a trianoni diktátum életbelépését követően az 1921. évi – a honvédségről szóló – XLIX. törvény előírásai szerint. Sőt, ez történt 1945 tavaszán, a demokratikus honvédség megalakítására kibocsátott toborzási felhívást követően is. A cél mindig az önkéntesség volt, a megvalósítás mindig csak a törvényben (Trianon után éppen az antant előírásaival ellentétben) elrendelt hadkötelezettség alapján sikerült.

Látható tehát, hogy minden esetben csak a külső körülmények hatására – vagy a haderő jelentős mérvű fejlesztése (létszámának növelése) miatt – tért át a honvédség az önkéntesség elvéről az általános hadkötelezettségre. Viszont az általános hadkötelezettség bevezetése tette lehetővé minden esetben a kis létszámú önkéntes haderő olyan mérvű fejlesztését, amely biztosította a honvédség háborús feladatokra való alkalmasságát. Végül is így vált lehetővé 1849-ben a közel 150 000 fős, 1919-

2 Ez az általános hadkötelezettség tulajdonképpen a *hatósági újoncozás* bevezetését jelentette.

ben a mintegy 60 000 fős, majd 1944-ben a több mint 900 000 fős, 1945 tavaszán a 40 000 főt meghaladó, 1952-ben pedig a 200 000 főnél is nagyobb haderő létrehozása. (Az, hogy ezeket a hatalmas létszámra felduzzasztott hadseregeket ki és milyen feladatok ellátására kívánta és tudta felhasználni, illetőleg milyen eredménnyel, milyen cél érdekében tevékenykedtek, az nem a hadkiegészítés kérdése.)

A magyarországi hadkiegészítés módjainak vizsgálata azt bizonyítja, hogy a honvédségben a személyi állomány összetétele szinte mindig *vegyes összetételű* volt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy mindig voltak önkéntes (hivatásos, tovább-szolgáló, szerződéses) katonák, és olyanok is, akik a hadkötelezettség alapján teljesítettek szolgálatot³. Természetesen az arányok koronként, időszakonként igen változatos képet mutattak, de jellemzően kimutatható, hogy a parancsnoki állomány szinte teljes egészében mindig önkéntesen teljesített szolgálatot, s a legénységi állományúak között – egészen a legutóbbi időkig – csak elvétve voltak önkéntesek.

Az önkéntesség elve alapján szolgálatot teljesítők aránya sok tényező függvénye. Lehet gazdasági, pénzügyi, katonai-szakmai, sőt politikai döntéshozatali okokkal is magyarázni, vagy pedig lehet hivatkozni az állampolgárok hozzáállására, az ország nemzetközi helyzetére (veszélyeztetettségére) és még sok mindenre. Mégis, a hadkötelezettség melletti vagy elleni érveknek alapvetően két közös pontjuk van, mégpedig

- a finanszírozás kérdése, illetőleg
- a tartalékállomány biztosítása.

Ami a finanszírozást illeti, a vélemények nem mindig azonos helyzetből ítélik meg a dolgokat, az az állítás ugyanis, amelyik a hadkötelezettség „olcsósága” mellett érvel, sokszor csak a mindenkorai költségvetés honvédelemre biztosított részéből indul ki, elfelejtve a nemzetgazdasági összefüggéseket. Itt ugyanis – például a munkaerő-gazdálkodás szempontjából – sokkal többről van szó, mint a sorkatona illetménye és a szerződéses katona számára kifizetett havi jövedelem közötti különbségről.

Ami a tartalékállomány biztosítását illeti, az önkéntes haderő esetében gondot jelenthet, hogy a szerződéses katonák (elsősorban) csak a békeidőszaki szervezetben és békeidőszaki feladatok teljesítése érdekében szolgálnak, így a hadköteles (sor-)állomány kiképzésének hiányában nem képződik kellő létszámú háborús (hadi) tartalék. Természetesen van megoldás a tartalékállomány biztosítására. Ráadásul nagyon is kézenfekvő, mégpedig az *önkéntes tartalékosok* intézményének bevezetésével. (Más kérdés, hogy itt is előbukkan a finanszírozás problémája, sőt a veszteségpótlás kérdése is felvetődhet.)

A hadkiegészítés módjának megválasztására megnyugtató választ csak a gazdaság és az adott ország helyzetének részletes vizsgálata tud adni. Tény, hogy az 1980-as évek vége óta egyre több ország tér át a (békeidőben) kisebb létszámú, de tisztán önkéntesekből álló haderőre – meghagyva a hadkötelezettség törvényi lehetőségét a minősített időszakokra, egy esetleges háborús konfliktus idejére.

3 Talán e helyütt érdemes megjegyezni, hogy bár elvben elképzelhető a *tisztán hadkötelezettségen alapuló haderő*, a gyakorlatban azonban ilyen még nem fordult elő, a társadalomban ugyanis mindig akadnak olyan személyek, akik önként kívánnak (hivatásos, szerződéses) katonai szolgálatot teljesíteni.

A hadkiegészítés fajtái

Mind a hazai, mind pedig a külföldi fegyveres erők esetében – a kialakult gyakorlat szerint – különbséget teszünk a hadkiegészítés gyakorlati megvalósítása terén: a béke-, illetve a háborús szükségletek biztosítása között. Ennek megfelelően:

- a haderő békeidőszaki személyi szükségleteinek kielégítésével kapcsolatos tevékenység a *békekiegészítés*;
- a haderő háborús személyi szükségleteinek biztosításával kapcsolatos tevékenység, a háborús működésre való áttérés: a *mozgósítás*; a fegyveres küzdelem során bekövetkező személyi mozgás: – jellegétől függően – a *háborús kiegészítés*, illetőleg a *veszteségpótlás*.

A két tevékenység egységes, komplex feladatvégzésnek való felfogása sok vitát váltott már ki és fog is még kiváltani, hiszen a világban számos olyan haderő van, amelyben a békekiegészítés a katonai igazgatási, a mozgósítási tevékenység pedig a hadművelleti feladatok része. Így volt ez Magyarországon is egészen 1950-ig, amikor a fegyveres erők békeidőszaki kiegészítésével kapcsolatos feladatai legfelső szinten a személyügyi, a mozgósítási feladatok pedig egy másik vezérkari szervhez tartoztak.

A két tevékenység szerves kapcsolata – megítélésem szerint – szinte szükségessé teszi azok egy rendszerkénti felfogását és egységes irányítását a haderő valamennyi szintjén. Ezt indokolja többek között az is, hogy:

- a háborús (mozgósított) haderő megalakításának feltételeit már békében elő kell készíteni, amelyet csak a békekiegészítés bázisán lehet végrehajtani;
- a mozgósított haderő létszámát a békehaderő – tehát a béke idején is fenn tartott (kiképzést folytató) haderő – nagysága alapvetően befolyásolja;
- a békekiegészítés és mozgósítási tevékenység számos eltérő vonása ellenére is több közös vonást mutat, amely egységes rendszerben jobban érvényesíthető (pl. a katonai alkalmasság elbírálása, bevonultatás, személyi nyilvántartás stb.).

E kitételek közül az adott ország mozgósított hadseregének létszáma napjainkban igen érdekes kérdéseket vet fel mind a mennyiségi, mind a minőségi biztosítás szempontjából. Érdemes ezeket a szempontokat egy kicsit jobban szemügyre venni.

A *mennyiség (a létszám) kérdése* tekintetében elmondhatjuk: napjainkban már szinte mindenki számára egyértelmű, hogy elmúltak azok az idők, amikor minden (arra alkalmas) hadkötelest be kellett vonultatni (akár kellő kiképzés nélkül is), mert elsősorban a katonaállomány létszáma, a mennyiség határozta meg a fegyveres erők ütközépességét. Az első világháborúban még ez volt a jellemző, sőt még a második világháborúban is gyakorta előfordult. Napjainkban azonban a mozgósításkor behívható állomány létszámának nagysága – többek között a fegyverzet, a haditechnikai eszközök bonyolultsága, korszerűsége, csillagászati ára és az országok gazdasági teherbíró képessége miatt – egyre csökken.

A mozgósított hadsereg és a *veszteségpótló szervezetek személyi szükségleteinek* kielégítéséről röviden már említést tettünk, de nem árt megismételniünk, a kérdés átfogó, részletes tisztázása ugyanis igen fontos előfeltétele az önkéntességen alapuló haderő (esetleges) bevezetésének. Mindemellett, napjainkban már léteznek haté-

kony, takarékos megoldások (például az önkéntes tartalékosok rendszerbe állítása). Ide tartozik még a veszteségpótlás és a nemzetközi szerződések kapcsolata is, hiszen pl. a CFE-szerződés által kötelezően előírt maximált mennyiségű haditechnika esetében az annak sokszorosán biztosított személyi tartalék egyszerűen értelmetlen, ráadásul a modern technika is legalább olyan sérülékeny, mint az ember.

A hadkiegészítés formái

A hadkiegészítés formája – a hadkötelezettség mindenkori helyzetének függvényében – igen gyakran változott. Az első modern kori törvényünkben (1848. évi XXXIII. törvénycikk) a törvényhozók célul tűzték ki a hadkötelezettség általánossá tételét, mégis igen sok kivételt engedélyeztek. Ilyen kivételek voltak:

- a hadkötelezettség csak a férfiakra vonatkozott;
- a hadköteles kor 21-től a 45. évig tartott stb.

Ezek a kivételek – még az általános hadkötelezettséget bevezető 1868. évi XL. törvénycikk elfogadásával is – fennmaradtak, sőt újabbakkal egészültek ki: felmentést kaptak a katonai szolgálat teljesítése alól a családjukat eltartó földtulajdonosok; a tanítók, a papok és az orvosok rövidebb ideig teljesítettek szolgálatot stb. Ezek a korlátozások érvényesültek a későbbiekben is mind az Osztrák–Magyar Monarchia, mind a királyi Magyarország hadseregében. De tegyük hozzá, hogy az *általános hadkötelezettség* a szó igazi értelmében gyakorlatilag megvalósíthatatlan. (Éppen ezért célszerűbb is, ha csak a honvédelmi kötelezettség esetében használjuk az *általános* jelzőt!)

Ettől sokkal súlyosabb gondot jelent a tudatos (nem egy esetben jogilag szabályozott) *diszkrimináció*. Érdekes módon ez is igen régi eredetű, már az ókorban is jelentkezett – bár éppenséggel nem negatív értelemben. Gondoljunk csak arra, hogy a késő Római Birodalomban a rabszolgák felszabadításának legmagasabb foka az volt, ha a szabaddá tett személy a légiónban is szolgálhatott. De ide, a pozitív diszkriminációk közé sorolhatjuk talán a magyar nemesség egyik ősi jogát, az *insurrekció* (a nemesi felkelés) intézményét is. Századunkban – különösen a második világháború időszakában – azonban megjelent (sajnálatos módon hazánkban is) a *negatív diszkrimináció* (pl. a zsidó származásúak esetében). A megkülönböztetett személyeket nem katonai, hanem munkaszolgálatos feladatokra vonultatták be (a katonákra vonatkozó kötelezettségekkel). Ezt a demokratikus honvédség megszervezésekor hazánkban megszüntették ugyan, de csak azért, hogy 1950–53 között újra felélesszék a diszkriminációt. Gondoljunk csak az *osztályidegen* és az ún. *kulákszárma* zású fiatalok „katonai” (valójában munka-)szolgálatára.

Sajnos, még a közelmúlt (magyar) jogi szabályozásaitól sem állt túl messze a törvényesített megkülönböztetés, az ilyen típusú büntetni szándékozás. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy alig múlt 20–25 éve annak, hogy az a magyar állampolgár, aki „saját hibájából” megszakította a katonai tanintézetben *(önként megkezdett)* tanulmányait vagy végzése után nem vállalta a Magyar Néphadseregben a hivatásos katonai szolgálatot, jogszabályi előírás alapján le kellett hogy töltsen a sorkatonai szolgálatot (annak egy részét), esetleg (még) egyéb szankciókkal is sújtották. A diszkrimináció, a büntetni szándékozás itt is teljesen nyilvánvaló, hiszen a sorkatonai szolgálat letöltését az ő esetükben – bárki számára egyértelműen kitűnik – nem a

katonai kiképzés szándékával rendelték el, de az egyéb büntetést is nehezen lehet megérteni, hiszen milyen bűne, vétké van (volt) annak, aki tanulmányai közben rájött arra, hogy nem akar hivatásos katona lenni.

Még szélsőségesebb volt az a szabály (?), gyakorlat, amikor a katonai középiskolába jelentkező gyerekeket (szüleiket) arra kötelezték, hogy tanulmányaik befejezését követően hivatásos katonák legyenek. Még rágondolni is szörnyű, hogy alig 14 évesen, a nyolcadik osztály második félévében, egész életéről döntenie kellett egy gyereknek. Ugyanis ha tévedett, jött a büntetés!

A diszkrimináció kérdéseként jelenik meg a *hatályos honvédelmi törvényünk* 102. § (1) bekezdésében foglalt kitétel is. Ebben arról van szó, hogy 40. életévéig be lehet hívni azt, aki saját hibájából „időben” nem tett eleget sorkatonai szolgálatának. A büntetni szándékozás itt is egyértelmű, és ez nem is lenne gond – de semmiképpen nem mondható szerencsésnek, hogy maga a katonai szolgálat válik büntetéssé!

A hadkiegészítés ágai

A hadkiegészítés ágai a hadkiegészítési tevékenység egyes területeit, elemeit jelentik. Azaz: a hadkiegészítés különböző részterületekre oszlik. Ilyen, viszonylagos önálló területet képez a *személyi biztosítás*, a *technikai eszköz biztosítása*, az *objektumbiztosítás*, a *szolgáltatások igénybevétele*, másrészt ezek a területek maguk is további részterületekre tagozódnak. Így például a személyi biztosítást:

- tiszti, zászlósi, tiszthelyettesi;
- legénységi és
- polgári állomány biztosítására

oszthatjuk. A Magyar Honvédség gyakorlatában, napjainkban az a jellemző, hogy a parancsnoki (a hivatásos és a szerződéses), valamint a közalkalmazotti állomány biztosításával, személyi ügyeivel a személyügyi szervek; a (hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítő) legénységi állomány biztosításával, ezek szolgálata lefolyása során keletkező ügyekkel a hadkiegészítési szakszolgálatok foglalkoznak.

A hadkiegészítés jogi szabályozása

A hadkiegészítés (és a vele szoros összefüggésben álló egyéb területek) alapvető kérdéseit a Magyar Honvédség 150 éves fennállása alatt többségében törvény, néhány esetben – ennek hiányában – honvédelmi miniszteri rendelet szabályozta. A szabályozás általában kiterjed:

- a honvédelmi kötelezettségek;
- a hadkötelezettség;
- a hadkötelezettség kiterjesztése (kire terjed ki);
- a hadköteles kor;
- a katonai szolgálatteljesítés formái;
- a szolgálati idő stb.

főbb kérdéseire. Napjainkban több hazai jogszabály is deklarálja, illetőleg részleteiben szabályozza a fenti kérdéseket. Ezek közül kiemelkedik az alkotmány deklaratív megnyilatkozása, illetőleg a hatályos honvédelmi törvényünk részletes szabályozása.

A hadkiegészítés irányító, végrehajtó szervei

A magyar fegyveres erők hadkiegészítésével kapcsolatos irányító és végrehajtó feladatokat (részben) a katonai igazgatás helyi szervei és a katonai szervezetek hadkiegészítési szakszolgálatai végzik. Mégpedig: a vezérkar hadkiegészítési szerve, a közép szintű katonai szervek, a területi katonai igazgatás helyi szervei (hadkiegészítési parancsnokságok), a katonai szervezetek (csapatok) hadkiegészítési szolgálatai.

A hadkiegészítés szervezeti rendszere Magyarországon 1771-től alakult ki. Kezdetben – az osztrák császári gyalogezerdek toborzókerületeinek állandósításától – minden gyalogezerdnél fő- és fiók-toborzóparancsnokságokat rendszeresítettek, hoztak létre, a szabad toborzások és a hatósági újoncozások végrehajtása érdekében. A lovasezerdeknél viszont csak alkalmanként állítottak fel ilyen toborzóparancsnokságot.

A Magyar Honvédség felállítása után – a honvédségről szóló 1868. évi XLI. törvénycikknek megfelelően – a kialakított hat (1871-től hét) *honvédkerület* mindegyike több *honvédzászlóalj járásra* tagozódott. Ezeket 4–4 *századi járásra* osztották, melyek vezetését az ún. *járásőrmesterekre* bízta. 1871-ben a kiegészítési ügyeket a zászlóalj törzsben rendszeresített nyilvántartó tisztek kezébe tették, megszüntetve a századi járásokat. 1889-ben minden féldandár (ezred) állományába pótzászlóalj-keretet, illetve honvéd kiegészítő parancsnokságot szerveztek néhány fős tiszti és altiszti állománnyal. A kiegészítő parancsnokságok személyzete a pótzászlóaljkert törzseként került nyilvántartásba. 1890-től megszüntették a honvédzászlóalji járásokat, és a féldandárokból alakult gyalogezerdek (28) részére 28 honvéd kiegészítő kerületet alakítottak ki. A kerületeket pedig *sorozójárasokra* osztották.

A kiegészítő parancsnokságok, az Osztrák–Magyar Monarchia véderejéről szóló 1912. évi XXX. törvénycikk alapján, 1913. március 1-jétől váltak ki a gyalogezerdek állományából, és azóta önálló szervezetben működnek. A törvény első ízben szabályozta részletesen az újoncállítást és a sorozást, a sorozóbizottságok összetételét, hatáskörét. A tiltás időszakában – a trianoni döntés kényszerű következményeként – *Testnevelési és Népgondozói Kirendeltség* fedőnév alatt működtek, majd 1939-től – a hadkötelezettség újbóli bevezetésétől – visszanyerték eredeti szervezetüket és ügykörüket. Ez a rendszer kisebb változtatásokkal gyakorlatilag 1955-ig működött, amikor létrehozták a hadkiegészítő parancsnokságok kétszintű rendszerét, amely szerint a végrehajtási feladatokat a járási (városi), az irányítási feladatokat pedig a megyei (fővárosi) hadkiegészítő parancsnokságok végezték. Végezetül a járási hivatalok megszüntetésével a hadkiegészítés rendszere egyszintűvé vált.

A hadkiegészítési rendszer jelenleg is ebben a formában működik. A szakmai irányítást a HVK Hadkiegészítési Csoportfőnöksége végzi, a végrehajtás alapvetően a megyei (fővárosi) hadkiegészítő parancsnokságok és a csapatok (katonai szervezetek) feladata. A hadkiegészítési feladatokból (*további*) jelentős munkát végeznek:

- a védelmi igazgatás szervei (védelmi bizottságok);
- a megyei (fővárosi) közigazgatási hivatalok és
- az önkormányzatoknál a polgármesterek, jegyzők.

Ezek szerepe időnként változott. Jó példa erre, hogy korábban alapvetően ők végezték – katonák részvételével – a sorozást (hatósági újoncozás). Ma viszont csak

közreműködnek a sorozás végrehajtásában. A hadkiegészítési feladatokban még további más szervek is részt vesznek. Ezek közé tartoznak a technikai eszközöket előállító, különböző szolgáltatásokat teljesítő gazdálkodó szervezetek, a mozgósítás végrehajtásában közreműködő rendőri erők, postai szervek stb.

A hadkiegészítési rendszer működése

A Magyar Honvédség hadkiegészítési rendszere jelenlegi helyzetének áttekintését célszerű a rendszer legfontosabb elemeinek vizsgálatával kezdeni. A hadkiegészítés jelenlegi rendszerének alapvető jellemzője, hogy a *fegyveres erők személyi szükségleteinek biztosítása* felöleli a haderő teljes katonai (benne: a tiszti, zászlósi, tiszthelyettesi, légénységi) és polgári (közalkalmazotti és köztisztviselői) állománnyal való biztosítást.

A *katonaállomány személyi biztosítása* hazánkban az ún. vegyes hadkiegészítési elv szerint történik, amelyre az a jellemző, hogy a *tisztek* szinte teljes egészében, a *zászlósi és a tiszthelyettesi állomány* szintén közel teljes egészében, a légénységi állomány viszont csak részben (a szerződéses katonák) kerül *önkéntesség* alapján a haderő állományába. A légénységi állomány a közelmúltig kivétel nélkül csak az általános *hadkötelezettség* alapján teljesített katonai szolgálatot (az elmozdulás az elmúlt években következett be, a szerződéses állomány megjelenésével).

A jelenlegi gyakorlat az, hogy a teljes tiszti, valamint a hivatásos és a szerződéses zászlósi, tiszthelyettesi állomány hadkiegészítési feladatait a honvédség személyügyi (humán) szervei végzik. Ugyanakkor a sorkatonai szolgálatot teljesítő tiszthelyettesi és légénységi állomány, valamint a tartalékos tiszthelyettesi és zászlósi állomány biztosítása a hadkiegészítési szakterület feladatkörébe tartozik.

A Magyar Köztársaság fegyveres erőinek (Magyar Honvédség, Határőrség) személyi állománnyal való kiegészítése magas szintű jogi szabályozás alapján folyik. Mégpedig az alkotmányban meghatározott általános honvédelmi kötelezettség, valamint a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényben (a tényleges katonaállomány kiegészítése címszó alatt) foglaltak szerint történik.

a) A *békekiegészítés feladatait* az állomány jellegétől függően:

- a hivatásos (szerződéses) és a katonai tanintézetek hallgatói állománya vonatkozásában a honvédség (Határőrség) személyügyi szervei;
- a hadköteles állomány vonatkozásában pedig a fegyveres erők hadkiegészítési szervei az önkormányzatok közreműködésével végzik.

A Magyar Honvédség békekiegészítési feladatai között meghatározó jelentőségű a hadköteles állomány békeidőszaki sorkatonai szolgálatra történő felkészítése és behívása, amelynek végrehajtásában a következő szervek vesznek részt:

- a HVK Hadkiegészítési Csoportfőnöksége, amely elkészíti a kiegészítési tervet, és végzi a jogszabályokban hatáskörébe utalt államigazgatási feladatokat;
- a megyei (fővárosi) hadkiegészítési parancsnokságok, amelyek a személyi állomány behívásával kapcsolatos végrehajtandó feladatokat (nyilvántartásba vétel, sorozás, behívás), a csapatoknak történő átadást, a szolgálatteljesítés nyilvántartását stb. végzik;

- az önkormányzatok (jegyzői hatáskörben) közreműködnek a sorkötelesek nyilvántartásba vételében, sorozásában és a családtagjaikkal kapcsolatos szociális feladatok megoldásában;
- a katonai szervezetek átvesszik a hadköteleseket, és elvégzik a katonai szolgálat teljesítéséhez fűződő hadkiegészítési feladatokat.

A békekiegészítés jelenlegi rendszere a több évtizedes tapasztalatok alapján kialakultnak tekinthető, és képes a fegyveres erőket megfelelő állománnyal feltölteni. Esetenként problémát okoz ugyan az egyes katonai szakképzettségekhez szükséges polgári szakképzettséggel rendelkező fiatalok biztosítása, és azon fiataloknak a kiszűrése, akik katonai szolgálatuk alatt jellemi vagy más fogyatékoságuk miatt rendkívüli események okozóivá válhatnak. Egyre növekvő gondot okoz a fiatalok romló egészségi állapota, amelynek következtében a (sor)katonai szolgálatra alkalmatlanok aránya fokozatosan növekszik, és mára 40% fölött van. Jelenleg még nem számottevő, de várhatóan növekedni fog a katonai szolgálatot megtagadók és a polgári (fegyver nélküli katonai) szolgálatot vállalók aránya. Ez az arány nálunk még 10% alatt van, van azonban olyan külföldi tapasztalat, ahol meghaladja a 25%-ot is. Ezek a problémák is indokolttá teszik, hogy a sorállomány minél nagyobb aránya kerüljön felváltásra szerződéses katonákkal.

b) A magyar fegyveres erők *háborús személyi szükségletének kielégítése* (mozgósítása) a honvédelmi törvény alapján, alapvetően a tartalékos hadkötelesek bevonatásával történik. Mégpedig:

- békében gyakorlatokra (a Magyar Köztársaság kormánya által jóváhagyott éves terv alapján) a fegyveres erők parancsnoka által kiadott intézkedések szerint;
- a fegyveres erők mozgósítása esetén a kormány döntése alapján, valamint a honvédelmi és a belügyminiszter rendelete szerint.

A mozgósítási feladatok tervezését, szakmai irányítását a HVK Hadkiegészítési Csoportfőnökség végzi. Végrehajtásában közreműködnek:

- a megyei (fővárosi) hadkiegészítési parancsnokságok, békében előkészítik, a mozgósítás elrendelése után pedig eljuttatják – a polgári szervek bevonásával – a tartalékosok behívó- és a polgári technikai eszközök előállítási parancsait;
- a rendőrkapitányságok részt vesznek a mozgósítási, riasztási feladatok önkormányzati szerveknek történő eljuttatásában és a mozgósítás rendőri biztosításában;
- az önkormányzatok (polgármesterek, jegyzők) végzik – a postai szervek bevonásával – a behívási (előállítási) parancsok kézbesítését, közreműködnek a tartalékosok gyülekeztetésében és a katonai szervekhez való szállításában;
- a polgári technikai eszközök előállítását végző és más szolgáltatásokat teljesítő polgári szervek közreműködnek az egyes mozgósítási feladatok végrehajtásában;
- a katonai (határőr) szervezetek közül a középszintű vezető szervek részt vesznek a mozgósítási feladatok eljuttatásában, végrehajtásának irányításában és ellenőrzésében, a katonai (határőr) szervezetek pedig végrehajtják a

bevonult tartalékosok és a polgári technikai eszközök átvételét, a személyi állomány felszerelését, beosztásba helyezését, ki- és átképzését, valamint összekovácsolását.

A jelenlegi hadkiegészítési rendszer gyakorlatát – a folyamatban lévő haderő-átalakítás, a NATO-csatlakozás, valamint a hadkiegészítés módjának esetleges változtatása (az önkéntes haderőre történő átállás) függvényében – mindenképpen célszerű módosítani, korszerűsíteni. Ennek alapján:

- amennyiben a hadkötelezettség jelenlegi formája mégis fennmarad, és lényegesen nem változik az önkéntes (hivatásos, szerződéses alapon) szolgálatot teljesítők aránya, akkor a hadkiegészítési rendszer jelenlegi gyakorlatán (lényegét tekintve) nem szükséges változtatni, csak a mindennapi igények mértékében célszerű korszerűsíteni, szabályozni;
- amennyiben gyökeres változás történik az önkéntesek és a hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítők arányában, akkor a hadkiegészítési rendszert is szükséges (célszerű) átalakítani;
- végül, ha a haderő személyi állománya békeidőben (esetleg M esetén is) csak az önkéntesség alapján szolgálatot teljesítőkből kerül ki, akkor egy teljesen új hadkiegészítési rendszert (beleértve a tartalékképzés rendszerét is) kell életbe léptetni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Magyar Köztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény
2. A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény és a honvédelmi törvény végrehajtásáról szóló 178/1993. (XII. 27.) kormányrendelet
3. A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény
4. A hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény
5. Lakatos László–Dr. Héjja István: Védelmi igazgatás; Egyetemi jegyzet. ZMNE 1999.
6. Dr. Szigeti Lajos: Haderőszervezés; Egyetemi tankönyv. ZMNE 1999.
7. Dr. Szigeti Lajos: Hadkiegészítés; Egyetemi tankönyv. ZMNE 1999.
8. Kemic, Franz: Önkéntes haderő vagy hadkötelezettség? Österreichische Militärische Zeitschrift, 1997. 3. sz.

Csabai György

A NATO fegyveres erői fejlesztésének irányai

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete folyamatosan átalakítja és fejleszti fegyveres erőit, hiszen azok teszik hitelessé a katonai biztonságot szavatoló kollektív védelmet. A haderő fejlesztésének követelményeit többek között az 1999-es washingtoni csúcson elfogadott dokumentumok képezik, amelyeket teljessé tesznek a nem publikus irányelvek, határozatok és okmányok. A szerző a NATO alapfunkcióinak bemutatása után számba veszi a legfontosabb kockázati tényezőket, így a katonait, a fegyverek elterjedéséből, a destabilizálódásból és a globalizálódásból adódó veszélyeket, majd következtetéseiben utal az azok elhárításával (kivédésével) kapcsolatos feladatokra.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (továbbiakban: szövetség) katonai erőinek struktúráját olyan politikai irányvonal alapján határozzák és fogalmazzák meg, amely a konszenzus alapján magában foglalja az eltervezett időszakra érvényes biztonságpolitikai célokat. A biztonságpolitikai célok kapcsán elemzik a várható kockázatokat, a veszélyeket és veszélyforrásokat, majd az analízis eredményeként különböző dokumentumokban felvázolják azt a stratégiát – az utakat, a módokat és az eljárásokat –, amelyet a jövőben követni kell.

Köznapi értelemben ezt az irányvonalat reprezentálja a *szövetség új stratégiai koncepciója, amelyet 1999 áprilisában fogadtak el*. Ehhez az 1991-ben Rómában elfogadott NATO katonai stratégiai koncepciót, a változó helyzet függvényében, átdolgozták. Ez azt jelenti, hogy a szövetség politikai céljai és katonai feladatai egyrészt az állandóság, másrészt a változás állapotában vannak.

A szövetség deklarált célja a béke, a stabilitás megőrzése és erősítése az euroatlanti térségben. Ennek érdekében tovább növeli képességeit (nemcsak katonai képességekről van szó) azzal a céllal, hogy a kollektív védelem mellett képes legyen ellátni a válság-megelőzéssel, a válságok kezelésével, a stabilitás kiszélesítésével és a hagyományos, de főképp a tömegpusztító fegyverek elterjedésével kapcsolatos új feladatokat.

Mielőtt áttérnénk a jövő fegyveres erői struktúrájára, pontosabban arra, hogy azoknak milyen feltételeknek kell majd megfelelniük, tekintsük át: mi most a helyzet a NATO-ban.

A szövetség az ezredforduló idején három alapfunkciót tölt be:

- az első: reagálás a békét veszélyeztető válságokra, konfliktusokra;
- a második: az együttműködés szervezése a közös ügyekben;
- a harmadik: a közös védelem.

Néhány összehasonlító számadatot lássunk arról, hogy *milyen volt és milyen lesz a NATO képessége.*

A közelmúltban – 1990-ig – a szövetség válság vagy háború esetén 48 órán belül mintegy 110 szárazföldi hadosztályt, kb. 500 hadihajóegységet, további 12 órán belül a meglévő 250 harci repülőszázad zömét, valamint 230 légvédelmi alegységet tudott volna mozgósítani. A washingtoni stratégiai koncepció elfogadása után, az ezredfordulón a szövetség 70 szárazföldi hadosztállyal, azaz a korábbi 65 százalékkal, a hadihajós-kötelékek tekintetében 350-nel, a régi 60 százalékkal és a légvédelmi alegységek 35 százalékkal rendelkezik. Még drasztikusabb a csökkentés a készenléti századokat illetően. A ma rendelkezésre álló 70 szárazföldi hadosztályból 20 napon belül csak 10-nek, a 120 repülőszázadból 5 napon belül 20 századnak kell harckésznek lennie. Korábban valamennyi hadihajó 2 napon belül volt készen kifutásra, mostanában csak 20 hadihajóegységnek kell készen állni ilyen rövid időn belüli kifutásra.

A fentiekből látható, hogy *a szövetség Európában több mint 20 százalékos csökkentést hajtott végre.* Sőt az USA e folyamatban megkezdte a régi – és a felesleges – felszerelések értékesítését is.

A nagymérvű csökkentések ellenére a szövetségnek kellő nagyságú fegyveres erő áll rendelkezésére ahhoz, hogy biztosítani tudja határai védelmét, beleértve a keleti irányú bővítést is. Mindez azt is jelenti, miszerint – a technológiai fejlődéssel lépést tartva – a felszerelés korszerűsítésével el kell majd érni azt, hogy a fegyveres erők zömét a szövetség egész területén állomásoztassák.

A 21. század előestéjén és fordulóján a helyzet kedvezőnek ítéltető, hiszen a szövetség egyetlen államot sem tekint ellenségének és a senki sem képes fenyegetni a szövetséget. Azonban az is nyilvánvaló, hogy világunk nem mentes a kockázatoktól, a fenyegető veszélyforrásoktól. Ez a helyzet a belátható időben fennmarad, már csupán azért is, mert *a kollektív védelem kulcsfontosságú feladat,* valamint továbbra is érvényes az, miszerint az egy államot fenyegető veszély ugyancsak veszélyt jelent valamennyi tagország számára.

A kollektív védelem nem csupán azt jelenti, hogy viszonylag kedvező ráfordítással kialakított védőpajzsot hoznak létre és tartanak fenn, olyat, ami a tagországoknak lehetővé teszi azt, hogy a gazdaságuk és a társadalmuk fejlesztésére fordítsák figyelmüket, hanem azt is – ami ennél sokkal fontosabb –, hogy olyan eszközökkel rendelkezzenek a védelem terén, amelyek lehetővé teszik a szolidaritást, a szuverén államok közötti kollektív elkötelezettséget és a kölcsönös együttműködést a biztonság érdekében. Ezért és a 20. századi Európa tragikus történelmének figyelembevételével – miszerint mindig a felfokozott nacionalizmus volt a bajok fő forrása, amely végül is háborúhoz vezetett – csakis a kollektív védelem lehet a legfontosabb hozzájárulás Európa stabilitásához. Ehhez a szövetségnek a 21. században is ragaszkodnia kell.

Jogosan merül fel tehát az a kérdés: *tulajdonképpen mi ellen is nyújt védelmet a szövetség és milyen kockázatoknak lesz majd kitéve a jövőben.* A kérdésre adható válaszhoz a következőkben tekintsük át a négy legfontosabb kockázati tényezőt, nevezetesen: a máig is jelenlévő katonai kockázatot, a fegyverek elterjedéséből, a destabilizálódásból és a globalizálódásból adódó kockázatokat.

Katonai kockázat

Analizálva a kialakult helyzetet, elméletileg napjainkban is léteznek olyan katonai képességek, amelyek Európa egyes országai számára potenciális kockázatokat jelentenek – jóllehet jelenleg nem áll fenn annak a szándéka, hogy ezeket a képességeket alkalmazni akarnák. Szerintem a térségben korlátozott katonai műveletek sem zárhatók ki. Meggyőződésem, hogy a háború és a hadviselés napjainkban is és a jövőben is a politikai akarat függvénye, és az is marad. Figyelembe kell azonban vennünk azt, hogy a politikai akarat rövid időn belül változhat, és amennyiben megvannak a katonai képességek, a figyelem könnyen a katonai eszközökre, azaz azok bevetésére tevődhet, avagy terelődhet.

A politika feladata az, hogy megtegyen minden tőle telhetőt azért, hogy a háború ne váljon a politika eszközévé. Vagyis a katonai erő teljesítse feladatait: védelmezze a polgárokat, az országot és a szövetséget. A fegyveres erőnek fel kell készülnie a váratlanra, vagyis a nem vártra. Továbbra is érvényes az a jó tanács „*Ha békét akarsz, készülj a háborúra*” – hiszen a katonai erők és eszközök megvannak, bevetésük pedig lehetséges. Aki ugyanis úgy járna el, hogy csökkentené saját cselekvési képességét, az külpolitikailag függővé válna. Ez a magatartás ugyanolyan abszurd lenne, mint ha a szövetséget – Európa egyetlen működőképes biztonsági intézményét – feloszláták. Feladat tehát továbbra is a fegyveres erők meglévő katonai képességeinek az átvilágítása, továbbá minden olyan veszély kikapcsolása, amelyek meglepetésszerű hadviselést indíthatnak el. Ennélfogva továbbra is szükséges szem előtt tartani a szövetség tagállamainak kettős elkötelezettségét: egyfelől fenntartani a korlátozott védelmi képességet és kapacitást, másfelől részt venni a leszerelési és a bizalomerősítő-bizalomépítő folyamatokban.

Úgy vélem, a bizalom kapcsán feltétlenül említést kell tenni Oroszországról. Nem szabad elfelejteni, hogy Oroszország intézményesítette kapcsolatát a szövetséggel, az ún. párbeszéd, az átláthatóság és a bizalom alapján. Ez az ország még mindig rendelkezik meglehetősen komoly katonai potenciállal, valószínű nagyobb, mint Európa bármely más állama. Ez az ország továbbra is birtokol globálisan bevethető atomfegyvereket. A tartós béke és a stabil biztonság érdekében a szövetség a biztonságot ma és holnap nem Oroszországgal szemben kívánja elérni. Ezért indulatok és gyanakvás nélkül meg kell vizsgálni: mi a helyzet az új biztonsági partnerrel a jugoszláviai légi hadjárat után. Az olvasó is tapasztalja, hogy *Oroszország jelentős biztonsági változásokon esik át*, pontosabban: olyan lépéseket tesz, olyan megoldásokra is pozitívan reagál, amelyek egy-két évtizede még elképzelhetetlennek tűntek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Oroszország kísérletet tesz arra, hogy egy, szinte feudális jellegű rendszerből alig egy ugrással a demokráciába lépjen be. Teszi ezt annak ellenére, hogy a multinacionális állam szinte semmilyen demokratikus tapasztalatokkal nem rendelkezik, valamint a felvilágosodott emberképpel összefüggő filozófiája sohasem tudott kialakulni.

Oroszország ezzel a folyamattal egy időben elkezdte gazdasági rendszerének radikális átalakítását. Egyelőre nehezen lehetne megítélni azt, hogy a folyamat meddig és milyen mélységben megy végbe, illetve milyen eredménnyel járhat.

A szövetségnek kell majd eldöntenie azt, hogy ezt a folyamatot az Amerikai

Egyesült Államokkal karöltve erősítsék, avagy gyengítsék. A válságos helyzetből való kilábaláshoz, a gazdaság működéshez ugyanis pénzügyi segítség kell, amelyben az Egyesült Államok szerepe a meghatározó. A csecsenföldi hadjárat megítélése és befejezése döntő lehet ebben a kérdésben.

Proliferáció

Kiemelt kockázati tényező a fegyverek elterjedése, különösen a rakétatechnológiáé és a tömegpusztító fegyvereké. Az erre vonatkozó adatok szerint az ezredfordulón körülbelül 25 állam rendelkezik nukleáris, biológiai és vegyi harcanyaggal, illetve ott tart, hogy azokat képes kifejleszteni. Egyes értékelések szerint ezen államok olyan helyzetbe kerülhetnek, hogy ezeket az eszközöket bevetethetik. Az ez irányú kockázat már nem tekinthető elméletinek, hiszen egyes nyugati szakértők szerint egész Európa 2010 körül az ún. robot- (más kifejezéssel szárnyas) rakéták hatókörzetébe kerülhet. Az említett rakéták képesek a biológiai és a vegyi fegyverek hordozására, amelyek révén kikapcsolhatnak akár egyes országrészeket is. Ismert az a sajtó útján elterjedt hír, hogy például Irakban a vizsgálat során 3,9 tonna idegbénító harcanyagot találtak a megfigyelők. Az USA szakemberei szerint legalább 20 tonna ilyen harcanyagot tárolnak. A megfigyelők 8000 liter anthraxot találtak, amelyből kb. 1/2 liter elég egy közepes méretű város „kikapcsolásához”. Könnyű belátni, hogy az iraki probléma mindenkié, nemcsak az Egyesült Államoké és Nagy-Britanniáé.

A NATO felelősségi területének közelében aggodalomra ad okot a fokozódó proliferációs veszély, a tömegpusztító fegyverek és a kapcsolt technológiák törvénytelen szállításának fennálló és állandó veszélye, valamint az egyes államok részéről az ún. atomtitok megszerzésére irányuló törekvés. Ezért a jövőben – vallják az európai integrációs szervezetek – együtt kell kezelni a nemzetközi fegyverzetkorlátozási, leszerelési és proliferációs kérdéseket. Különösen az utóbbit akadályozó normák és szerződések megkötését, betartását és folyamatos ellenőrzését. Ehhez pedig konzultációs folyamatra van szükség az érintett országokkal, valamint demonstrálni kell azt is, hogy közösen képesek vagyunk reagálni a fenyegető veszélyekre.

Destabilizáció

A harmadik kockázati tényező az *etnikai és vallási feszültségek* kapcsán jelentkezik. Ezekre a feszültségekre Európában is bőven vannak példák, nevezetesen Bosznia-Hercegovina, Koszovó és Albánia. A potenciális kockázati tényezőt erősítik az olyan veszélyforrások, mint (egyes régiókban) a túlnépesedés *a gazdasági szintkülönbségek és a növekvő küzdelem a létfontosságú nyersanyagok birtoklásáért.* A túlnépesedés, a nyomor arra készíthet egyes embereket, netán csoportokat – amelyek tagjainak szinte semmi veszténivalójuk nem (vagy sem) maradt –, hogy a határokon átkelve keressenek lehetőséget arra, hogy valamilyen körülmények között részt vehessenek a jólét adta lehetőségek és körülmények kihasználásában. Igaz, nem jött be az a korábbi jóslat, hogy 40 millió ember vándorolhat és kereshet új hazát, emberhez méltó életkörülményeket, de a veszély továbbra is fennáll: s ez nem csupán egy feltételezett jövőkép. Sajnos, ezekre a problémákra ma még nincsenek válaszok,

de előbb-utóbb szükség és igény lesz megválaszolásukra a konfliktusmegelőzés és -elhárítás érdekében. A kockázatoknak, veszélyforrásoknak ezt a fajtáját nem szabad eltúlozni, mindazonáltal a felsorolt konfliktusforrások többségét illetően nem állnak a szövetség rendelkezésére az elhárításhoz szükséges eszközök.

Az intervenciók napjainkban kisebbségi és emberiességi okokból elfogadható eszköznek számítanak. Így történt a „Clinton-doktrína” alapján a beavatkozás Koszovó esetében. A jövőt illetően arra van szükség, hogy egy megfelelő intézménystruktúra révén hatékony biztonsági architektúrát teremtsünk azzal a céllal, hogy biztosítani tudjuk a békét és a stabilitást Európában. Igazából ez is egy ok ahhoz, hogy a szövetséget ezen problémák megoldása eszközének tekintsük. Hiszen egyetlen állam sem képes arra, hogy megfelelően válaszoljon ezekre a kihívásokra.

Globalizálódás

Csoportosításom szerint a negyedik kockázati kategória a nemzetközi bűnözés és a terrorizmus. Napjainkban ez ma már egyre inkább összetett kockázati tényező, a nemzetközi bűnözés és terrorizmus ugyanis hozzáférhet és hozzájuthat a különböző harceszközökhöz. Valójában *a nyitott piacok és a széleskörűen elterjedt fegyverkereskedelem a nemzetközi bűnözőszervezeteket olyan helyzetbe hozhatja, amelyben megtörik a fegyveres erők eszközeinek a monopóliuma*. Ma már egyáltalán nem lehetetlen az, hogy a nem állami cselekvőket is jelentékeny hadviselést folytatóknak tekintsük. A lehetséges kategóriáknak ez a csoportja olyan kockázatot jelent, amelyre a szövetségnek napjainkban még nincs megfelelő válaszadó képessége. A szövetség legtöbb országában rendőri feladatnak tekintik az ilyen típusú-karakterű feladatok végrehajtását. Hozzáteszem azt is, hogy a rendőrség ma még nincs ilyen bevetésekre kikepezve, illetve a szükséges eszközökkel ellátva és felszerelve.

A fegyveres erők tekintetében a modern technológia és információ nagyobb pontosságot és kiválasztóképeséget biztosít, azaz maximálja a katonai hatékonyságot azáltal, hogy időben megismerhetjük azt, hogy ki, mikor és hol jelent fenyegetést, és ezek ismeretében – a megkívánt eredmények eléréséhez – a legmegfelelőbb válasz adására leszünk képesek.

A technológiai forradalom pozitív társadalmi hatásai mellett kockázatokat is rejt magában. A technológiai fejlesztések – különösen ami az információk kezelését, szétosztását és terjesztését illeti – mindazokra árnyékot vetnek, akik és amelyek a katonai hadműveletek tekintetében eddig lehetséges kivitelezők voltak. Gyakorlatilag ez azt is jelenti, hogy a speciális erők ma válaszokat juttathatnak a különböző információs rendszerekbe, érzékeny, sőt kárt okozó információelfogásokat hajthatnak végre, megmásíthatják a parancsokat, pontatlan és hamis információkat terjeszthetnek-szolgáltathatnak, és kikapcsolhatnak azonosító rendszereket. A jövőben az is gondot jelenthet, hogy egy bizonyos támadásnak a célpontjait nem a katonai erők fogják képezni. Felmerülhet a kérdés: mi lesz például a bankrendszerrel, az energiaellátással és -szolgáltatással, valamint a többi állami és magán-ellátórendszerekkel abban az esetben, ha a modern infrastruktúra összeomlik. Arra is fel kell készülni tehát, hogy az ilyen kihívásokra és veszélyekre is megfelelő és adekvát válaszokat tudjunk adni.

Következtetések és konzekvenciák

A technológiai fejlődés a legtöbb ország számára olyan esélyt is szolgáltat, amelynek révén az információk eddig soha nem tapasztalt kombinációja, pontossága, sebessége (gyorsasága) és sebezhetetlensége a már meglévő és alkalmazható képességeket minőség tekintetében jelentékenyen feljavítja. Bár ez a szemléltetés nem tökéletes, de elősegíti az időleges, talán több mint átmenetileg érvényes, alábbi következtetések megfogalmazását.

1. A szövetség és Európa számára olyan új veszélyek, mégpedig potenciálisan fenyegető jellegűek jelentek meg, amelyekkel kapcsolatban a Washingtonban elfogadott stratégiai koncepció nem – vagy legalábbis nem elegendő mértékben – tartalmaz válaszokat és magyarázatokat. Ezért a jugoszláviai légi hadjárat tanulságai és más okok, tényezők elkerülhetlenné teszik a stratégiai koncepció közeljövőbeni felülvizsgálatának elkezdését.
2. A felvetés alapján a stratégiai koncepció felülvizsgálatának elkezdése elősegítené ugyan a politikai struktúrák adaptálását a kialakult viszonyokhoz, mindazonáltal a kollektív védelemhez, mint kulcsfontosságú feladatnak és a háború megakadályozását elősegítő elrettentésnek az erősítéséhez nem nagyon járulna hozzá. A szövetségnek az új kockázatokra és veszélyforrásokra meg kell találnia a megfelelő válaszadási képességeket. Ezek közé sorolható a gyors reagálás, a közös cselekvéshez szükséges összefogás és az egységes akarat. Mindezekhez azt is hozzá kell tenni, hogy az ezredfordulón a biztonságunk többé nem nyugodhat csupán a területmegvédelmi képességeken. Napjainkban elméletileg az sem kielégítő, ha a biztonság kizárólagosan az ún. katonai védelemre korlátozódik. Egyúttal az is nyilvánvaló, hogy a katonai potenciál csökkentése nemcsak megkívánja, hanem ésszerűen maga után vonja a kialakuló konfliktus- és veszélyhelyzetek esetén a fegyveres erők gyors feltöltésének képességét. Emiatt a tartalékosok megléte, felkészültsége továbbra is nagyon fontos tényező marad a szövetség minden tagországában.
3. Az új típusú kockázatok és veszélyforrások kezeléséhez nagyobb figyelmet kell fordítani a polgári-katonai, sőt a politikai és a katonai szféra közös munkálkodására és együttműködésére. Erre a Jugoszlávia elleni légi hadjárat sokirányú tapasztalatai kényszerítenek bennünket. Ugyanis egy ország katonai képességének megismerése is ún. tanulási folyamat. Ami azt is jelenti, hogy a szembesülés a valósággal, különösen a képességek alacsony szintje esetén, felveti a haderő polgári és demokratikus irányításában részt vevők felelősségét.
4. A válságok kezelése megköveteli a szövetséges és a partnerországok részvételét a békefenntartó műveletekben. Az ilyen feladatokban a nemzetek önálló tevékenységeit, avagy katonai megoldásait ki kell zárni. Nekünk is tanulnunk kell a „klub” játékszabályait, még a viselkedés vonatkozásában is. Különösen érvényes a kockázatok megválaszolása nemzetközi erőfeszítések révén a regionális kontextusokban.

5. A nemzetközi és a hazai szakirodalom ismert művelői szerint a kockázatok széles spektruma, a hadügyi és a technológiai forradalom kapcsán a hadműveletek (új kifejezéssel: katonai műveletek) jelentéstartalma (értelmezése) kibővül, a kibernetikai háború (cyber war) az antiterrorista vállalkozások széles sorát fogja át. Ez azt is jelenti, hogy a fegyveres erőknél olyan új típusú feladatokat is el kell látniuk, amelyekre ma még nem készültek fel és amelyeket a politika sem tud megfelelően kezelni. Mindemellett azt is látni kell, hogy a jövőbeni konfliktusokat kizárólag magasan fejlett technológiával nem lehet megoldani, továbbra is szükség lesz az ún. hagyományos eljárásokra. A hadtörténelem erre számos példát szolgáltat (lásd a vietnami és az afgán példákat).
6. A kockázatok és a potenciális veszélyforrások sokrétegűsége és a reagálási lehetőségek komplexebbé válása a reálszférában egyre inkább növekvő követelményeket támaszt az egyes nemzetek számára. Talán ez a tény azt is jelenti, hogy emiatt a jövőben jelentősen nő az együttműködés szerepe a szövetségben belül és a partnerállamokkal. Erre a katonai erőknél kellően fel kell készülniük. Ez a folyamat bizonyára a specializálódás irányába vezet, de nem olyan módon, hogy amíg az egyik nemzet kibernetikai hadviselést folytat, addig más országok a részükre vámot fizetnek. A katonai megoldások köre a jövőben tehát egyre jobban szélesedik, ami megköveteli a nemzetközi együttműködés feszezebb koordinálását.
7. Az már szinte axióma, hogy Európa csak úgy tud válaszolni a kockázatokra, ha igen szorosan együttműködik az Amerikai Egyesült Államokkal. Ugyanis az USA pótolhatatlan Európa biztonságának szavatolásában. Igaz viszont: a nyugat-európai országokban nincs is olyan politikai akarat, hogy az USA nélkül kezdjenek el bizonyos műveleteket. Az Amerikai Egyesült Államok a szövetség révén kapcsolódik Európa és a világ más térségeinek biztonsági kérdéseire, s ez számára – a közös érdek alapján – befolyást és megfelelő mozgásteret biztosít. Azt is látni kell, hogy ma a NATO az egyetlen cselekvő szervezet.
8. A katonai képességek vonatkozásában is sok fontos lépés történt. Csökkentették a főparancsnokságok számát.
 - a) A regionális megerősítések és bizonyos térségek biztonsága céljából jóval nagyobb rugalmasságra törekednek mind a támogatott, mind a támogató parancsnokságok vonatkozásában. A korábbi közös hadműveletek kiváltásaként bizonyos térségekben orientált bevetések lesznek az általánosan elfogadottak. Ez azonban nem jelenti az eltávolodást a kollektív védelemtől. De azt bizonyára igen, hogy ez esetleg együtt járhat a felelősségi területeken kívüli (aut of area) bevetésekkel. Az elképzelések alapján a harmadik parancsnoksági szinthez tartozó parancsnokságokat többnemzetiségűekként és részfegyveres erőkből építik fel. Ehhez kell a rugalmasabb vezetés, a kölcsönös támogatás a térségen belül és azon túl, melynek révén kisebb erővel lesznek képesek biztosítani a kibővített vagy kibővítésre kerülő szövetségi területek megnagyobbodott térségét.
 - b) A multinacionális összhaderőnemi cél (irányos erő – angol mozaikszóval CJTF) a koncepció kiteljesítésével elérni az új tagok teljes értékű integ-

rálódását és azt, hogy a NYEU mai társult tagságából, a jövőendő teljes tagságából fakadó követelmények úgy legyenek teljesíthetők, hogy az ne vezessen nagyobb átstrukturálódáshoz.

Az 1997. decemberi miniszteri döntések alapján három új NATO-tagország területén nem tervezték új főparancsnokságok felállítását. Amennyiben erre az új évezredben sor kerülne, akkor szerintem a stratégiai adottságaink „feljavulnának”.

A különböző forrásokból származó információk szerint a szövetséges fegyveres erők feladataival és struktúrájával kapcsolatos kérdéseket 1998 tavasza óta vizsgálják, amelynek kapcsán a következők váltak ismeretessé, különösen a felhasználást illetően:

- A szövetség erői továbbra is: fő védelmi, reagáló- és megerősítő, valamint nukleáris erőkre tagozódnak. Az első kettő jól ismert. A megerősítő erők a kívülről behozott és mozgósítás útján felállított kontingensekből tevődnek össze. A szövetség minden államának készen kell állnia arra, hogy részt vállaljon a szövetséges terület bármely részének a védelméből.
- A szövetség továbbra is nemzetközi fegyveres erőkben áll majd, így a többnemzetiségű elv erősödik, miáltal a többnemzetiségű fegyveres erők hadműveleti rugalmassága is növekszik. Az érvényes készenléti fokozatok megváltoztatása ma nem tűnik indokoltnak. A szövetség továbbra is támaszkodni kíván az Észak-Amerikából érkező megerősítő erőkre, továbbá a tartalékosokra.
- A szövetség övezetén belül az erőátdobásokat a reagálóerőkkel hajtják végre és az övezeten kívüli bevetésekre is ezeket az erőket tervezik alkalmazni, az Észak-atlanti Tanács eseti döntése alapján.
- A szövetség többnemzetiségű „erősokszorosító” eszközrendszerében jelen van például a korai figyelmeztető flotta, vannak rakétavédelmi felderítőeszközök, valamint az új információs hadműveleti mező. Ezekkel kihasználják a közös költséghasznosítás és a technológiai fejlődés előnyeit.
- A szövetség továbbra is arra ösztönzi tagországait, hogy erőik kiképzése folyamán összpontosítsanak a közös védelemre, mint a legfontosabb feladatra. A védelem a legjobb költségfelhasználási módja ugyanis annak, hogy elégséges fegyveres erő álljon rendelkezésre megfelelő kiképzettséggel a közös védelemre, valamint egyidejűleg más feladatokra is. Így rendelkezésre áll a fegyveres erőnek az a „kapacitása”, amely – ellentétben a csak egy adott küldetésre specializálódottakkal – a küldetése teljes spektrumában bevethető.
- Mindezzel létrejönnének azok a katonai képességek, amelyekre a válságkezelés sikere érdekében van szükség. Természetesen nélkülözhetetlen a közös politikai akarat ezen erők bevetésére azzal a céllal, hogy megőrizzék a békét és a stabilitást a transzatlanti térségben. Az ilyen bevetésekre ultima ratióként (végső érvként) kerülne csak sor. Az ilyen képességű erők megléte, fenntartása a szövetség ütőkártyája, illetve erejének záloga.
- A szövetség legfontosabb célja a stabilitás megőrzése, a béke biztonságosabbá tétele. Ezt szolgálja a szövetség 1999. évi keleti irányú bővítése, továbbá a nyitott ajtók politikája, valamint az Oroszországgal és Ukrajnával kialakított új kapcsolat- és viszonyrendszer. Az euroatlanti biztonságban

Oroszország egyedülálló, Ukrajna pedig speciális helyet tölt be. A szövetség különleges érdekövezete a mediterráneum. A partnerség, az együttműködés és a párbeszéd átfogó kerete az Euroatlanti Partnerségi Tanács, melynek révén a szövetség rendszeresen konzultál 28 állammal. A stabilitás megőrzését szolgáló ezen hálót tovább erősíti a földközi-tengeri kezdeményezés. Mindezek révén a partnerállamok információkat kapnak a kollektív védelemmel kapcsolatos elgondolásokról, eloszolhatnak vélt aggodalmaik és párbeszéd-lehetőségek létesülhetnek a periférián levő országokkal.

- A szövetség a legjobban felkészült és készen álló szervezet arra, hogy a jövő fejleményeihez és várható kihívásaihoz rugalmasan alkalmazkodjon. Ennek sikere érdekében azonban legalább két fontos előfeltételnek kell eleget tennie. Az első: fenn kell tudni tartani a problémamentes transzatlanti kapcsolatokat; a második: ugyanakkor biztosítani kell a megfelelő európai perspektívát. Ez egyáltalán nem jelent ellentmondást, csupán ugyanannak az éremnek a két oldala.
- Az észak-amerikai jelenlét Európában továbbra is szükséges. A nemzetközi szintén az Amerikai Egyesült Államok az egyetlenként továbbra is állva maradt, ún. globális cselekvőképesseggel rendelkező nagyhatalom. Ma és a közeli jövőben senki sem képes arra, hogy felváltsa az Egyesült Államok stabilizáló hatását Európában, vagy hogy csupán csak hozzávetőlegesen hasonló hozzájárulást tudjon nyújtani Európa számára. A belátható jövőig nem létezhet biztonság Európában, illetve Európa számára az Egyesült Államok nélkül. Az Egyesült Államok Európához kötéséhez a legjobb és tulajdonképpen az egyetlen hatékony eszköz: a NATO. Ahhoz, hogy ezt a szövetséget az Egyesült Államok számára is nélkülözhetetlenként lehessen továbbra is fenntartani, el kell érni, hogy Európában és annak körzetében a NATO változatlanul stabilizáló hatást fejtson ki. Az Egyesült Államok számára – mint globális hatalomnak és globális tengeri hatalomnak – nem csupán biztonságpolitikai, hanem gazdaságpolitikai okokból is stratégiai fontosságú az, hogy biztos európai partvidékkel számolhasson. Az Egyesült Államok annál inkább érzi majd a kölcsönös egymásrautaltságot, minél erősebb lesz az új Európa.
- Az Amerikai Egyesült Államok olyan katonai képességeket tart fenn, amelyekkel Európa belátható ideig sem fog rendelkezni. A fegyveres erők fejlesztése, a modern technológia kihívásaira adandó válaszok tekintetében később lehetőség nyílt az európai–amerikai fegyverzeti együttműködés kialakítására. Erre azonban pótlólagos pénzügyi forrásokat kell elkülöníteni, ugyanakkor napjainkban a fegyveres erőket jelentősebb pótlólagos pénzügyi kiadások nélkül tartják fenn. Az európaiaknak nem szabad abban a hiszemben élniük, hogy az amerikai jelenlét Európában minden feltétel nélkül garantáltan fennáll majd. Azt megfelelő európai hozzájárulással kell biztosítani, ami azt is jelenti, hogy az európai tagállamok fegyveres erőit mindenkor korszerű szinten kell tartani. Lehetséges tehát egy olyan perspektíva, hogy a szövetségben belül létrehozzák az európai biztonsági és védelmi identitást.

Összefoglalásként hangsúlyozom, hogy a globális információáramlás világában és a globális gazdasági, kereskedelmi, valamint a speciális összekapcsolódás körülményei között a nemzeti érdekek nem kerülhetnek előtérbe. Emiatt a vén Európának meg kell találnia a közös kül- és biztonságpolitikát, a közös védelempolitikát, a közös védelmet. Az utóbbihoz pedig modern, jól kiképzett, kellően felszerelt, logisztikailag támogatott, emberileg motivált, a társadalom által magáénak vallott katonai erőkre lesz szükség a harmadik évezredben mind nemzeti, mind szövetségi szinten.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) Robert Holzer: Military Treds Demand More Complex Weapons Defense News; October 25., 1999
- 2) Közép-Európa: közös havi melléklet; Népszava, 1999. október 27.
- 3) NATO'S NATIONS No. 1/1999
- 5) Kőrösi Csaba: A nemzeti biztonság külpolitikai alapja; CKK könyvek
- 6) NATO Kézikönyv; SVKI és NATO IS, 1999
- 7) Jean-Yves Calvez: Újjá kell építeni a nemzetközi közösséget; Európai szemmel, 1999/2-3.
- 8) Denis Macshane: The Threat To Globalization; Newsweek, November 1. 1999.
- 9) A NATO stratégiai koncepciója: Washington, 1999
- 10) Dr. Csabai György: A biztonság alapvető kérdései az ezredfordulón; Hadtudomány 1998/3.; Előtérben az új USA-koncepció: két regionális hadászati művelet egy időben; Akadémiai Közlemények 1997/3.; A jövő hadviselésének néhány kérdése; Hadtudomány 1999/2.
- 11) Biztonság az új évezred küszöbén (a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája), tervezet; Budapest, 1999
- 12) Kuti Ferenc: Ha ilyen a béke, milyen a háború? UHSZ 1995/4. füzet
- 13) Gyuricza Béla-Siklósi Péter: A Magyar Köztársaság biztonsága az ezredfordulón; Hadtudomány, 1997/2.
- 14) Mészáros Margit: A 21. század európai biztonsági modellje felé; Hadtudomány, 1999. 2. sz.
- 15) Dr. Nagy László nyugállományú ezredes: 50 év... UHSZ 1999/4. sz.

Szentesi György

START-szerződések

A START–2 szerződés orosz ratifikálásának jelentőségét a hazai tömegtájékoztatókban csak kissé árnyékolta be, hogy – az írott és az elektronikus médiában egyaránt – megjelent méltatásokban, háttéranyagokban számos, a szerződés lényegi elemeivel, tartalmával, tényeivel kapcsolatos valótlanítás, tévedés, félreértelmezés látott napvilágot. Ez magyarázható egyfelől azzal, hogy a START-megállapodások hatálya alá tartozó fegyverfajtákról az utóbbi tíz esztendőben alig esett szó, másfelől pedig azzal is, hogy e szerződések fogalmazása, szóhasználatuk rendkívül bonyolult, pontos értelmezésük – helyenként – még a hadászati támadófegyvereket jól ismerő szakértők számára is gondot jelent. A szerző cikkében újra rá akarja irányítani a figyelmet a START-folyamatra.

Ez év áprilisában az orosz parlament mindkét háza, az Állami Dumaként ismert alsóház, majd ezután a felsőház is ratifikálta az 1993 január elején aláírt orosz–amerikai START–2 megállapodást. Ezt követően az április végén hatalomra lépett új orosz elnök, Vlagyimir Putyin május elején – elnöki tevékenységének egyik első lépéseként – aláírta a START–2 szerződést. Ezzel megteremtődött a lehetőség annak, hogy a két szerződő fél kicserélje a ratifikációs okmányokat, s ezzel a több mint hétéves egyezmény végre érvénybe lépjen.

Mindez azt jelenti, hogy – a meglehetősen jelentős késés ellenére – nem szakad meg az amerikai és orosz atomfegyverek legveszélyesebb változatainak, a hadászati támadófegyvereknek drasztikus csökkentésére a START–1 szerződés 1994 decemberében megkezdődött végrehajtásával elindult folyamat. A START–2 szerződés érvénybelépése egyben lehetőséget teremt a hadászati támadófegyverek még további, jelentős csökkentését célzó újabb amerikai–orosz megállapodás, a START–3 kidolgozásához vezető érdemi tárgyalások megkezdésére.

Az amerikai és az orosz atomfegyver-arsenál – a mennyiséget és a minőséget tekintve is – legfontosabb összetevőjének számító hadászati támadófegyverek jelenének, jövőjének, drasztikus csökkentése jelentőségének értékeléséhez mindenképpen érdemes foglalkozni az egymással szorosan összefüggő két START-szerződés tartalmi vonatkozásaival, továbbá a START–3 által teremtett lehetőségekkel is.

A START-szerződések hatálya, jellege

A START-megállapodások kizárólag az amerikai és az orosz tulajdonban lévő atomfegyverek legveszélyesebb, legnagyobb pusztító hatású, legmesszebbre célba találó harceszközei-

vel, az úgynevezett hadászati támadófegyver-rendszerekkel foglalkoznak. A fegyverrendszer szóhasználat rendkívül fontos, mivel e szerződések tartalmi vonatkozásai, előírásai egyaránt kiterjednek a világ két legnagyobb atomhatalmának egymás területét elérni képes atomtölteteire, az ezeket célba juttatni képes hordozóeszközökre – rakétákra, repülőgépekre –, valamint a hordozórakéták indítóberendezéseire is.

Az orosz–amerikai vonatkozásban egymás területét elérni képes hadászati támadófegyver-rendszerek *három csoportba* sorolhatók. Az *elsőbe* azok a szárazföldi telepítésű, úgynevezett interkontinentális, vagyis az 5500 km-nél nagyobb hatótávolságú, atomtöltetű ballisztikus rakéták tartoznak, melyek a talajba épített építményekből – silókból – vagy a földfelszínen mozgó indítóberendezésekről – különlegesen kialakított nagyvasúti kocsikról, több tengelyes közúti járművekről – startolnak.

A *második* csoportba az atomhajtású tengeralattjárók fedélzetéről bevethető, néhány ezer kilométernél nagyobb, az újabb változatokat tekintve interkontinentális hatótávolságú, s ugyancsak atomtöltetű ballisztikus rakétákat sorolják. Az atomhajtású tengeralattjáró sajátos indítóberendezés, mivel egy ilyen hajó 16–24 rakéta hordozására alkalmas. Mindkét kategóriába tartozó ballisztikus rakétáknak különleges sajátossága, hogy fejrészükből több – a szerkezet sajátosságaitól, a teherbíró képességtől függően –, akár 3–10 darab, más-más célpontra vezethető atomtöltet helyezhető el.

A hadászati támadófegyverek *harmadik* csoportjába az interkontinentális (5500 km-nél nagyobb) hatósugarú nehézbombázó repülőgépek tartoznak, melyek fedélzeti fegyvere atomtöltetű, nagy hatótávolságú, légi indítású robotrepülőgép vagy ugyancsak atomtöltetű, 1000 km-nél nagyobb hatótávolságú, azonban nem ballisztikus, levegő–föld osztályú rakéta. Az effajta 150–220 t felszállótömegű harci repülőgépek a típus sajátosságától függően 1–20 darab atomtöltetű fedélzeti fegyvert hordoznak. Az amerikai hadászati atomtöltetek száma most, másfél évvel a START–1 megállapodás teljesítése előtt, hozzávetőleg 6500–7000 darab között van.

Az orosz–amerikai START-tárgyalások/egyezmények *kizárólag az említett három csoportba tartozó atomfegyver-rendszerekkel foglalkoznak*, s nem érintik a két fél többi, rövidebb hatótávolságú szárazföldi és tengeri hadszíntéri atomfegyverrendszereit. Ezek mennyisége ma 2000–2500 darabra tehető, de a kétpólusú világ megszűntével mind jelentőségük, mind pedig mennyiségük folyamatosan csökken.

A START-szerződések az úgynevezett *harmadikgenerációs leszerelési megállapodások közé tartoznak*. Ez azt jelenti, hogy az elsőgenerációs deklaratív és a másodikgenerációs korlátozó (a fegyverzetet egy meghatározott szinten befagyasztó) leszerelési egyezményekkel szemben mindkét szerződés számottevő fegyverzetcsökkentési előírásokat tartalmaz, kellő garanciát nyújtó ellenőrzési rendszerrel együtt.

Az eddigi két START-szerződés előírásai jelentőségének, a nemzetközi biztonságra kifejtett pozitív hatásainak értékeléséhez mindenképpen *célszerű felidézni az amerikai és az orosz (szovjet) hadászati támadófegyverek legfontosabb mennyiségi jellemzőit, a START–1 aláírását – 1991 júliusát – megelőző időszakban (1. táblázat).*

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a két fél az 1960-as évek elejétől eltelt mintegy 30 esztendő alatt az egymás (és a világ) totális megsemmisítésére elegendő hadászati atomfegyver-állomány többszörösét halmozta fel. Megalapozott szakértői

Az Egyesült Államok és a Szovjetunió hadászati támadófegyver-rendszereinek állománya, a START–1 megállapodás előtt (1991 júliusában)

Hadászati fegyverrendszer-fajta	Egyesült Államok	Szovjetunió
	darab	darab
Szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéta		
– siló vagy mobil indítóberendezés	1050	1387
– az indítóberendezéseken lévő rakéták atomtöltetei	2450	6212
Atom-tengeralattjárókra telepített ballisztikus rakéták		
– indítócsövei	680	912
– az indítócsövekben lévő rakéták atomtöltetei	5760	3414
– rakétahordozó atom-tengeralattjáró	35	59
Nehézbombázórepülőgép	358	100
– az általuk hordozott gravitációs bombák vagy robotrepülőgépek atomtöltetei	2160	645
Összesen		
hordozók	2016	2399
atomtöltetek	10370	10271

becslések szerint a nagyjából 10 000–10 000 darab hadászati atomtöltet töredékének, oldalanként 15–20%-ának (1500–2000 db) bevetése a Földön előidézte volna a „nukleáris tér” elnevezésű jelenséget. Ez azt jelentette volna, hogy a hadászati atomfegyverek tömeges alkalmazása következményeként a Föld légkörének átlaghőmérséklete legalább 30°C-val csökkent volna, azokon a földrészeken is, ahol egyetlen atomtöltet sem robbant volna. E hatás a civilizáció végét jelentette volna.

(Zárójelben kell megjegyezni, hogy az 1980-as évek közepén a hadászatiakkal megegyező vagy talán még nagyobb mennyiségben tartott a két fél szolgálatban a hadászatiaknál kisebb hatóerejű – és kisebb hatótávolságú hordozóeszközökkel célba juttatható –, úgynevezett hadszíntéri atomtölteteket, egyebek között csöves tüzéségi atomlőszereket, hadszíntéri ballisztikus rakéta-, valamint rövid hatótávolságú robotrepülőgép-atomtölteteket, harcászati-harci repülőgép-atombombákat, atomaknákat, különféle sajátos haditengerészeti atomfegyvereket.)

A hadászati támadófegyverek atomtöltet-állománya annak ellenére növekedett mindkét oldalon a 10 000 darabot meghaladó mennyiségre, hogy az 1960–70-es évek fordulóján megkezdődött a szovjet–amerikai hadászati fegyverzetkorlátozási folyamat, a SALT-tárgyalássorozat, mely két megállapodáshoz, az 1972-ben megkötött SALT–1, és az 1979-ben aláírt SALT–2 szerződéshez vezetett.

Ehhez képest 1972-től mintegy másfél évtized alatt – noha a hordozóeszközök, a ballisztikus rakéták és a nehézbombázó repülőgépek mennyisége nem módosult,

sőt kis mértékben még csökkent is – az Egyesült Államok hadászati atomtölteteinek mennyisége több mint háromszorosára, a Szovjetunióé pedig nagyjából négyszerezére növekedett.

Ezt az értelmetlen túlfegyverkezési folyamatot csak az 1980-as évek második felében, az új szovjet pártfőtitkár, Mihail Gorbacsov 1985. évi hatalomra kerülése utáni években sikerült megállítani. Az új szovjet vezető felismerte, hogy a túlfegyverkezéssel nem növekszik a Szovjetunió biztonságának katonai összetevője, a gazdasága viszont megállíthatatlanul halad a csőd felé.

E felismerés eredményeként 1985 márciusában újra kezdődtek a másfél évvel korábban a szovjet fél által megszakított amerikai–szovjet tárgyalások a hadászati támadófegyverekről, valamint az európai közepes és rövid hatótávolságú atomfegyverekről. Ez utóbbi megbeszélések hoztak viszonylag gyorsan a fegyverkorlátozási tárgyalások történetében példa nélküli eredményt 1987 végén. A tárgyaló felek ugyanis szerződésben állapodtak meg két atomfegyverrendszer-kategória, az Európában állomásozó közepes és rövidebb hatótávolságú ballisztikus rakétarendszerek (illetve robotrepülőgépek) teljes állományának felszámolásáról.

A közepes és a rövidebb hatótávolságú európai atomfegyverek felszámolásáról kötött szerződés értelmében 1991 közepére a Szovjetunió 1752 darab rakétát és 845 darab rakétaindító-berendezést, míg az Egyesült Államok 859 darab rakétát, illetve robotrepülőgépet és 294 darab indítóberendezést semmisített meg, átfogó, mindenre kiterjedt helyszíni ellenőrzés mellett.

A „kettős nullamegoldás”-nak elkeresztelt szerződés aláírásakor, 1987. december elején Reagan, akkori amerikai elnök és Gorbacsov szovjet pártfőtitkár együttesen bejelentették a hadászati támadófegyverek drasztikus mérséklését előírányzó új amerikai–szovjet megállapodás, a START–1 irányszámaint, a nagyjából 50%-os csökkentést, ám a szerződés végső megszövegezésére és aláírására még három és fél évet kellett várni.

A START–1 szerződés

A START–1 végső megfogalmazását és aláírását több tényező, az amerikai elnökválasztás, de még inkább a Szovjetunióban megkezdődött változási folyamat késleltette. Közismert, hogy az 1980–1990-es évtized fordulóján kezdődött meg a kelet-közép-európai országokban a rendszerváltás, majd végbement a német egyesítés, a Varsói Szerződés megszűnt, és a Szovjetunió is felbomlott.

A START–1 megállapodást 1991. július végén, a látszólag még egyben lévő Szovjetunió nevében Gorbacsov (elnökként alig három héttel az ellene kirobbantott puccsot megelőzően), míg az Egyesült Államok részéről Bush elnök írta alá.

Az egyezmény hivatalos elnevezése: „Szerződés az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között a hadászati támadófegyverek csökkentéséről és korlátozásáról (START).” A megállapodás lényege az, hogy az érvénybelépéstől számított hét év elteltével nagyjából 40%-kal, vagyis 6000 darabra csökken a szerződő felek által szolgálatban tartható hadászati atomtöltetek mennyisége.

Ilyenformán a START–1 az első az atomfegyverek korlátozásával, csökkentésével foglalkozó egyezmények sorában, mely nemcsak érinti, hanem elsődlegesnek

A START–1 szerződés legfontosabb mennyiségi előírásai

	1. szakasz vége (36. hónap) darab	2. szakasz vége (60. hónap) darab	3. szakasz vége (84. hónap) darab
A telepített hordozóeszközökön lévő atomtöltetek összmennyisége	9150	7950	6000
Szárazföldi és tengeralattjáró- fedélzeti indítóberendezésű telepített rakétákon lévő atomtöltetek mennyisége	8050	6750	4900
Szárazföldi mobil indítóberende- zésű telepített rakétákon lévő atomtöltetek mennyisége	–	–	1100
A szárazföldi telepített nehéz- rakétákon lévő atomtöltetek mennyisége	–	–	1540
A telepített hadászati hordozó eszközök összmennyisége – ezen belül szárazföldi nehéz- rakéták száma	2100 –	1900 –	1600 154
A telepített szárazföldi tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták összesített hasznos terhe (szállítókapacitása)	–	–	3600 tonna

tekinti a lényegét, az adott atomfegyverrendszer-kategória atomtölteteinek mennyiségét, s csak másodlagosnak tartja a valóságban is kevésbé lényeges hordozó-célbajuttató eszközökkel összefüggő kérdéseket.

A START–1 legfontosabb szakaszonkénti és végső mennyiségi előírásait a 2. táblázat tartalmazza. A végső értékeket – egy közbenső 36 hónapos első és egy 60 hónapos második szakaszt követően – a szerződés érvénybelépésétől számított 84. hónap (a 7. év) végére kell elérni.

A hadászati támadófegyverekkel foglalkozó új (s egyben az utolsó) szovjet–amerikai szerződés ratifikációs folyamatát számottevően fékezte a Szovjetunió felbomlása 1991 végén. Az utódállamok közül ugyanis három, Belorusszia, Kazahsztán és Ukrajna úgynevezett „kvázi” (látszólagos) atomhatalommá vált. Mindhárom függetlenné vált ország területén számottevő mennyiségű hadászati hordozó, s a velük célba juttatható atomtöltet helyezkedett el (3. táblázat).

Ezek az országok azért voltak látszólagos atomhatalmak, mert a területükön voltak ugyan hadászati támadófegyver-rendszerek, de képtelenek lettek volna ezeket bevetni, hiszen semmilyen technika, technológia és kezelőállomány nem állt

3. táblázat

*A Szovjetunió felbomlását követően Oroszország határain kívül
maradt hadászati támadófegyver-rendszer*

Szovjet utódállam	Hadászati támadófegyver-rendszer		Az utolsó példány kivonásának (megsemmisítésének) időpontja
	fajta	menyiség	
Belorusszia	SS-25 (RSz-12M) rakéta	54	1996 november
Kazahsztán	SS-18 (RSz-20) rakéta	104	1995 május
Ukrajna	SS-19 (RSz-18) rakéta	130	1998 szeptember
	SS-24 (RSz-22) rakéta	46	
	TU-160 nehézbombázó repülőgép	30	

4. táblázat

*Az orosz és az amerikai telepített hadászati hordozóeszközök mennyiségének
csökkentése 1991–1998 között*

Hordozóeszköz- fajta	Ország	Időpont			
		1991 július	1994 december	1996 január	1998 december
Szárazföldi interkontinentális ballisztikus rakéta	Oroszország (Szovjetunió)	<u>1387*</u> <u>6212*</u>	<u>736</u> <u>3762</u>	<u>772</u> <u>3965</u>	<u>725</u> <u>3582</u>
	Egyesült Államok	<u>1050</u> <u>2450</u>	<u>959</u> <u>2473</u>	<u>873</u> <u>2407</u>	<u>550</u> <u>2000</u>
Atomtengeralattjáró- fedélzeti ballisztikus rakéta	Oroszország (Szovjetunió)	<u>912</u> <u>3414</u>	<u>728</u> <u>2560</u>	<u>688</u> <u>2520</u>	<u>610</u> <u>2300</u>
	Egyesült Államok	<u>680</u> <u>5760</u>	<u>528</u> <u>4320</u>	<u>472</u> <u>3872</u>	<u>432</u> <u>3456</u>
Nehézbombázó repülőgép	Oroszország (Szovjetunió)	<u>100</u> <u>645</u>	<u>95</u> <u>592</u>	<u>89</u> <u>572</u>	<u>74</u> <u>564</u>
	Egyesült Államok	<u>358</u> <u>2160</u>	<u>351</u> <u>2031</u>	<u>334</u> <u>1926</u>	<u>178</u> <u>1755</u>
Összesen	Oroszország (Szovjetunió)	<u>2399</u> <u>10271</u>	<u>1596</u> <u>6914</u>	<u>1531</u> <u>6787</u>	<u>1409</u> <u>6446</u>
	Egyesült Államok	<u>2016</u> <u>10370</u>	<u>1559</u> <u>8824</u>	<u>1549</u> <u>8205</u>	<u>1160</u> <u>7211</u>

* Az 1991-es adat tartalmazza az Ukrajnában, Belorussziában és Kazahsztánban telepített interkontinentális ballisztikus rakéták mennyiségét is.
A számlálóban a hordozóeszközök, a nevezőben az atomtöltetek mennyisége

rendelkezésre a rendszeres karbantartásukhoz, a hadihasználhatóság fenntartásához. Az egykori Szovjetunió atomfegyver-arszenáljának egyébként is Oroszország lett az egyetlen örököse.

Ezeknek a hadászati támadófegyvereknek a sorsát a START-1 aláírását követően csak mintegy másfél év múlva sikerült rendezni. 1992 végén Lisszabonban a három „kvázi” atomhatalom – Oroszország és az Egyesült Államok részvételével lefolytatott tárgyalások eredményeként – vállalta, hogy csatlakozik az atomsorompó- (NPT) szerződéshez. Ilyenformán az atomtölteteket s a hordozóeszközök nagyobb részét Oroszországba szállították, a más célra nem használható infrastruktúrát (például a rakétasilókat) az Egyesült Államok jelentős anyagi támogatásával megsemmisítették.

A START-1 megállapodás 1994 decemberében lépett érvénybe, s hét év alatt, 2001 decemberére kell az előírásokat teljesíteni. Az eddigi csökkentési folyamat legfontosabb mennyiségi adatait mutatja a 4. táblázat. Ezekből kitűnik, hogy a hadászati hordozóeszközök mennyiségét tekintve már teljesítették a START-1 előírásait, s időarányosan az atomtöltetek mennyiségét tekintve is megfelelő a csökkentés mértéke.

A START-2 szerződés

Az Egyesült Államok távozófélben lévő elnöke, George Bush, és az önálló állammá vált Oroszország első elnöke Borisz Jelcin 1993. január 3-án írta alá az első amerikai-orosz hadászati fegyverzetcsökkentési megállapodást, közel két esztendővel a START-1 szerződés érvénybelépése előtt.

Az egyezmény pontos elnevezése: „Szerződés az Amerikai Egyesült Államok és az Orosz Föderáció között a hadászati támadófegyverek további csökkentéséről és korlátozásáról (START-2).” A megállapodás alapja a START-1 szerződés, s legfontosabb előírása, hogy a teljesülésére mindkét szerződő fél birtokában csak 3000–3500 hadászati atomtöltet maradhat.

Ezt a jelentős további csökkentést a START-2 eredeti szövegében két szakaszban tervezi elérni, az első szakasz az érvénybelépéstől számított 7. év végéig terjed, míg a második 2003 végéig. Ezek az időpontok a ratifikációs folyamat jelentős késése okán elhúzódó életbeléptetés miatt természetesen módosulnak. Az Egyesült Államokban csak az aláírást követő 3 év múlva, 1994 januárjában hagyta jóvá a törvényhozás a START-2 szerződést, az orosz parlamentnek pedig 7 évet is meghaladó idő kellett a ratifikáláshoz.

A tetemes orosz késedelemnek a legfontosabb oka, hogy az előző törvényhozás e téren is bizonyította szembenállását Jelcin elnökkel. Nem elhanyagolható azonban az sem, hogy Oroszországban a jelentős amerikai segítség ellenére sem volt elég pénz a hadászati támadófegyverek csökkentési ütemének továbbnövelésére.

Az Egyesült Államok mostanáig mintegy 5 milliárd dollárral támogatta az orosz hadászati fegyverzetcsökkentési folyamatot. 1999 elejéig az oroszok 30 milliárd rubelt költöttek a START-1 teljesítésére, ugyanakkor a meglévő hadászati fegyverrendszereik fenntartási költsége évenként 5 milliárd rubelt tesz ki.

A mostani ratifikálás végül is annak köszönhető, hogy az új összetételű Állami

A START–2 szerződés legfontosabb mennyiségi előírásai

	1. szakasz vége	2. szakasz vége
A telepített hadászati hordozóeszközökön lévő atomtöltetek összmenyisége	3800–4250	3000–3500
Többszörhasználatú, szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták atomtölteteinek mennyisége	1200	0
Atomtengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták atomtölteteinek mennyisége	2160	1700–1750
Szárazföldi mobil indítóberendezésű telepített interkontinentális ballisztikus rakétákban lévő atomtöltetek mennyisége	1100	1100
A szárazföldi, telepített nehéz interkontinentális rakétákban lévő atomtöltetek mennyisége	650	0

Duma nyilvánvalóan belátta: Oroszországnak is érdeke, hogy a kölcsönösség alapján megszabaduljon elavult vagy elavulófélben lévő, teljesen értelmetlenül, céltalanul fenntartott hadászati támadófegyver-rendszereinek jelentős hányadától, hiszen a megmaradó állomány is elegendő ahhoz, hogy a világ második atomhatalmaként megtartsa katonai nagyhatalmi státuszát.

A START–2 legfontosabb mennyiségi előírásait a 5. táblázat tartalmazza. A szerződésben eredetileg szereplő időpontokat egy 1997-ben Helsinkiben, Clinton és Jelcin elnökök által aláírt jegyzőkönyvben úgy módosították, hogy a START–2 teljesítésének végső időpontja 2007. december 31-re változott. Okkal feltételezhető, hogy az 1997-es várakozásokat is meghaladó orosz ratifikációkésedelem miatt bizonyos határidőket még tovább kell módosítani.

A második START-szerződés az atomtöltetek csökkentését helyezi – még az elsőnél is jobban – előtérbe, s gyakorlatilag nem tartalmazza a hordozóeszközökre vonatkozó számszerű előírásokat, hanem csak minőségi korlátokat. Így nem engedélyezi egyetlen darab szárazföldi telepítésű, nehéz interkontinentális ballisztikus rakéta megtartását sem (csak egy ilyen típus létezett: a tízszeres szovjet/orosz SS–18/RSz–20). Hasonlóképpen tiltja a START–2, hogy a szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakétákat több, külön-külön célra irányítható töltetet tartalmazó fejrészrel (MIRV) lássák el. Ugyanakkor ez a tilalom nem vonatkozik a tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakétákra. A START–2 az említetteken kívül megnyitja az utat az orosz–amerikai, érdemi hadászati fegyverzetcsökkentési tárgyalások továbbfolytatásához, egy újabb, a START–3 szerződés kidolgozásához.

Az előzetes várakozások szerint a minden eddigi amerikai–orosz/szovjet szerződésnél átfogóbb, részletesebb START–3 tovább csökkentené a hadászati atomtöltetek mennyiségét 2000 (esetleg 1500) darabra. Ezenkívül meghatározná azoknak az együtt

tes intézkedéseknek a tartalmát, melyek az atomtöltetek átlátható felszámolására vonatkoznak. Emellett a START–3 várhatóan kiterjed majd a szerződő felek többi, nem hadászati jellegű atomfegyverére, így a nagy hatótávolságú haditengerészeti robotrepülőgépekre, a harcászati légierő atombombáira, nemkülönben a szétszerelt atomtöltetekből származó hasadó anyagok átlátható feldolgozására, hasznosítására is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Dr. Szentesi György: Szovjet–amerikai tárgyalások és megállapodások a hadászati fegyverek korlátozásáról; Tények könyve, Budapest, 1989, p: 467–482.
2. A START–1 szerződés hivatalos angol szövege.
3. A START–2 szerződés hivatalos angol szövege.
4. The Military Balance 1999/2000, II SS, London, 1999.
5. Russian forces in decline – Part 5; Jane’s Intelligence Review, 1997. január, p: 14–18.
6. START cuts begin to make their mark; Jane’s Intelligence Review, 1999. február, p: 15–19.

Turcsányi Károly–Mikula László

A katonai minőségügy helyzete

 A NATO-csatlakozásig a számunkra új szövetségi rendszer működési mechanizmusát, belső folyamatait, szabályozóit részleteiben nem ismerhettük meg. A NATO-csatlakozás első éve tehát új helyzetet teremtett. Ez az új helyzet alapvetően hat a katonai minőségügyre is, amely a minőségügy meglehetősen sajátos területe. A szerzők a téma rövid előtörténetére utalva bemutatják a NATO minőségpolitikáját, a minőség biztosításának alapvető szabályozóit, a magyar katonai minőségügy helyzetét, dilemmáit; az alapvető hazai és EU-jogszabályokat, dokumentumokat és a katonai minőségügy felülvizsgálatával és újragondolásával kapcsolatos NATO-konform feladatokat.

A katonai erő fenntartása, alkalmazhatóságának megőrzése és sajátos alkalmazása minden körülmények között különösen veszélyes üzemnek tekinthető. Gondoljunk csak a tömegpusztító fegyverek (magfegyverek, vegyi és biológiai fegyverezmény) meglétére, terjedésére vagy akár csak a fegyveres kiképzésre, felkészítésre. Ezek a sajátosságok – mondhatni ősidők óta – megkülönböztetett figyelmet követelnek a hadseregek felszerelésében, ellátásában és fenntartásában. Egy fegyverraktár őrzése, egy lőszergyártó üzem működtetése, egy katonai alkalmazási terv elkészítése mindig is sajátosan feszes, szigorú rend szerint történik és mindezekhez kapcsolódóan a minőségnek közismerten kiemelkedő fontossága van.

A katonai minőségügy a haditechnikához, a hadiiparhoz és a hadikultúrához kapcsolódóan történelmileg messze visszavezethető. Írásos és ábrázolt nyomai vannak annak, hogy a hadak felszerelése és az ellátásukra szolgáló élelem, ruházat stb. mindig szigorú használhatósági vizsgálatnak, ellenőrzésnek volt kitéve. Ez a folyamat fejlődését tekintve az egyszerű érzékszervi ellenőrzéstől kiindulva, a mérésen, az anyagvizsgálaton át vezet a 20. század elején megjelent statisztikai ellenőrzésig, majd a mai, teljes körű minőségmenedzsmentig.

A csereszabatság követelménye először Angliában a 19. század végén, a 20. század elején a *fegyvergyártásban* jelent meg, amely a nagy sorozatú gyártás és felhasználás szempontjából igen jelentős gazdasági kihatású követelmény volt, s már a szabványosítás előjelének tekinthető.

A második világháború során a haditermelés tette szükségessé a mintavételes ellenőrzés tudományos alapjainak lefektetését. Ennek érdekében dolgozták ki 1941–44 között a MIL STD 105 mintavételi szabványt, amelynek lényegét ma is világszerelten alkalmazzák. A katonai minőségügy – tágabb értelemben – ettől az időszaktól számíthatja kezdetét. A minőségügy szempontjából ezt olyan meghatározó esemé-

nyek jelzik, mint az Amerikai Egyesült Államokban a Háborús Termelési Tanács minőség-ellenőrzési-továbbképzési programjának meghirdetése és megvalósításának lépései. E folyamat részeként alakul meg 1943-ban az USA-ban a Minőségügyi Mérnökök Egyesülete, majd 1946-ban az Amerikai Minőgenszabályozási Társaság.

Japánban úgyszintén már a második világháború elején meghatározó személyiségek munkássága kapcsolódott a haditermeléshez, ezáltal a katonai minőségügyhöz. Elegendő példaként csupán Ishikawa nevét megemlíteni, aki ebben az időszakban a haditengerészet megrendeléseit ellenőrizte.

Más országokhoz hasonlóan Magyarországon is volt a második világháború időszakában olyan szervezet, amely a katonai átvételi feladatokat látta el. A Katonai Átvételi Intézet alaprendeltetése a hadfelszerelések egy széles körének minőség-ellenőrzése volt. Nem az intézet létének vagy hibás működésének tudható be, hogy a hadtörténelem a magyar hadsereg hadfelszereléséről nem minden esetben ír az elismerés hangján. Éppen a minőség-ellenőrzés hiányainak tudható be, hogy előfordultak olyan esetek, amikor a veszteség oka nem az ellenség, hanem például a magyar katona öltözetének rossz minősége volt.

Az 1950-es évektől kezdve a Haditechnikai Intézet, majd az egyes anyagnem-felelős főnökségek (fegyverzeti, vegyvédelmi, gépjármű stb.) alárendeltségébe tartozó anyagátvételi osztályok végezték az ipar által előállított haditechnika, hadfelszerelés ellenőrzését, minősítő vizsgálatát és átvételét. 1962-től, kormányhatározat alapján, katonai üzemi megbízottak (KÜM) végezték a hadiipari üzemekben a termelés ellenőrzését és a minőség értékelését. A KÜM-tevékenység a gyártás feltételeinek ellenőrzésére is kiterjedt és miután a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozott, irányítása a katonai legfelső vezetés szintjéről valósult meg, de a tevékenysége a gyártó és a javító üzemekben a megrendelőtől és a gyártótól független volt, ami biztosította a minősítés és ellenőrzés objektivitását.

1985-től a fegyverzeti és technikai szolgálati ágak (haditechnikai szakterületek) integrációját követően a Magyar Honvédségnél központosították a haditechnikai anyagok és eszközök minőségvizsgálatát és ellenőrzését. Ezt a feladatot a Fegyverzeti és Technikai Anyagátvételi Központ (FVTAK) igen jelentős létszámmal, mintegy 350 fő hivatásos és polgári állománnyal végezte.

A rendszerváltást követően 1990-ben alakult meg a FVTAK helyett az MH Minőség-tanúsító Intézete (MITI) – lényegesen kisebb létszámmal. Szervezetében és feladatkörében ugyanakkor már megjelentek a minőségbiztosítás új elemei.

A szemléletváltást a katonai minőségügyben leginkább az mutatja, hogy a MITI működésében irányt vett a tárca vonzáskörébe tartozó gazdálkodó szervezetek (HM-részvénytársaságok stb.) minőségbiztosítási rendszerének minősítésére, tanúsítására és a katonai szállítók minőségbiztosítási rendszereinek vizsgálatára. Éppen ennek érdekében az intézet megszerezte a magyar nemzeti rendszerben az akkreditált vizsgáló szervezeti státuszt. Az intézet tehát már a rendszerszemléletű minőségbiztosítást képviselte és működése a minőségbiztosítási rendszertanúsítás irányába lépett előre.

1993-ban a minőség-tanúsító intézezt állományából mintegy 50 szakértő került át az időközben felállított Magyar Honvédség Gazdálkodási Hivatalába. E szervezeten belül a katonai minőségügyi feladatokat a Minőség-ellenőrzési Főosztály látta

el, amely később 30 főre csökkentett létszámmal Minőségbiztosítási Igazgatóságként folytatta és végzi ma is munkáját.

A Magyar Honvédség stratégiai felülvizsgálata jelenleg folyamatban van. Az ezt követő átszervezés katonai minőségügyet érintő követelményeinek a NATO minőségügyi rendszeréből és a nemzeti katonai minőségügyi hagyományokból kell következniük, az új rendszernek azzal kell harmonizálnia, együttműködni.

A NATO minőségpolitikája, minőségbiztosításának alapvető szabályozói

A NATO minőségfilozófiája szerint a védelmi képesség a katonai működés és az alkalmazott eszközök, eszközrendszerek minőségétől függ. Ennek megfelelően a személyzet és a hadfelszerelés minőségét, a képességek magas szintjét minden feladatrendszerben és minden időszakban biztosítani kell.

A NATO – összhangban a tagországok nemzetgazdasági érdekeivel – több mint három évtizede meghirdette a szövetség közös biztonsága terén alkalmazásra ajánlott, egységesített minőségbiztosítási programját. A NATO előírja a tagországaiban rendszeresített eszközök minőségének és megbízhatóságának elvárt, standardizált követelményeit és azt ajánlja a tagországoknak. Gondolkodásmódjának középpontjában az élettartam-(életpálya) szemlélet áll, amely a szükséglet megfogalmazásától a disposalig (recyclinggel) bezárólag a teljes élettartamot átfogó minőségbiztosítást vár el.

Az élettartammodell alapvető rendezőelvkénti kezeléséből következik, hogy a minőség ügyét mindazon szereplőkre kiterjesztik, akik a katonai szükségletek ki-elégítésében már a követelmények megfogalmazásától kezdődően valamilyen formában részt vesznek.

Így a minőség szempontjából közös ügyet szolgálóknak tekintik: a harcászati-műszaki követelmények megfogalmazóit; a fejlesztőket, tervezőket; a gyártókat; a beszerzőket; a szállítókat; az ellátókat; a szolgáltatókat és az alkalmazókat; továbbá a kivonás és a disposal (recycling) közreműködőit.

Az élettartam-minőség és a teljes körű minőségmenedzsment biztosítása érdekében a felsorolt szereplőknek együtt kell működniük, követelményeiket össze kell hangolniuk, információikat a szükséges mértékben egymással meg kell osztaniuk.

Az együttműködést a katonai minőségügy területén a NATO a tagállamok által ratifikált szabványosítási megállapodások (STANAG-ok), a szövetségi minőségbiztosítási kiadványok (AQAP-k) és a szövetségi megbízhatósági és karbantartási kiadványok (ARMP-k) útján működteti.

A szabványosítási megállapodásokat a tagállamok – lehetőségeik figyelembevételével – kikötések nélkül vagy kikötésekkel ratifikálják (elfogadják, hatályba léptetik) és a bevezetésről ennek megfelelően gondoskodnak. Minden esetben indokolni kell, ha valamely tagállam egy szabványosítási megállapodást nem ratifikál.

A NATO-szabványosítás katonai minőségügyre vonatkozó legfontosabb alap-egyezménye a STANAG 4107, amely a kormányzati minőségbiztosítás elveinek kölcsönös elfogadását tárgyalja. Ez a szabványosítási egyezmény meghatározza azokat a szakkifejezéseket és követelményeket, rögzíti azokat a folyamatokat és eljárásokat, amelyek alapján az egyik NATO-tagország védelmi (haditechnikai/hadfelsze-

relési) termékeinek megfelelő nemzeti minőségbiztosítását a másik tagországban elfogadják, hatályba lépteti továbbá az AQAP-eket. Egységes rendszert ír elő azokra a közös, szövetségi kiadványokra, amelyben az előzőekhez szükséges, azok feltételét képező részletkérdéseket, ellenőrzési és értékelési szempontokat, módszereket és követelményeket meghatározzák.

A NATO a nemzetközi szabványosítás dokumentumait saját szabályozásánál kiinduló alapnak tekinti. Ennek megfelelően a védelmi célú termékek beszerzésénél a megfelelő ISO dokumentumokat alapszabványokként alkalmazza. Előírja, hogy a minőségbiztosítás terén az AQAP-eket és a vele kapcsolatos ISO 9000 szabványt csak együttesen, egymást kiegészítve lehet használni.

A NATO röviden bemutatott minőségügyi szabályozó rendszere arra utal, hogy a szövetség a katonai minőségügy kérdését igen magas szinten és korszerű módon szabályozza, a rendszert folyamatosan fejleszti. Visszaigazolja ez azt a történeti tapasztalatot, hogy a hadseregek hadfelszerelésének milyensége és a harctevékenységek eredményessége szoros összefüggésben van egymással. A katonai minőségügy kezelése a NATO-ban rendszerszemléletet és a folyamatos fejlesztés, tökéletesítés igényének szem előtt tartását tükrözi.

A magyar katonai minőségügy helyzete és jövőjének dilemmái

A rendszerváltást követő haderő-átalakítás után a magyar katonai minőségügy szervezeteit erősen leépítették, később megszüntették és a katonai minőségügyi feladatok ellátására a Honvédelmi Minisztérium (HM) Beszerzési Hivatalán belül egy szervezeti elemet hoztak létre. Ez ma Minőségbiztosítási Igazgatóságként, mintegy 30 fővel működik és végzi: a NATO minőségügyi szervezeteiben a képviselőt, a tárca beszerzéseinek minőségbiztosítását, a szállítók és a gyártók minőségbiztosítási képességvizsgálatát, a nemzeti és a nemzetközi katonai és polgári minőségügyi szervezetekkel a szakmai kapcsolattartást. A haditechnikai kutatás-fejlesztés minőségbiztosítását a HM Haditechnikai Intézet egy kis létszámú alosztálya látja el – működési körében –, szintén hazai és nemzetközi kapcsolattartási kötelezettséggel.

A katonai minőségügyre érvényes hazai és EU-jogszabályok

a) Az 1993. évi CX törvény – A honvédelemről (Hvt.). A Hvt 10 § és a végrehajtási rendelet 4 § (3) pontja alapján „a honvédelmi miniszter a minőség (megfelelőség) tanúsításról és az akkreditálásról szóló jogszabályokkal összhangban meghatározza a Magyar Honvédség minőségügyi rendszerét...”

Ebből következik, hogy a beszerzésre tervezett haditechnikai termékek minőségének ellenőrzéséhez, megfelelőségük megállapításához, a szállítók és a gyártók minőségügyi rendszerének értékeléséhez a katonai minőségügyi szervezetet akkreditálni szükséges. Az akkreditáció feltételei között szerepel, hogy a kérelmezőnek függetlennek kell lennie a végrehajtó szervezetektől (jelen esetben a termékéletciklus résztvevőitől, a kutató-fejlesztőtől, a beszerzőtől, az alkalmazótól stb).

b) Az 1995. évi XXIX. törvény a laboratóriumok, a tanúsító és az ellenőrző szervezetek akkreditálásáról. A törvény 1. § (1) bekezdése előírja, hogy a vizsgálatot, tanúsítást,

*Alapvető szövetségi minőségbiztosítási kiadványok
(AQAP) és ISO szabványok kölcsönös megfeleltetése*

	<i>NATO-kiadvány címe</i>	<i>A kiadvány jelölése</i>	<i>ISO-szabvány címe</i>	<i>ISO-szabvány jelölése</i>
1.	Általános útmutató a minőségbiztosításhoz	AQAP-100	MI és MB1 A kiválasztás és az alkalmazás irányelvei	ISO 9000-1 1994 ISO/IEC 15288
2.	Minőségbiztosítási követelmények a tervezéshez, fejlesztéshez és gyártáshoz	AQAP-110	A tervezés, a fejlesztés, a gyártás, a telepítés és a vevőszolgálat minőségbiztosítási modellje	ISO 9001 1994 ISO 10012
3.	Útmutató az AQAP-110, 120 és 130-hoz	AQAP-119	MI és MB2 Általános irányelvek az ISO 9001-9003 alkalmazásához	ISO 9000-2 1997 ISO 10012
4.	Minőségbiztosítási követelmények a termelésre	AQAP-120	A gyártás, a telepítés és a vevőszolgálat minőségbiztosítási modellje	ISO 9002 1994
5.	Minőségbiztosítási követelmények az átvételi ellenőrzéshez és a végátvételi ellenőrzéshez	AQAP-130 AQAP-131	A végellenőrzés és a vizsgálat minőségbiztosítási modellje	ISO 9003 1994 ISO 10012
6.	Minőségbiztosítási követelmények a szoftverfejlesztéshez; útmutató az AQAP-150-hez	AQAP-150 AQAP-159	MI és MB3 Irányelvek az ISO 9001 alkalmazásához a szoftverfejlesztés terén	ISO 9000-3 1997 ISO/IEC 12207
7.	Útmutató a kormány minőségbiztosítási programjához	AQAP-170	—	—

ellenőrzést végző szervezetet akkreditálni szükséges. A HM Beszerzési Hivatal Minőségbiztosítási Igazgatósága 1999. szeptember 15-ig rendelkezett megfelelő akkreditációval.

c) Az 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről. A törvény nem vonatkozik a honvédelmi tevékenység körében beszerzett és felhasznált termékekre és szolgáltatásokra, mivel a fogyasztó fogalmából kizárja azt, – a katonát – aki gazdasági vagy szakmai tevékenység körében használja a haditechnikai eszközt.

Ebből a szempontból a katonai minőségügyi szervezet „alkalmazói” érdekvédelmet lát el, hogy ne kerüljön olyan haditechnikai eszköz a katona kezébe, amelynek megfelelőségét csak a gyártó igazolta.

d) Az 1993. évi X. törvény a termékfelelősségről. A külföldi relációból beszerzett haditechnikai termékekre vonatkozóan a törvény 3. § (2) bekezdése értelmében a termékfelelősséget a gyártóra érvényesíteni nem lehet. Ha a haditechnikai terméket importáló beszerzési tevékenységéhez nem kapcsolódik minőségbiztosítási tevékenység, akkor az importáló kiszolgáltatja magát a külföldi szállítónak vagy a gyártónak, és így a katonai alkalmazó ellenőrizetlen haditechnikai eszközt használ. Az ebből származó kárt a honvédség viseli.

e) Az 1995. évi XL törvény – a közbeszerzésekről, a módosításáról szóló 1999. évi LX. törvénnyel egységesen: A törvény VI. fejezet 31. § (1) bekezdése alapján a közbeszerzési eljárásban az ajánlati felhívás, részvételi felhívás, illetve az ajánlatok értékelése során az ajánlatkérő nevében olyan személyek járhatnak el, akik megfelelő szakértelemmel rendelkeznek. A törvény VI. fejezet 40. § (1) bekezdés alapján az ajánlatkérő köteles az ajánlati felhívásban vagy a dokumentációban a közbeszerzés tárgyára vonatkozó részletes műszaki leírást (különösen a műszaki és minőségi követelményeket, a megfelelőség tanúsítását és ellenőrzését, a minőségbiztosítási rendszer tanúsítását) adni. E két bekezdés szolgáltatja a jogalapot arra, hogy a közbeszerzések minőségbiztosítását hozzáértő, szakképzett személyzet végezze.

A törvény 40. § (3) bekezdésében az ajánlatkérő minőségbiztosítási szakemberének a joga javaslatot tenni a nemzeti szabványtól való eltérésre, ha nem látja biztosítottak a közbeszerzés tárgyának megfelelőségét. Ez utóbbi követelmény bizonyítja, hogy a minőségbiztosítási szakembernek a közbeszerzés tárgyára vonatkozóan szakmérnöknek is kell lennie.

A törvény 44. § (2) bekezdésének f.) pontja a jogalapja, hogy az ajánlatkérő vagy a nevében eljáró szervezet (Minőségbiztosítási Igazgatóság) a NATO AQAP-100-as szorzat követelményei alapján értékeli a szállító (gyártó) minőségügyi rendszerét.

f) 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról. A törvény 7. §-ának magyarázata rögzíti: a tisztességtelen versenyeztetés megvalósulhat már a versenyfeltételek kiírása esetén is, ha a kiíró olyan módon válogatja össze a meghívottakat, hogy a különleges szempontjai alapján nyilvánvalóan csak egyetlen ajánlat lesz elfogadható. A kiértékelés során is követhető el jogsértés azáltal, hogy bizonyos körülményeket – amelyek az általa támogatott pályázó mellett szólnak – a kiértékelő felnagyít, a jelentőségét eltúlozza, míg más körülmények jelentőségét igyekszik kisebbiteni.

Tehát az esélyegyenlőség biztosítása érdekében a közbeszerzési eljárás valamennyi szakaszában részt kell venni a műszaki-minőségügyi szakembereknek.

g) 1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról. A törvény 1. § h) pontja kimondja, hogy elő kell segíteni a minőség védelmét.

A közbeszerzési törvény 40. § (2) bekezdésében rögzíti, hogy műszaki leírás csak jogszabályhoz kötött műszaki előírásra, illetve nemzeti (katonai) szabványra hivatkozással határozható meg, amennyiben ezek rendelkezésre állnak.

A fentiek alapján a honvédelmi miniszter 9/1996. (VIII. 2.) HM rendelete szabályozza az egyes katonai nemzeti szabványok kötelezővé nyilvánítását.

A fentiekkel összhangban levezethető, hogy a szabványok kidolgozásánál, alkalmazásánál és alkalmazás alóli felmentés kezdeményezésénél elengedhetetlenül szükség van az igényeket és műszaki követelményeket ismerő műszaki-minőségügyi szakemberekre.

h) A polgári törvénykönyv előírásai. A honvédség működését tekintve veszélyes üzemnek minősül. A veszélyes üzem működéséből eredő károk elleni védekezés eszközeit a veszélyes üzem üzemtartóinak kell megteremteniük a minőségbiztosítási követelmények megfogalmazása, ellenőrzése segítségével. Az ilyen üzem fenntartója felelősséggel tartozik a tevékenységi körében bekövetkezett károkért.

A fentiekből adódóan a tárca vezetése felelősséggel tartozik egyrészt az eszközt üzemeltető, a terméket alkalmazó állománnyal szemben, másrészt piacgazdasági viszonyok között a költségvetési előirányzatok törvényes és hatékony felhasználásáért.

i) Kormányrendeletek és miniszteri rendeletek. Az 1993. évi CX. törvény végrehajtásáról szóló 141/1999. (IX. 3.) kormányrendelettel módosított. 178/1993. (XII. 27.) kormányrendelet figyelembevételével alapította a honvédelmi miniszter a HM Beszerzési Hivatalt (HM BH), amely „A beszerzési megbízást adó HM és MH szervezetek képviseletében minőségbiztosítási feladatokat lát el.”

A HM BH-n belül a minőségbiztosítási feladatokat a Minőségbiztosítási Igazgatóság hajtja végre. A legfontosabb feladatok a Szervezeti Működési Szabályzatban is megfogalmazásra kerültek:

- a beszerzési, közbeszerzési eljárások minőségbiztosítási feladatainak meghatározása és a pályázati felhívásban, ill. dokumentációban, valamint a szerződésekben való megjelenésének megfogalmazása, az értékelési eljárás rendjének kialakítása;
- a szerződések műszaki-minőségügyi előírásai teljesítésének ellenőrzése, a termék megfelelőségének második félként, az előírt módon történő igazolása.

A termék-ellenőrzési tevékenység a híradó, az elektronikai, a fegyverzeti, a páncélos-, a gépjármű-, és a légijármű-szakterületekre terjed ki.

A 152/1999. (X. 22.) kormányrendelet a haditechnikai eszközök beszerzésére vonatkozó eljárási szabályokról intézkedik, meghatározza a haditechnikai eszközök körét, míg a 182/1997. (X. 17.) kormányrendelet a műszaki termékek megfelelőségét vizsgáló, ellenőrző és tanúsító szervezetek kijelölésével foglalkozik.

Jelenleg a Minőségbiztosítási Igazgatóság nem a jogszabályban meghatározott módon, független szervezetként, hanem az importáló HM Beszerzési Hivatal elemeként funkcionál.

A honvédelmi miniszter 48/1996. (HK 1/1997) HM *határozata* költségvetési szerv alapításáról (alapító okirat). Az alapító okirat értelmében a Minőségbiztosítási Igazgatóság végzi: a beszerzési megbízások véleményezését; az ajánlati felhívások, dokumentációk minőségbiztosítási előírásainak kidolgozását; az ajánlatok értékelését minőségbiztosítási szempontból; a szerződések minőségbiztosítási szempontból való előkészítését; a szerződések végrehajtása során a gyártásközi ellenőrzést; a termékek végátvételét, a megfelelőség igazolását; a szállítók előminősítését; a katonai minőségügyi szempontok alapján kialakított minőségügyi rendszerek tanúsítását 1999. 09. 15-ig, ezt követően igazolását; a katonai minőségügyre vonatkozó szabályozók gyűjtését, rendszerezését; a minőségügyi szabályozók kidolgozását és az együttműködést más katonai és polgári minőségügyi szervezetekkel.

A Minőségbiztosítási Igazgatóság HM utasítások alapján végzi a közbeszerzési eljárások minőségbiztosítási feladatait, amely két szakaszból áll: az első szakasz a szerződés megkötéséig terjed, a második a szerződésteljesítés időszaka.

j) Az Európai Unió által kibocsátott dokumentumok. Az EU és a Magyar Köztársaság társulásáról szóló 1994. évi I. törvény 3. §. (1) szerint:

- A Magyar Köztársaság nemzetközi szerződéseinek előkészítése és megkötése, valamint jogszabályainak előkészítése és megalkotása során biztosítani kell azoknak az Európai megállapodással való összhangját.
- Hazánk az Európai Unió tagja kíván lenni, ezért a szabályozás kialakításakor figyelembe kell vennie az unió joggyakorlatát.
- Az Európai közösség alapító szerződése (*Római szerződés*) a hadiipart, valamint hadiipari termékeket (fegyvereket, lőszereket és hadianyagokat) és a velük való kereskedelmet nem tekinti a szerződéshez tartozónak. Minden tagállam a saját biztonsági érdekeit figyelembe véve szabályozhatja az ezzel a kérdéskörrel kapcsolatos tevékenységét.
- A *haditechnikai eszközökre* vonatkozó szabványok kidolgozására tehát *nincs európai uniós szabványosítási szervezet*, valamint egységes európai uniós szabványosítási szabályozás.
- Az európai uniós joggyakorlat nem szabályozza a hadiipari termékek minőségbiztosításához kapcsolódó előírásokat, azokat minden állam a saját jogrendszerében alkotja meg. A NATO-tagállamokban a NATO minőségügyi szabályozásai az irányadók, amelyek a nemzetközi szabványosítás (polgári) dokumentumait kiindulóalapként kezelik.

A jövő dilemmái

Az eddig leírtakból kitűnik; hogy a feladatok összetettsége, szintjei és a szervezeti feltételek összhangja a magyar katonai minőségügy felülvizsgálatát és újragondolását igénylik.

A katonai minőségügy mai helyzetének elemzése több tényező vizsgálatát is szükségessé teszi, amelyek különösen: a minőségügyi és a kapcsolódó szabályozók kérdéskörére; a szervezeti és működési feltételek helyzetére; a szükséges szakértelem és ennek kapcsán a humán erőforrás-biztosítás és -gazdálkodás előretekintő megoldására terjednek ki.

A minőségügyi szabályozókkal kapcsolatosan a helyzetünk – a bemutatott jogszabályi háttér bonyolultsága és ellentmondásai ellenére – eléggé egyértelmű. Csatlakozni szándékozunk az Európai Unióhoz és immár 1 éve tagjai vagyunk a NATO-nak. Ebből következik, hogy mind a NATO-n belül az együttműködéshez, mind az EU és a NATO keretében gazdasági érdekeink érvényesítéséhez elengedhetetlen a megfelelő EU-direktívák figyelembevétele és a NATO-nak a minőségügyi szabályozásának lehetőségeinket és hosszú távú érdekeinket szem előtt tartó elfogadása és honosítása. Ennek tartalma és terjedelme egyértelműen felmérhető, amely az EU jogharmonizáción túl közvetlenül a bemutatott STANAG 4107-ből, a kapcsolódó szövetségi minőségbiztosítási valamint a megbízhatósági és karbantartási kiadványokból következik.

A szervezeti és működési feltételek helyzete az előzőeknél bonyolultabb két okból:

1. A NATO minőségügyi szabályozóinak (STANAG-ok) ratifikálása és az azokból következő feladatok részletes felmérése nélkül elméletileg nem lehet megfelelő szervezetre javaslatot tenni. A szervezet rendeltetése ugyanis az előzőekben meghatározott feladatok ellátása, végrehajtása kell legyen.
2. A Magyar Honvédség folyamatban lévő stratégiai felülvizsgálata e gondolatok leírásakor még nem záródott le. Az abban elfogadásra kerülő szervezési alapelvek, szempontok nem hagyhatók figyelmen kívül egy szervezeti javaslatnál. A minőségügyi szervezet hovatartozása is a stratégiai felülvizsgálat során dől el, ami a működési feltételeket (függetlenség, jogi- és hatásköri státusz, formális és informális kapcsolatrendszer stb.) lényegesen befolyásolja.

E nehézségek ellenére már ma elég pontosan meghatározhatók azok a feladatok, amelyeket a katonai minőségügy területén a jövőben végezni kell. Ezek a következők:

- a NATO-tagországokkal és a NATO keretében más országok felé két- és többoldalú haditechnikai, hadfelszerelési kereskedelem minőségbiztosítása. Ez reményeink szerint a közeljövőben erőteljesen bővülő feladat lesz;
- a hazai haditechnikai és részben a hadiipari kutatás-fejlesztés, továbbá a katonai (védelmi) beszerzések minőségbiztosítása;
- a hadfelszerelések teljes élettartamához kapcsolódó központi minőségbiztosítási feladatok;
- a gyártók és szállítók minőségbiztosítási rendszereinek vizsgálata és igazolása;
- hazai és nemzetközi kapcsolattartás katonai és civil minőségügyi szervezetekkel és a hazai katonai minőségügyi rendszer fejlesztése.

A feladatok és az azokat végrehajtó szervezet között a kapcsolat szervezés-módszertani szempontból kellően meghatározott. Ezek a feladatok sérülés nélkül beláthatóan nem vonhatóak össze, tehát mindegyikük saját szervezeti elemet igényel. Létszámuk ugyanakkor részletesebb elemzés nélkül nem adható meg.

A szükséges szakértelem egyrészt magas szintű szakmai hozzáértést, a képviselt szakterülethez kapcsolódó felsőfokú végzettséget és szakmai tapasztalatot, másrészt minőségügyi szakismeret követel. A minőségügyi szakismeret önmagában, kellő eredményességgel nem szerezhető meg. Ezért alapvetően a mérnöki diploma és célszerűen néhány év gyakorlati munka lehet az alapja a minőségügyi szakember- (szakmérnök) képzésnek. Ezt a magyar és a nemzetközi felsőoktatási tapasztalat és a művelt gyakorlat is visszaigazolja.

A katonai minőségügy területén szakértelem alatt a haditechnika, a hadfelszerelések egy-egy jól meghatározott körének (rendszerének) ismeretét kell érteni, amelynek alapja az általános gépész-, villamos-, vegyész-, közlekedési stb. mérnöki ismeret. A katonai felsőoktatás az alapképzési szakok követelményeinek és tanterveinek meghatározásánál hagyományosan erre a bázisra épít. A polgári felsőoktatásból a hadseregbe kerülő mérnökök néhány év gyakorlati munkája során ismerik meg a megfelelő katonai szakterületet, amely nélkül nem válhatnak a katonai minőségügy szakértőivé.

A *humán erőforrás-biztosítás és -gazdálkodás* ma elég nehéz feladat elé állítja a katonai minőségügy felelős vezetőit. A kérdés első része is csak elviekben vizsgálható. A katonai minőségügyi szakemberek egy jelentős része elhagyta a hadsereget. Közülük néhányan polgári minőségügyi szervezeteknél dolgoznak. Szükség esetén szakértelmükre – megbízás, felkérés alapján – korlátozott mértékben még egy rövid ideig számítani lehet. A szükségesnek látszó új helyek feltöltése és a meglévő munkatársak nagy részénél a minőségügyi szakképzettség megszerzése kiemelten fontos, sürgető feladat. Ennek a megoldását hivatott segíteni a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen a haditechnikai tanszék szervezésében 2000 szeptemberétől induló minőségügyi szakirányú továbbképzési szak, a felsőfokú végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezők számára.

A rektor minőségügyi képzésre szóló felhívása a képzés indítását kiváltó okok között említi: *a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet előírását*, amely szerint: „A honvédelmi miniszter a minőség- (megfelelőség) tanúsításról és az akkreditálásról szóló jogszabályokkal összhangban meghatározza a Magyar Honvédség *minőségügyi rendszerét* és az annak működtetésére vonatkozó követelményeket.” A kiváltó okok között hangsúlyozza azt az erősödő követelményt, hogy az oktatás-nevelés minden szintjén és formájában a jövőben fontos minősítési szempont kell legyen a minőségbiztosítási rendszer értékelése, illetve a minőségbiztosítási tevékenység tapasztalatainak elemzése és hasznosítása. Mindezek alapján jutott az egyetem arra a megállapításra, hogy *a jövőben egyre inkább szükség lesz minőségügyi szakemberekre* a Honvédelmi Minisztérium intézményeinél éppen úgy, mint a Magyar Honvédség szervezeteinél.

A minőségügyi szakirányú továbbképzési szak *képzési célja*: olyan felsőfokú szakemberek képzése, akik a felsőfokú képzésben megszerzett ismereteik birtokában a képzés átfogó minőségügyi elméleti és gyakorlati anyagának elsajátításával tudásukat képesek szakterületükön a minőségbiztosítási rendszer kiépítésében illetve működtetésében és fejlesztésében eredményesen hasznosítani.

A kérdés második része, a *humán erőforrás-gazdálkodás* akkor lesz majd vizsgálható, ha a stratégiai felülvizsgálat eredményeként létrejött és megkezdte működését egy NATO-kompatibilis magyar katonai minőségügyi rendszer. A katonai minőségügy tehát ma Magyarországon a NATO-csatlakozás nyomán szükségszerűen paradigmaváltást (sarkalatos fordulatot) él át. Ez egyrészt a hadsereg átalakításának egyik igen komoly feladata, másrészt egy korszerű, fenntartható és fejleszthető haderő létrehozásának egyik elengedhetetlen feltétele.

Tóth György

A légvédelmi rakétacsapatok vezetésének néhány kérdése

A szerző a vezetés és irányítás általános jellemzőinek leírása után a légvédelmi rakétacsapatok vezetésével szemben támasztott követelményeket és a vezetés tartalmi elemeit vázolja, majd a vezetés és irányítás két formáját: a centralizáció és a decentralizáció kérdéseit elemzi, bemutatva azok előnyeit és hátrányait, hangsúlyozva azt, hogy alkalmazásuk a helyzet függvényében a vezetés folyamatában csak megfelelő arányban történhet.

A katonai vezetés a fegyveres erők, a haderőnemek, a seregtestek, a magasabbegységek, az egységek és az alegységek vezetésével kapcsolatos tevékenységek módszereinek és rendszabályainak összességét jelenti. A különböző szintű katonai szervezetek működését a vezetés hangolja össze, e nélkül nem lehet hatékony szervezetről beszélni, de ez megfordítva is igaz. Rendszerszemléletű megközelítéssel élve a katonai vezetés rendszere a katonai szervezet egyik eleme.

A katonai vezetés akkor hatékony, ha: helyesen határozza meg a célokat és a feladatokat, biztosítja a végrehajtás feltételeit; gyorsan reagál a külső és belső hatásokra; képes a katonai szervezet struktúráját az újonnan jelentkező környezeti hatásokhoz igazítani; biztosítva van a megfelelő minőségű információáramlás a vezetési szervek között, valamint a végrehajtók irányában.

A fenti követelmények teljesüléséhez ismerni kell a vezetett szervezet struktúráját, kialakult kapcsolathálózatát, és az elemek között tudatosan és spontán létrejött alapvető viszonyok rendjét.

A légvédelmi rakétacsapatok vezetéséről általában

A légvédelmi rakétacsapatok vezetése a parancsnok, a törzs és a vezetés más szerveinek olyan tevékenysége, amely a harcászati fenntartására, az egységek és alegységek harctevékenységre való felkészítésére, valamint irányításukra irányul.¹ A légvédelmi rakétacsapatok vezetésének célja: biztosítani a harctevékenység eredményességét, a harcfeladat sikeres végrehajtását.

¹ A légvédelmi rakétaegység harcászati alapjai. Tansegédlet 79. old.; MH Légvédelmi Rakéta- és Tüzérszemléltetés, 1994.

A repülő- és a légvédelmi csapatok harctevékenységeinek kérdéseivel foglalkozó szakirodalom szerint a vezetés a parancsnokok és a teljes háborús vezetési szervezetek azon tevékenységeinek összessége, melyet a harctevékenység végrehajtása folyamán az alárendelt fegyvernemi és szakcsapatok tevékenységének befolyásolására, a megvalósítandó célok elérése érdekében hajtanak végre.² *Amerikai megfogalmazás szerint* a légvédelmi rakétacsapatok vezetése nem más, mint az elhatározás meghozatalának művészete, a katonák és szervezeteik tevékenységének irányítása parancsokkal, s a harcfelelő végrehajtására való készítése a legkisebb veszteség elérése érdekében.³

A vezetési rendszerrel szemben támasztott követelmények: a magas fokú készenlét, az operativitás, a szilárdság, a rugalmasság, a folyamatosság és a rejtettség.⁴

A *magas fokú készenlét* azt jelenti, hogy a vezetésnek a vezetetteknel mindig magasabb készenlétben kell lennie, hiszen az ellenség bármikor magasabb készenlétbe helyezheti légi támadóeszközeit, légitámadást indíthat és ennek visszaverésére érdekében a légvédelmi rakétacsapatok időbeni harcba lépésének vezetésére mindig készen kell állni. A vezetés készenléte akkor felel meg a követelményeknek, ha a vezetési pontok adott készenléti helyzetéből a harcfelelő vezetésére alkalmas helyzetbe való áttéréséhez szükséges idő kisebb a vezetés megkezdéséhez rendelkezésre álló időnél vagy azzal egyenlő.

A *vezetés operativitása* azt jelenti, hogy a vezetés mindig kész és képes a helyzet változásainak függvényében a feladatot végrehajtani. A *vezetés szilárdsága* azt fejezi ki, hogy a vezető milyen mértékben képes kézben tartani az alárendelt tevékenységét, a meghatározott harcfelelő végrehajtását, valamint döntéseket hozni és azokat következetesen megvalósítani.

A *vezetés rugalmassága* azt mutatja meg, hogy a vezető szervek a helyzet változásainak megfelelően milyen szinten képesek a vezetés időbeni átszervezésére, a korábban meghozott döntések szükség szerinti, gyors módosítására, netán új döntésekre és az ezekből adódó új feladatszabásra.

Nagyon fontos, hogy az ellenségnek a vezetési rendszer megsemmisítésére, lefogására, és bénítására irányuló erőfeszítései ellenére folyamatosan, kiesés nélkül valósuljon meg az alárendelt tevékenységét legjobban biztosító vezetési forma. A *vezetés rejtettsége* érdekében az alárendelt tevékenységének előkészítésével és megvívásával kapcsolatos valamennyi rendszabályt titokban kell tartani a harctevékenység minden időszakában.

*A légvédelmi rakétacsapatok vezetésének biztosítania kell:*⁵

– *Egyrészt:* a légvédelem vezetési rendszerén belül a vezetés hierarchiája szerint magasabb, illetve azonos szintű vezetési rendszerekhez való csatlakoztatást, vala-

2 Dr. Ruttai László-Tóth Sándor: A repülő- és légvédelmi csapatok működési folyamatai, alrendszerei és azok céljai; Új Honvédségi Szemle, 1998, 12. sz. 29. old.

3 FM 44–100 Az Egyesült Államok Szárazföldi Haderő légvédelmi hadműveletei; USA Szárazföldi Haderő Minisztériuma; Washington 1995. június 15. 115. old.

4 Dr. Szilágyi Tivadar: A Magyar Honvédség légvédelmi és repülő-haderőnem csapatainak rendeltetése, feladatai, tagozódása, hadműveleti alkalmazásának alapjai; ZMKA: Szemelvények, I. évf. 2. sz. 128. old.

5 Dr. Gasaprics Péter–Dr. Ruttai László–Misik Tibor: A légvédelmi rakétacsapatok harcvezetésének fejlesztési lehetőségei, a légvédelmi rakéta-szakértői rendszer; Új honvédségi Szemle, 1997, 1. sz. 44. old.

mint a vezetési folyamathoz szükséges, a rakétacsapatok rendszerének és környezeti elemeinek állapotát, illetve azok megváltozását tükröző adatok, illetve információk (a meghatározott formai követelmények betartása mellett) kellő időben, és kellő pontossággal történő továbbításának lehetőségét; továbbá a felsőbb szintű vezetési rendszer kiesése esetén az azonos szintű (együttműködő) vezetési rendszerek irányításának lehetőségét a meglévő információs csatornák felhasználásával, illetve azok gyors átstrukturálásával.

– *Másrészt:* a különböző forrásokból érkező adatok, információk valós idejű gyűjtését, feldolgozását, egymásra vonatkoztatásának és összevetésének, illetve szükség szerinti szelektív továbbításának lehetőségét a döntés-előkészítésben részt vevők számára; az adatok szűrésének lehetőségét, a felhasználók figyelmének a lényeges információkra irányítását; a vezetési folyamat feladatainak automatizált, emberi (szubjektív) beavatkozással történő végrehajtását a feladatok automatikus végrehajtási lehetőségének fenntartása mellett; és a végrehajtott tevékenységek alapvető jellemzőinek archiválását, szükség esetén objektív kontrollanyagok összeállítását.

A fentiekén kívül még sok egyéb követelményt lehetne felsorolni, melyek közül feltétlenül ki kell emelni, hogy a vezetési rendszer rendelkezzen olyan *gondosan tervezett és biztonságos kommunikációs hálózattal*, amely az információtovábbítási lehetőségeket figyelembe véve képes a légvédelmi rakétacsapatok információigényeinek kielégítésére. Továbbá *biztosítsa* a műszaki fejlődés, illetve a végrehajtási rendszer elemeinek – alapvetően a légvédelmi rakétakomplexumok és a rádiólokációs felderítőeszközök – tervezett generációváltása következtében megvalósítható esetleges további fejlesztések lehetőségét; és a kezelőállomány szimulációs programok segítségével történő felkészítésének és gyakorlásának lehetőségét.

A légvédelmi rakétacsapatok harctevékenysége vezetésével szemben támasztott követelmények meghatározzák a *vezetés tartalmi elmeit* is, amelyek a következők⁶:

- a légi ellenség felderítésének irányítása, tevékenysége jellegének és elgondolásának időbeni felfedése;
- az alárendelt és az együttműködő csapatok értesítése, valamint egyéb szervek tájékoztatása a kialakult légi helyzetről;
- az alárendelt, az együttműködő és az ellenséges csapatok tevékenységéről, státuszáról szóló adatok folyamatos figyelemmel kísérése;
- a kialakult helyzet folyamatos értékelése;
- a légi ellenség megsemmisítésére vonatkozó elhatározás meghozatala;
- feladatszabás az alárendelték részére;
- a rádióelektronikai harc irányítása;
- széles körű manőverezés a tűzzel, valamint az erővel és az eszközökkel;
- az alárendelt légvédelmi rakétacsapatok harctevékenységének összehangolása, az együttműködés irányítása (légvédelmi rakétaegységek, alegységek egymás között) a harcászati repülőkkal, a szárazföldi csapatok meghatározott harcrendi elemeivel;

6 Dr. Szilágyi Tivadar: A Magyar Honvédség légvédelmi és repülő-haderőnem csapatainak rendeltetése, feladatai, tagozódása, hadművelleti alkalmazásának alapjai; ZMKA: Szemelvények, I. évf. 2. sz. 129. old.

- az elszenvedett csapások következményei felszámolásának, a megbontott harcrend és a harcképesség helyreállításának irányítása;
- a harctevékenység biztosításának irányítása;
- az alárendelt csapatok harctevékenységének ellenőrzése, eredményeinek nyilvántartása, a tapasztalatok összegzése és következtetések levonása;
- kapcsolattartás a polgári lakossággal és a médiával.

A légvédelmi rakétacsapatok vezetésének két formájáról

A légvédelmi rakétacsapatok vezetése és irányítása történhet *centralizált és decentralizált formában, illetve azok kombinációjában.*

A centralizált vezetés

A vezetés centralizáltsága általánosságban azt jelenti, hogy a felsőbb szintű szervezeteknek az alsóbb szintű katonai szervezetek alárendeltjei. Az előljáró szervezeteknek joguk van alárendeltjeik tevékenységét meghatározni. Az alárendeltek az előljáró szervek utasításait kötelesek végrehajtani. Az előljáró szervezeteknek joguk és kötelességük az alárendeltek tevékenységének ellenőrzése. A centralizált vezetés alapvető eleme az egyszemélyi vezetés, amely azt jelenti, hogy a katonai szervezetek élén álló parancsnok az általa vezetett szervezet tevékenységének minden területét irányítja, azok eredményességéért egy személyben felelős. A légvédelmi rakétacsapatok vezetésében lehetőség szerint célszerű törekedni a centralizációra, amelynek kétségkívül komoly előnyei vannak. Ez által biztosítható a vezetés egységének követelménye; az alárendeltek tevékenységének összehangolása; egyszerűbb az együttműködés megszervezése és vezetése; jó lehetőséget biztosít az erő kifejtés döntő időben, a döntő feladatokra történő gyors összpontosítására, az erő kifejtés áthelyezésére, vagy elosztására; lehetőség nyílik az erőforrások felhasználásának központi akarat szerinti irányítására, így mód van azok optimális elosztására, ezzel megfelelően a gazdaságosság és takarékoság igényének. Összehangolható továbbá az elszenvedett csapások következményeinek felszámolása, a megbontott harcrend helyreállítása, elkerülhető az esetleges pánik; megvalósítható a központi akarat és a terv szerinti egységes erőfeszítés.

Összességében: érvényesül az a követelmény, hogy a légvédelmi rakétacsapatok centralizált vezetése biztosítsa a harc feladatok időbeni és sikeres végrehajtását, az erőforrások optimális felhasználását.

A centralizált vezetési forma előnyei mellett szólni kell annak bizonyos hátrányairól is, a helytelenül és mereven értelmezett centralizáció, vagy annak erőltetése ugyanis akkor, amikor annak feltételei hiányoznak, komoly problémát okozhat. Például: nagymértékben lelassítja az információk áramlását, ezáltal azok veszítenek aktualitásukból, ami a megalapozott döntések meghozását akadályozza; megnöveli a döntési ciklus idejét, a vezető szervek, törzsek létszámát, a vezetési folyamatok anyagi és technikai szükségleteit. Továbbá a döntések előkészítésében részt vevő állandó túlerheléséhez vezet, mivel a parancsnok mindent egy személyben akar megoldani, indokolatlanul túlterheli magát, nem hagyja érvényesülni az alárendel-

tek önálló kezdeményezéseit, leszoktatja őket az alkotó szellemű gondolkodásról, ami hosszú távon a feladatra alkalmas vezetői utánpótlás kinevelődését is fenyegeti, s végül a döntések nem azon a vezetési szinten történnek, ahol azokhoz a megfelelő információ rendelkezésre áll.

A légvédelmi rakétacsapatok centralizált vezetéshez: biztosítani kell az előjáró és az alárendelt vezetési szintek között az információ kétirányú áramlását; továbbá a mindenkori helyzetre vonatkozó aktuális információ szolgáltatását az időbeni és megalapozott döntésekhez; és mindehhez olyan technikai infrastruktúra (információfeldolgozó rendszer, automatizált tűzvezető rendszerek, adatátviteli csatornák) létrehozását és működtetését, amely az előbbi feltételek teljesülését képes biztosítani.

A feltételeket az ellenség tevékenysége oldaláról vizsgálva a centralizált vezetés és irányítás nem lehetséges, ha:

- a légvédelmi rakétacsapatok harctevékenységi körzetében egy időben olyan nagy mennyiségű légi cél tartózkodik, hogy a légi helyzet áttekintése, az időben történő célelosztás és feladatszabás meghaladja a parancsnok teljesítőképességét;
- a légi célok rádiólokációs felderítésének távolsága nem biztosít elegendő időt a tűzirányítási ciklus realizálására (pl. kis és földközeli magasságon repülő vagy rádiólokációs zavarást alkalmazó légi támadóeszközök esetében);
- a vezetési rendszer híradó és adatátviteli csatornáit az ellenség zavarja, az összeköttetés a végrehajtókkal megszakad;
- a vezetési rendszer elemeit csapások érik, és a vezető állomány körében jelentős személyi veszteségek keletkeznek.

Az előbbieket figyelembe véve látható, hogy a centralizált vezetés mindenáron, a feltételek hiánya ellenére történő erőltetése nem segíti elő az összehangolt tevékenységet, a harcfeladat eredményes végrehajtását, hanem éppen ellenkezőleg, nagymértékben gátolja, sőt veszélyezteti azt.

A centralizált tűzirányítást ott alkalmazzák, ahol a magasabb vezetési szint engedélyezi a tűzalegységeknek az adott légi cél elleni harcba lépést. A harcba lépés engedélyezését kérni kell a magasabb vezetési szinttől. A centralizált irányítás növeli a saját repülőgépek biztonságát.⁷

Összegezve megállapítható, hogy a légvédelmi rakétacsapatok vezetésében és irányításában célszerű a centralizációra törekedni, hiszen annak kétségkívül komoly előnyei vannak. Ez különösen igaz a tűzirányítás esetében. Ugyanakkor látni kell, hogy a centralizált vezetés és irányítás nem minden esetben lehetséges. Van olyan esetek, amikor bizonyos döntési jogköröket a felső vezetési szintről alacsonyabb vezetési szintekre kell leadni.

A decentralizált vezetés

A légvédelmi rakétacsapatok vezetésében egyes döntési kompetenciák decentralizációja akkor válik szükségessé, ha a centralizált vezetésnek, az előbbieken már

7 FM 44–100, Az Egyesült Államok Szárazföldi Haderő légvédelmi hadműveletei, 132. old., a Szárazföldi Haderő Minisztériuma, Washington DC, 1995.

említett feltételei részben vagy teljes egészében hiányoznak. Ebben az esetben az előljáró vezetési rendszerben az illetékes parancsnok csak akkor hozza meg döntését, ha elegendő mennyiségű és minőségű információ áll rendelkezésére. Ennek a hiányában a további döntésekhez a jogcímet leadja arra a vezetési szintre, ahol ehhez a megfelelő feltételek megvannak.

A decentralizált végrehajtásra azért van szükség, mert a légvédelmi hadművelettel járó számos tevékenység a parancsnokot akadályozza a légvédelmi erők tevékenységének hatékony irányításában. A decentralizált végrehajtás lehetővé teszi azt, hogy a légvédelmi erők és eszközök maximalizálják képességeiket, megfeleljenek a rendkívüli követelményeknek, amikor az ellenséges repülők és rakéták egymás után és nagy mennyiségben érkeznek be.⁸

A légvédelmi rakétacsapatok decentralizált vezetésére már a harctevékenység előkészítése időszakában fel kell készülni, azt körültekintően és előrelátóan meg kell szervezni.

Véleményem szerint a vezetés decentralizációja a légvédelmi rakétacsapatok esetében kétféle területből tevődik össze. *Az egyik terület az, ahol a felsőbb szintű vezetés a fenti okok miatt már eleve lead bizonyos döntési részjogköröket az alsóbb vezetési szintekre.* Ilyenek lehetnek:

- olyan részproblémák megoldása, amelyek kereteit a felsőbb vezetési szint előzőleg szabályozta; a harcbiztosítás vezetésének egyes területei; a tömegpusztító fegyverek elleni védelem bizonyos feladatai; a vegyvédelmi biztosítás vezetésének részei; az álcázás és a fedező biztosítás vezetése;
- az anyagi-technikai biztosítás vezetésének néhány területén: az anyagi biztosítás helyileg jelentkező feladatai és a technikai biztosítás helyileg megoldható feladatai végrehajtásának vezetése; az egészségügyi biztosítás helyi vezetése.

A fentiekén kívül minden olyan probléma, amely csekély fontosságából eredően a felsőbb vezetési szint beavatkozását feleslegessé teszi.

A másik területet képezik az olyan feladatok, amelyek végrehajtását kiemelt fontosságuk miatt a felsőbb vezetési szint centralizáltan vezeti, de a harctevékenység végrehajtása során a már említett okok miatt ez lehetetlenné válik, ezért a továbbiakban a felsőbb szintű vezetés ezeknek a feladatoknak vagy azok bizonyos részeinek decentralizációjára kényszerül. Ezek az alábbiak lehetnek: a tűzirányítás (részben vagy teljes egészében); a manőverek vezetése (részben vagy teljes egészében); a harcbiztosítás vezetésének néhány további területe: a felderítés és az elektronikai harc vezetése; az anyagi-technikai biztosítás további területei (közlekedési biztosítás); továbbá az együttműködés; a csapások következményei felszámolásának, valamint a harcrend és a tűzrendszer helyreállításának vezetése.

A decentralizált irányítás a légvédelmi tűz irányításának alapvetően háborús módja. Ilyen esetben a magasabb vezetési szint csak akkor ad közvetlen célmegjelölést a légvédelmi rakétaalegységnek, ha az a megfelelő tűzelosztás biztosítása ér

8 FM 44-100, Az Egyesült Államok Szárazföldi Haderő légvédelmi hadműveletei, 132. old., a Szárazföldi Haderő Minisztériuma, Washington DC, 1995.

dekében szükséges, megakadályozva ezzel a saját repülőgépek elleni harcbalépést, valamint a tűzalegységek felesleges, párhuzamos tevékenységét.⁹

A decentralizált tűzirányítás esetén nő az ellenséges repülőgépek (rakéták) minél gyorsabb megsemmisítésének lehetősége.

A légvédelmi rakétacsapatok vezetésének decentralizációjával kapcsolatban mindenképpen említést kell tenni arról a szélsőséges esetről, amikor a harctevékenység folyamán olyan helyzet alakul ki, hogy már a decentralizált vezetés sem lehetséges és a harctevékenység csak a légvédelmi rakétaegységek önálló tevékenységével folytatható. Ez a helyzet leginkább a tűz és a manőverek vezetését érintheti akkor, ha a légvédelmi rakétaegységekkel bármilyen okból (a híradó- és információcsatornákra mért csapás vagy azok intenzív zavarása) az összeköttetés megszakad; váratlanul felbukkanó légi célok esetében, ha a feladatszabásra nincs idő (a rádiólokációs felderítés távolsága nem elegendő); a légvédelmi rakétaegységeket közvetlenül vezető vezetési pont kiesik.

A decentralizált vezetési forma jól biztosítja az alárendelt vezetési szintek önállóságát, a parancsnokokat kreatív gondolkodásra neveli. Ezenkívül biztosítja, hogy a döntések ott szülessenek, ahol ahhoz a legtöbb információ áll rendelkezésre. Következésképpen a döntések időszerűbbek és megalapozottabbak lesznek, amely nagyban hozzájárul a harctevékenység hatékonyságának növekedéséhez.

Ugyanakkor a decentralizáció bizonyos hátrányokkal járhat. Abban az esetben például, ha az alsóbb vezetési szinteken meghozott döntések helyileg jók, de nem biztos, hogy illeszkednek a felsőbb célok elérésére irányuló egységes elgondolásba. Nem zárhatók ki olyan felesleges párhuzamos tevékenységek, sem amelyek negatívan hathatnak az erők, eszközök gazdaságos alkalmazására.

Ezenkívül a túlzott decentralizáció akadályozza a központi akarat érvényesülését. Ebből adódik, hogy hasonlóan más vezetési rendszerekhez, a légvédelmi rakétacsapatok vezetésében nagy jelentősége van a centralizáció és a decentralizáció aránya pontos megállapításának, hiszen mindkét forma túlzott erőltetése komoly hátrányokat okozhat.

A helyes arány kialakításához célszerű figyelembe venni: a légvédelmi rakétacsapatok mennyiségét, állapotát és a részükre meghatározott feladatot; a kialakult helyzetet és annak változását; a harctevékenység jellegét; a híradó- és adatátviteli csatornák, valamint az automatizált vezetési eszközök állapotát, lehetőségeit; a vezetők individuális tulajdonságait és a döntések előkészítésben részt vevő személyek képességeit.

Megállapítható, hogy a centralizáció és decentralizáció közötti arány nem fogható fel állandó értéként, az a harctevékenység előkészítésekor és annak különböző időszakaiban a feltételek függvényében változik. Például: a harctevékenység előkészítése során célszerűnek látszik a nagyobb mértékű centralizáció, hiszen az egységes elgondoláson alapuló tervezés és döntés előfeltétele a kitűzött cél elérése érdekében történő összehangolt tevékenységnek. Ezenkívül a harctevékenység előke-

9 FM 44-100, Az Egyesült Államok Szárazföldi Haderő légvédelmi hadműveletei, 140. old., a Szárazföldi Haderő Minisztériuma, Washington DC, 1995.

szítése során kerül sor azoknak a rendszabályoknak a kidolgozására, amelyeknek megfelelően kell ténykedni a későbbiekben, amikor a kialakult helyzet függvényében sor kerül a decentralizációra (vagy az önálló tevékenységre).

Ugyanakkor a harctevékenység végrehajtása során az arány valószínűleg a decentralizáció irányába fog elmozdulni.

A két vezetési forma között a mindenkorinak megfelelő helyes arány meghatározása lehetőséget biztosít: a döntési ciklusok gyorsítására; a megalapozott döntések meghozására; az előjáró parancsnokok és törzseik tehermentesítésére; a helyzet változásaira való gyors reagálásra; a rendelkezésre álló erők és eszközök hatékony és gazdaságos felhasználására; továbbá az alárendelt parancsnokok és törzseik önálló, kreatív gondolkodásának kialakulására, fejlődésére.

Összességében megállapítható, hogy a centralizáció és a decentralizáció közötti helyes arány kialakítására nem lehet egyfajta mindenkor alkalmazható receptet adni, azt mindig a pillanatnyilag kialakult helyzet határozza meg. A légvédelmi rakétacsapatok harctevékenysége során a rendkívül gyorsan és élesen változó helyzet következtében a döntések meghozására gyakran csak percek, másodpercek állnak rendelkezésre. Erre a legjobban a harctevékenységet közvetlenül irányító alsóbb vezetési szintek parancsnokai képesek. Ezért a túlzott centralizációra való törekvés, az alárendelt tevékenységébe való túlzott beavatkozás káros lehet, hiszen idővesztéssel jár, ami a kedvező alkalom elmulasztását eredményezheti. Ugyanakkor az alárendelt önállósága nem csorbíthatja a felsőbb cél elérése érdekében kialakított egységes, központi akaratot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Berkics László: A katonai vezetéselmélet alapjai; Zrínyi Katonai Kiadó, 1970.

A légvédelmi rakétaegység harcászati alapjai. Tansegédlet; MH Légvédelmi Rakéta- és Tüzérszemléltetés, 1994.

Dr. Szilágyi Tivadar: A Magyar Honvédség légvédelmi és repülő-haderőnem csapatainak rendeltetése, feladatai, tagozódása, hadműveleti alkalmazásának alapjai; Szemelvények, I. évf. 2. szám, ZMKÁ kiadó, Budapest, 1994.

FM 44-100; Az Egyesült Államok Szárazföldi Haderő légvédelmi hadműveletei; a Szárazföldi Haderő Minisztériuma; Washington, 1995. június 15.

Dr. Ruttai László-Tóth Sándor: A repülő- és légvédelmi csapatok működési folyamatai, alrendszerei és azok céljai; Új Honvédségi Szemle, 1998, 12. sz.

Dr. Gasaprics Péter-Dr. Ruttai László-Misik Tibor: A légvédelmi rakétacsapatok harcvezetésének fejlesztési lehetőségei, a légvédelmi rakéta-szakértői rendszer; Új honvédségi Szemle, 1997, 1. sz.

Magyar Ferenc

Globalizáció és információbiztonság

Az informatikai biztonság fogalma magában foglalja mindazt, ami a rendeltetésszerű, működéshez szükséges, így azokat a mechanizmusokat is, amelyek a tárolt és a továbbított adatok helyessége, integritása felett őrködnek. Az elvárt működéshez tartozik az is, hogy a rendszer időben szolgáltatssa a megfelelő adatokat. Az adott rendszer biztonságának megítélésénél figyelembe kell venni, hogy mennyire véd a jogosulatlan hozzáférésektől, mennyire tudja garantálni az adatok helyességét, integritását, és mennyire megbízható a rendszer működése. A szerző az informatikai rendszerek támadásának lehetőségeit, védelmi fontosságát hangsúlyozva, védelmi eljárásokat mutat be.

A NATO stratégiai koncepciójának értékelése szerint a szövetség felelősségi körzetében megszűnt az egyidejű, nagyméretű általános támadás veszélye, új típusú kockázatok és fenyegetések jelentek azonban meg, amelyek mind jellegükben, mind irányultságukban eltérnek a korábbiaktól, ami megnehezíti felismerésüket és kezelésüket. Fokozódó kihívást jelent többek között a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóeszközeinek elterjedése, valamint az *információs rendszerek elleni támadások lehetősége*.

A második világháború óta vívott háborúkban előtérbe kerültek a nem kifejezetten katonai célpontok. Közigazgatási, banki rendszereket, erőműveket, gyárakat, szállítási vonalakat támadva csökkenthetők (kiiktathatók) a hadiipari, a szállítási, az ellátási képességek, a kommunikációs rendszerek lefogása béníthatja a vezetés lehetőségeit és hatékonyságát. Ezeknek a nem kifejezetten katonai célpontoknak a sikeres támadása közvetve befolyásolja a védelmi képességeket, adott esetben eldöntheti a konfliktus kimenetelét.

Informatikával átszőtt világunk nem nélkülözheti a számítógépeket, a számítástechnikai és távközlési ipar pedig arra törekszik, hogy a szervezetek közötti információcsere egyetlen globális adathálózaton belül történjen. A világ a *globális hálózat* felé halad, nap mint nap tapasztalhatjuk azonban, hogy ebben a fejlődési folyamatban a biztonság megteremtése csak „utánkövető” lehet.

A globális hálózat kialakulása szorosan kapcsolódik az internethez. Az interneten kialakult információkezelés, a TCP/IP, a HTML, XML adatállomány-formátum, a böngésző, mint kezelői felület általánossá válásával az internet mellett megjelentek az intranetek. Az intranetek – alapvetően internet-technológiára épülve – egy szervezet számára biztosítanak belső információcserét, elektronikus levelezést, adatbázis-hozzáférést, elméletileg a külvilágtól zárt módon. A globalizáció, a nemzetközi kapcsolatok igénye azonban szükségessé teszi a zárt intranet, valamint az

internet kapcsolatát. A két hálózat közös kapcsolódási pontján azonban lehetővé válik – akár földrajzilag nagy távolságból aktivált – kártékony programok, vírusok átjutása a zárt, védett, belső hálózatba. A számítógép-hálózatok rohamos elterjedésével számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy manapság tisztán informatikai eszközrendszer használatával is támadhatóvá váltak a lehetséges célpontok. Szembe kell nézni a hosszú éveken át figyelmen kívül hagyott kiberterrorizmus megjelenésével, amely békében is veszélyeztetheti biztonságunkat.

Különösen nagy problémát jelent az információs bűnözés elterjedése a magas szinten komputertizált országok – mint például az Egyesült Államok – számára.

„Az Egyesült Államok sebezhető cybertámadással, melyre egyre több terrorista és idegen állam képes, beleértve Oroszországot és Kínát is. Az információs hadviselés lehetséges stratégiai alternatívává vált azon államok számára, melyek felismerték, hogy a hagyományos katonai konfliktusokban nem tudnának az Egyesült Államok fölé kerekedni.” – nyilatkozta egy vezető CIA-szakértő.

Egy orosz tisztviselő véleménye szerint a nemzeti célpontok – mint a szállítási központ vagy egy elektromos elosztó központ – elleni cybertámadás katasztrofális következményei azonosak lennének a fegyveres támadásával.

Serabian hivatkozott egy azonosítatlan kínai tábornok megjegyzésére is: *„Az ellenesleges parancsnoki központok kiiktathatók információs rendszereik megváltoztatásával. Az ellenfél döntéshozó szerveit valótlán adatok küldésével hibás döntések meghozatalára készíthetjük. Átvehetjük az uralmat ellenségünk bankrendszere vagy akár teljes társadalmi rendje felett.”*¹

Egy neves amerikai professzor szerint: *„A számítógépes támadás technológiája már most széles körben ismert. Nagyon hasonló eszközöket használt néhány vandál pár héttel ezelőtt (a több nagy weblapot érintő Denial-of-Service támadás során), ezek jóval nagyobb léptékű használata képzelhető el az országok-államok szintjén a nemzetgazdaságban és az infrastruktúrában hatalmas károkat okozó leállásokat generálva.”*²

Válaszul a hálózatokat ért támadásokra az Egyesült Államokban internetbiztonsági csúcs került összehívásra a nemzetbiztonsági tanács szervezésében, ezzel is jelezve azt a tényt, hogy a kormányzat potenciális nemzetbiztonsági problémaként kezeli az eseményeket.

A veszélyforrások számbavételére, a legsérülékenyebb szektorok feltérképezésére pedig létrehozták az *„Elnöki Bizottság a Kritikus Infrastruktúra Védelmére”* nevű bizottságot.

A Pentagon az események hatására elrendelte hálózatainak átvizsgálását, Bill Clinton pedig a 2001. pénzügyi évre 2 milliárd dollárnyi költségvetési keretösszeget kért a kongresszustól a számítógépes hálózatok biztonságának fokozására.

Információbiztonság-informatikai biztonság

A megváltozott biztonsági környezet szükségessé tette a biztonság fogalmának újraértékelését. Az új szemléletű megközelítésben a biztonság a hagyományos poli-

1 John Serabian, a CIA információs műveletekért felelős igazgatójának kongresszusi meghallgatása.

2 Daniel Kuehl, a Pentagon Nemzetvédelmi Egyetemén katonai stratégiát és nemzetbiztonsági ismereteket oktató professzorának kongresszusi meghallgatása.

tikai és katonai tényezőkön túl magában foglalja a gazdasági, a pénzügyi, az emberi jogi, a kisebbségi, az információs, a technológiai, a környezeti, valamint a nemzetközi jogi dimenziókat is.

A NATO biztonságpolitikai rendszerében az egyik legfontosabb elem az információbiztonság. A NATO információbiztonsági politikája megalkotásánál a kockázati tényezők, a sebezhető pontok meghatározásából indul ki. Alapelve, hogy az információvédelmi rendszer elemeit (személyi, fizikai, dokumentum, informatikai, adatátviteli) úgy kell tervezni, hogy a rendszeren való áthatolás költsége, a ráfordított energia nagysága haladja meg a megszerezni kívánt információ értékét.

A NATO-hoz csatlakozásunk tőlünk is megköveteli biztonsági szemléletünk változását, a Szövetség információvédelmi rendszere ugyanis rendkívül összetett, és kiemelten fontos feladatként kezeli a megelőzést is. Sajnos az eljárások, az ajánlások, a szabályzók átvétele, alkalmazása számunkra is sok problémával jár. Gondoljunk csak az általunk használt ügyviteli kategóriákra, és vessük össze ezt a NATO-ban használatos biztonsági minősítésekkel.³ Az informatika területén szintén nagy eltérés tapasztalható az egyes értelmezések között, amelyek nem is fedik mindig az eredeti kifejezés jelentését. Érdeemes tanulmányozni az AAP-31 című kiadványt, és összevetni az általunk használatos informatikai terminológiával.

A NATO biztonságpolitikájában az informatikai védelem mint komplex feladat: politikai, műveleti és információtechnológiai szinten jelentkezik. A szövetség természetes törekvése, hogy a tagországok által alkalmazott nemzeti informatikai védelmi eljárások egységesítésre kerüljenek. Ehhez jött létre az INFOSEC (Information Security), amely a tagországok számára ma már több mint ajánlás.

Az INFOSEC tartalmazza mind a számítógépes védelmet (COMPUSEC-Computer Security), mind az összeköttetés, a kisugárzás és a rejtjelzés védelmét (COMSEC-Communication Security), továbbá lefedi a rendszerek integritásával és elérhetőségével kapcsolatos biztonsági vonatkozásokat is.⁴

Ez a gyakorlatban olyan hardver- és szoftverelemek használatát, illetve biztonsági tevékenységek megvalósítását jelenti, amelyek biztosítják a rendszerek védelmét, a felhasználók azonosítását, az összeköttetések megbízhatóságát, az információk hitelességét, rendelkezésre állását, megakadályozzák a jogosulatlan hozzáférést, az adatok módosítását, törlését illetéktelenek részéről.

A felhasználók azonosítása

Az adatbázisokon alapuló informatikai rendszerek egyik leglényegesebb kérdése a bennük tárolt információk védelme. Az informatikai rendszernek úgy kell működnie, hogy minden felhasználó csak a jogosultsági körébe eső adatokhoz juthasson hozzá, az illetéktelen hozzáférést pedig akadályozza meg. A védelem egyik nagyon fontos eleme a felhasználók azonosítását végző mechanizmus. Ekkor dönti el a vé-

3 Cosmic Top Secret, NATO Secret, NATO Confidential, NATO Restricted, NATO Unclassified.

4 Kuti-Kollár Lajos: Biztonság és titokvédelem a NATO szabályai szerint; Honvéd Kiadó, Budapest, 1999.

delmi rendszer, hogy a bejelentkező jogosult felhasználó-e, illetve hogy az általa igényelt hozzáférési mód engedélyezett-e vagy sem.

A felhasználók azonosítására három alapvető eljárás terjedt el, amelyeket a biztonság fokozására többnyire kombináltan alkalmaznak:

Az *első*: amikor a felhasználó mond valamit, amit csak ő ismer (felhasználói ID, jelszó, PIN-kód),

A *második*: amikor a felhasználó mutat valamit, amivel csak ő rendelkezik (smartcard, valamilyen készülék stb.).

A *harmadik*: amikor a rendszer felismeri a felhasználót valamilyen jellemzője alapján (ujjlenyomat, retina, hangminta).

Röviden tekintsük át a három eljárás lényegét.

□ *A felhasználóazonosítás leggyakrabban alkalmazott módszere.* Előnye, hogy nem igényel speciális berendezést, hátránya viszont, hogy kevesebb biztonsági garanciát nyújt. Az azonosításhoz mindenki rendelkezik egy azonosítóval és egy jelszóval. Belépéskor a rendszer megkérdezi a felhasználó nevét és jelszavát. A felhasználó a rendszer számára az azonosító (login) megadásával azonosítja magát, a jelszóval pedig bizonyítja, hogy valóban ő az. Az ellenőrzés során a rendszer egy egyirányú függvény felhasználásával kódolja a jelszót, amit összehasonlít a felhasználó kódolt formában letárolt jelszavával. Ha a két kódolt alak megegyezik, a jelszó helyesnek tekinthető.

A jelszavas védelemmel kapcsolatos fő probléma, hogy a jelszó gyakran kitalálható. A felhasználók jelentős része ugyanis könnyen fejben tartható jelszavakat használ, amit nagyon könnyű megfejteni. A támadás az ún. szótáralapú-program felhasználásával végezhető el. Ezek a programok a szótárakban fellelhető szavakat kódolják, és hasonlítgatják össze a felhasználó kódolt jelszavával. Ha ugyanis a felhasználó által választott jelszó szerepel valamilyen szótárban, akkor a mai számítási kapacitás mellett, a megfelelő szoftverrel a jelszó feltörhető.

Az utóbbi időben határozott igényné vált a szótárakban előforduló szavak jelszóként való felhasználásának megakadályozása. Egyes rendszerekben elő lehet írni a jelszó minimális méretét, valamint, hogy annak tartalmaznia kell kis- és nagybetűt, numerikus karaktereket is. Sok rendszerben korlátozni lehet az egyes jelszavak élettartamát, ha ez letelik, a rendszer figyelmeztetést küld a felhasználónak, hogy változtassa meg jelszavát. A túl gyakori jelszóváltoztatás hátránya, hogy a felhasználók esetleg nem tudják fejben tartani a mindig újabb és újabb változatot, így egy idő után kénytelenek azt leírni.

Más rendszerek maguk is elvégzik a jelszavak kitalálhatóságának vizsgálatát, egy szótár-adatbázissal összehasonlítva azt. Ha a jelszó az ellenőrzésen megbukott, a rendszer értesíti a felhasználót, felszólítva egy újabb jelszó megadására.

□ *Az adminisztratív védelmi eszközök fejlődése magával hozta az olyan külső, azonosításra szolgáló berendezések megjelenését,* amelyek a jelszó kiváltására szolgálnak. Egyre jobban elterjednek az úgynevezett smartcard megoldások (pl. home-banking), vagy a hardver-token berendezés használata, amely gombnyomásra mindig új jelszót generál. A jelszót generáló algoritmust természetesen ismernie kell a rendszernek, hiszen csak így tudja, hogy aktuálisan milyen jelszónak kell következnie.

Ma már nem annyira jellemző a használata, de valamikor igen elterjedt fizikai azonosító volt a kulcs is, biztosan sokan emlékeznek rá és használták is.

Ezek az eszközök „megfelelő védelmet” képesek garantálni, előnyük, hogy távolról feltörhetetlenek. Nagy hátrányuk viszont, hogy nem képesek a felhasználó azonosítására, akinek a birtokában vannak, az a rendszer számára jogosult felhasználó. Lopás és elvesztés esetén bárki használhatja ezeket, és hamisításuk is könnyű.

☐ *Manapság a legkorszerűbbnek számító védelmi rendszerek biometrikus elven működnek, azaz az ember egyéni jellegzetességeinek felismerésére épülnek. Ezek már nem csak azonosítást végeznek, hanem komplex védelmi feladatok megvalósítására is képesek.*

Az ilyen típusú eszközök első családja a felhasználók ujjlenyomatának azonosítására épült. Például miközben az egérrel klikkelgetünk, a rendszer automatikusan összehasonlítja ujjlenyomatunkat a tárolt adatbázisban lévővel, és vagy engedélyezi a belépésünket vagy nem. Ezek a rendszerek a legegyszerűbbek közé tartoznak, mégis olyan mennyiségű adat tárolását és feldolgozását igénylik, ami csak megfelelően korszerű gép birtokában valósítható meg. A módszer nem biztosítja azt a megbízhatóságot, amely ma már természetes igény az ilyen rendszerekkel szemben. A rendszer problémáját az emberi kéz sérülékenysége jelenti, hiszen egy balesetben az ujjlenyomat örökre megváltozhat, eredménytelenné téve a bejelentkezési kísérletet.

A legkorszerűbbnek az úgynevezett *többdimenziós rendszerek* számítanak, vagyis azok, amelyek az arc azonosítására, a hanganalízisre és a szájmozgás felismerésére egyaránt képesek. A rendszer az egyik biometrikus jegy kismértékű megváltozása esetén is biztonságosan azonosítja a felhasználót a másik két jegy alapján.

A rendszer használata elvileg nem igényel speciális berendezéseket, csupán egy szabványos videokonferencia-csomagot. A megfelelő biztonság érdekében természetesen gondosan védeni kell a berendezéseket. Egy kamera esetén például biztosítani kell, hogy annak kimenő jelét ne lehessen egy előre felvett képpel kicserélni.

Az íriszazonosításon alapuló eljárások azok, amelyek kétségtelenül a legmegbízhatóbbak közé tartoznak. Az eddigi tapasztalatok szerint az írisz mintázata az egyének meg lehetőségen stabil azonosítását teszi lehetővé, azonkívül a sérülések ellen sokkal jobban védett, mint például a kéz. Az elv az emberi szem retinája fényvisszaverési és -elnyelési tulajdonságainak mérésén alapul, miközben a felhasználó bizonyos távolságból egy fényforrásba néz. A rendszer a mért értékeket hasonlítja össze egy letárolt mintával.

A biztonság fokozható az azonosítási módszerek kombinálásával, mindenki által ismert példa erre az ATM automaták által alkalmazott felhasználóazonosítási eljárás. A jogosultság megállapításához nem elég a bankkártya birtoklása, szükség van a PIN-kód (mint jelszó) ismeretére is.

Titkosítási módszerek

A védelmi rendszerek által megvalósítandó igen fontos feladat a titkosítás vagy rejtjelzés, amely kiterjedhet a tárolt adatok és az adatforgalom titkosítására is. Algoritmikus szempontból egy titkosító rendszer két fő komponensből áll, a titkosító kódoló, dekódoló transzformációkból, és a kriptográfiai protollokból.

A titkosító algoritmus olyan matematikai apparátust jelent, amely tetszőleges, nyílt adathalmazból úgy állít elő egy transzformált, kódolt adathalmazt, hogy abból az eredeti visszanyerhető legyen. Alapvető követelmény a titkosító algoritmussal szemben, hogy változtassa meg az adathalmaz statisztikai szerkezetét, a titkosított adathalmaz véletlen statisztikai szerkezetet mutasson.

Titkos kulcsú titkosítás

A titkosítási módszernél minkét félnek ismernie kell a titkosításhoz használt kulcsot. A kulcsot a feltörhetetlenség érdekében periodikusan cserélni kell, erről egy biztonságos csatornán értesíteni kell a másik felet. A biztonságos csatorna kialakítása és használata igen költséges, hiszen ellenkező esetben nem is kellene titkosítást alkalmazni, ezen a csatornán lehetne az üzenetet nyílt formában továbbítani. A kulcskiosztási problémák feloldására vezették be a kulcskiosztási protokollokat

A titkos kulcsú kódolás legelterjedtebb algoritmus a DES. A Data Encryption Standard (DES) néven ismert adattitkosítási szabványt 1977-ben fogadta el az Egyesült Államok kormánya. Az algoritmust az IBM fejlesztette ki bankterminálok, számítógépes távfeldolgozó rendszerek és számítógép-hálózatok védelmi rendszerének algoritmikus eleme céljából. A DES 56 bites kulccsal dolgozik, az ezáltal nyújtott biztonságot ma már nem mindenhol tartják elegendőnek, így elterjedt a triple-DES kódolás használata.

A DES-t megalkotása óta folyamatosan érik a kritikák: az IBM eredetileg 128 bites kulcsot tervezett, ezt később módosították 56 bitesre, sokak szerint azért, hogy a kormány számára lehetővé váljanak az esetleges későbbi lehallgatások. Az IBM nem hozta nyilvánosságra a szorzatrejtjelzéshez választott S-dobozok választásának indoklását, így nem lehet kizárni, hogy létezik olyan algoritmus, mellyel a kulcs egyszerűen megfejthető (mostanáig ilyen algoritmus nem került nyilvánosságra).

Nyilvános kulcsú titkosítás

A nyilvános kulcsú titkosítás leggyakrabban alkalmazott algoritmus az RSA. Ennél a módszernél mindkét félnek két kulcsa van: egy titkos, melyet csak ő ismer, ezt nem kell és nem is szabad tudatnia senkivel, valamint egy nyilvános kulcsa, melyet mindenki ismer. A küldő fél a címzett nyilvános kulcsával végzi el az üzenet kódolását, majd ezt továbbítja. Az így kódolt üzenetet a címzett az ő titkos kulcsával tudja visszafejteni. A módszer nem igényli a kulcsok periodikus cserélgetését.

A nyilvános kulcsból a titkos kulcsot csak nagyszámú művelet segítségével lehet előállítani. A módszer biztonságossága egy NP-teljes matematikai problémán, a prímszámfejtésen alapul. Az még matematikailag nincs bizonyítva, hogy a probléma megfejtésére nem létezik algoritmus, mellyel az „egyszerűen” visszafejthető (eddig ilyen módszer nem került nyilvánosságra, noha ez a matematikának egy igen erősen kutatott területe).

Mindazonáltal az RSA algoritmus nem tökéletes kriptorendszer, hiszen elvileg lehetőség lenne a nyílt adatok birtokában az összes nyílt üzenethez tartozó titkosí-

tott üzenet kiszámítására. Ezeket párban tárolva tetszőleges titkosított üzenethez tartozó nyílt üzenet meghatározható. Ez azt jelenti, hogy a titkos üzenet minden információt tartalmaz az üzenetre vonatkozóan, és nem azt, hogy a titkos kulcs visszafejthető. Az RSA algoritmus másik hátránya, hogy maga a kódolás is igen számításigényes, azaz nagy mennyiségű adatot nem célszerű RSA-val kódolva továbbítani. Az RSA gyakori alkalmazási formája, hogy az üzenetváltásnál használt DES kulcsot továbbítjuk segítségével, ily módon alakítva ki biztonságos csatornát.

Kriptográfiai protokollok

Mint arról már volt szó, algoritmikus szempontból egy titkosító rendszer két fő komponenst tartalmaz: egyrészt a titkosító kódoló és dekódoló transzformációkat, másrészt kriptográfiai protokollokat. A protokoll algoritmikus lépések sorozata két vagy több résztvevő partner között valamely feladat végrehajtása céljából.⁵

Szükségesek olyan szabályok, amelyek biztosítják, hogy a titkosító transzformációk egy adott alkalmazásban a megkívánt titkosságot vagy hitelességet nyújtsák. A transzformáció többnyire egy kulcsot használ, de a transzformációt végrehajtó algoritmus nem gondoskodik e kulcs védett célba juttatásról (kulcskiosztás), a tárolás ideje alatti algoritmikus védelméről (pl. hitelességének biztosítása).

Aktív támadások ellen egy titkosító transzformáció önmagában nem véd, így megfelelő szabályokkal kell gondoskodni az üzenetek támadó általi manipulációjának (blokkok nyilvános csatornából történő kivonása vagy helyettesítése) felfedhetőségéről.

Protokollok felhasználásával történik a kommunikáló partnerek hitelességének megállapítása, az illetéktelen megszemélyesítés felfedése és megakadályozása is. A legerősebb titkosító transzformáció sem nyújt védeltséget egy hibásan tervezett protokollkörnyezetben.

A kriptográfiai protokollok az algoritmusok igen széles családját foglalják össze. Az gyakorlatban leginkább alkalmazott, alapvető protokollok a következő csoportokba sorolhatók:

- partnerhitelesítés,
- kulcskiosztás,
- üzenetintegritás,
- digitális aláírás és
- titokmegosztás.

A közelmúlt eseményei bizonyították, hogy *a legprecízebben kialakított védelmi rendszer sem jelent teljes biztonságot*. Hiába alkalmazzuk a legtökéletesebb titkosítási eljárásokat az információ átvitele során, ha gépünk nem kisugárzásvédett helyen van telepítve. Az információk jogosulatlan megszerzéséhez elegendő egy irányított antennával ellátott megfelelő berendezés. Az alapelv a katódsugárcsövek működése folyamán „melléktermékként” keletkezett kisugárzott jelek vételére és rekonstrukciójára épül. A berendezés a számítógép szórt elektromágneses terét fogja, és ebből

5 Bővebben Bruce Schneier: Applied Cryptography című művében.

rekonstruálja az eredeti tartalmat. A legerősebb jelek azok, amelyeket a képernyő sugároz, bár például a billentyűzet kábelén haladó jeleknek is van kisugárzása, csak ezek jóval kisebb intenzitásúak.

A problémát az okozza, hogy a monitorokon megjelenő adatok még (vagy már) titkosítatlan formában vannak jelen. *Egy irányított antenna segítségével a monitoron megjelenő összes jel rekonstruálható.*

Növeli a módszer veszélyét, hogy az a lehallgatott fél számára észrevehetetlen. A védekezésnek két módszere létezik, egyrészt a különböző árnyékolási technikák (például a NATO-ban is), másrészt egy speciális szoftver használata.

A szoftveres megoldásról egy NATO tudományos konferencián megtartott előadáson⁶ hallottam először, azóta ingyenesen letölthető programot is feltettek az Internetre. A módszer speciális karaktertípus használatán alapul. A karakterkészlet sajátossága, hogy jelek szélei el vannak simítva, nincsenek élek, így a monitor szórt energiája sokkal kisebb, mint a hagyományos karakterkészlet használata esetén.

Meggyőződésem, hogy már az eddigiek is teljes mértékben alátámasztják a következő – az internetről származó – idézetet: *„Nincs teljes biztonság, csak minimális kockázat, a biztonság tehát tudatos kockázatvállalás!”*

Az informatikai védelem szempontjából láthatóan nagy jelentősége van a felhasználók megbízható azonosításának, az adatbázisok és az adatforgalom titkosításának. Gondoljunk csak a korábban idézett kínai tábornok kijelentésére, ha az informatikai védelem nem megfelelő, akkor általa közvetve veszélybe kerülhet egy állam társadalmi, gazdasági rendszere, csökkenhetnek védelmi képességei.

Óhatatlanul felmerül a kérdés: *Hol lehet meghúzni azt a választóvonalat, amelyet átlépve a komputerizáció már nemcsak értünk, hanem potenciálisan ellenünk is dolgozik?*

Egy biztos, elmúlt az az időszak, amikor a hálózatok elleni sikeres támadásnak a bosszúságon kívül nem sok hatása volt. Ma a komplex védelmi rendszer megtervezése szempontjából alapvető, hogy a biztonságot befolyásoló veszélyek és kockázatok komplex módon, egymással kölcsönhatásban jelennek meg. Ez azt jelenti, hogy az egyes országok biztonsága – csak nemzetközi keretben – és az államok rendelkezésére álló valamennyi eszköz együttes alkalmazásával garantálható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kuti Ferenc–Kollár Antal–Lajos Attila: Biztonság és titokvédelem a NATO szabályai szerint; Honvéd Kiadó, Budapest, 1999

Váncsa Julianna–Vágó Ferenc: A katonai informatikai rendszerek matematikai védelme; Hadtudomány 1997/4.

Dr. Váncsa Julianna–Magyar Ferenc: Az informatikai rendszerek védelméről; Új Honvédségi Szemle, 2000/5.

Nemetz Tibor–Vajda István: Algoritmusos adatvédelem; Akadémiai Kiadó, 1991

Dr. Kőszegvári Tibor: A nemzetközi biztonságot fenyegető új kihívások és kockázatok; Egyetemi jegyzet, ZMNE, 1999

⁶ Protected NATO Information Systems in the 21st Century; Washington DC, 25–27. October 1999.

Kiss Sándor

A biztonságtechnikai mérnöktisztképzésről

Melyek a biztonságtechnikai mérnöktiszt általános ismérvei? Jól döntünk-e, amikor azt mondjuk: nincs szükség ilyen képzettséggel bíró emberekre? Valóban megfelelő véleményt alkot-e a valóban erre alkalmas ember? Mire alkalmas a munkavédelem, a tűzvédelem, az őrzés-védelem, a katonai biztonságtechnika és az egyéb területeken jelentkező feladatok ellátására felkészített biztonságtechnikai mérnöktiszt? Ezekre a kérdésekre válaszol a cikk szerzője.

A minap érkezett egy kérés a Honvédelmi Minisztérium arra hivatott vezetőjéhez, hogy járuljon hozzá tanulmányi szerződés megkötéséhez néhány biztonságtechnikai szakos hallgató esetében, akik a honvédség keretében szerették volna folytatni életpályájukat a főiskola befejezése után. A kérésre lakonikus nemleges válasz érkezett. „A honvédségi tanulmányi ösztöndíjszerződés megkötéséhez szükséges a Magyar Honvédség szakmailag illetékes vezetőjének nyilatkozata arra vonatkozóan, hogy a pályázó részére felsőoktatási tanulmányai befejezését követően beosztást tud biztosítani. A 2000. évi honvédségi tanulmányi ösztöndíjra kiírt pályázati felhívásban nem szerepelt a biztonságtechnikai mérnökszak kiírása, mivel a Magyar Honvédség jelenleg ezen a szakon tanulmányokat folytató hallgatók részére tanulmányaik bejezését követően beosztást biztosítani nem tud.”

Ebből a válaszból – azon túlmenően, hogy a hallgatók mehetnek a... – több következtetés is levonható. Az egyik: talán nem eléggé ismert, hogy milyen feladatokra is készül fel egy ilyen képzésen részt vevő fiatal. A másik (talán egy kissé rosszindulatú megközelítésben): lehet, hogy az úgynevezett, „szakmailag illetékes vezető” sem ismeri kellően a képzés tartalmát, illetve másként ítéli meg a szak fontosságát, hasznosságát, használhatóságát, mint a képzést folytató. Mindenesetre jó tudni, hogy mindezek mellett és ellenére, a biztonságtechnikai mérnökképzés iránt elég nagy a kereslet a tájékozottabb körökben. Ugyanis levelező és második diplomás képzésen ezen a szakon a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Karon közel kétszáz hallgató vesz részt. Az csupán gyenge ellentmondás lehet, hogy ezek között közel harminc fő van a honvédség és más fegyveres, illetve rendvédelmi szervek állományából. Ami a polgári képzést illeti (1996-tól) évente 80–100 hallgató végez ezen a szakon a budapesti műszaki főiskolai karokon (az oktatásban a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Kar is részt vesz már a kezdetek óta). A szakra a jelent-

kezők száma évről évre növekszik, szinte minden évben többszöröse a beiskolázásra tervezetteknek. Ezeket mintegy alátámasztva megállapították már több helyen is, hogy a polgári életben „kereslet” van az itt végzett szakemberek iránt. Elismerik a szak sokoldalúságát, alkalmazhatóságát a mai modern, „technicizálódott” világban.

Amikor bizonygatni szeretnénk a szak fontosságát, szükségességét, akkor a kérdést, illetve a szakon végzettek alkalmazhatóságát két irányból is megközelíthetjük: a biztonságtechnikai mérnöktiszt önálló beosztásban is képes a későbbiekben bemutatásra kerülő szakterületek egy idejű, egy személyben történő művelésére (tudomásom szerint már létezik ilyen néven beosztás a Magyar Honvédségben); a biztonságtechnikai mérnöktiszt elláthatna tűzvédelmi, munkavédelmi, őrzés-védelmi, vagyonvédelmi beosztásokat, megbízásokat, illetve felkészültségéből fakadóan segítséget nyújthatna, bedolgozhatna ezeken a területeken (eleinte ez is lehetne a szak gyakorlatba történő bevezetésének egyik útja).

A kiképzési okmányok és előírások célként, illetve feladatként nagyrészt ugyanazokat határozzák meg a biztonságtechnikai mérnöktisztek kiképzésére vonatkozóan, mint más műszaki képzés esetében, kiegészítve mindazokat a szak specialitásának megfelelő területekkel. A biztonságtechnikai mérnöktiszt a természettudományi, a műszaki tudományi, a biztonságtechnikai, a környezetvédelmi és a társadalomtudományi alapok, a speciális katonai vezetői ismeretek, a konkrét gyakorlati módszerek és a reprodukív mérnöki alkalmazási készség birtokában – a munkahelyi, beosztási sajátosságok megismerése, illetőleg a kellő gyakorlat megszerzése után – képesek a vagyon- és személyi védelemmel kapcsolatos műszaki és szervezési problémák felismerésére és megoldására, a végrehajtás irányítására. Ez azt jelenti, hogy tűz, baleset, valamint ipari katasztrófák során fel vannak készülve az elsődleges beavatkozási feladatok ellátására; az adatbiztonság, adatvédelem feladatainak megoldására; a biztosítási kockázatok és károk, valamint rendkívüli események (balesetek, tűz, katasztrófa) során keletkező károk felmérésére; a honvédségi objektumok területén jelentkező biztonságtechnikai (őrzés-védelmi, vagyon- és személyvédelmi, információvédelmi, munka- és tűzvédelmi, valamint környezetvédelmi) problémák alapvető megoldására. Ugyanakkor tisztként képesek alegységük (szervezeti egységük) béke- és háborús tevékenységét megszervezni, vezetni, beosztottjaik kiképzését irányítani, általános katonai és szakmai ismereteiket fejleszteni, a tisztekkel szemben támasztott társadalmi és katonai elvárásoknak megfelelni.

Tekintsük át a biztonságtechnikai mérnök tiszt szűkebb tevékenységi körébe tartozó kiemelt szakmai területeket!

Az alább felsorolt nyolc terület, úgy gondolom, elegendő ahhoz, hogy lássuk azt az ismeretkört és az abból adódó feladatokat, amelyek ellátásához jól képzett biztonságtechnikai mérnöktiszt szükséges.

Munkavédelem, ergonómia: A Magyar Honvédség szerveinél a munkavédelem feladatainak, területeinek ismerete. A munkavédelem jogi szabályozásának, a munkavédelmi törvény fontosabb vonatkozásainak, változásainak figyelemmel kísérése, részvétel a tájékoztatásban, a kiképzésben. Alapismeretek szerzése, az ergonómia területei, feladatai, a biztonságtechnika és az ergonómia alkalmazása, az ember-gép-környezet rendszerek tervezésében, létesítésében, üzemeltetésében, va-

lamint részvétel a tájékoztatásban, a kiképzésben. A munkalektan, munkaélettan területeinek megvalósulása az alakulatnál, a tájékoztatásban, felkészítésben való részvétel. A fizikai munkakörnyezet, munkahelytervezés alakulásának vizsgálata, végrehajtása az alakulatnál. A balesetelemzés módszertana, a balesetek tapasztalatainak általánosítása, a megelőzésre történő felkészítésben való részvétel. A vilámaposság, a gépek és a technológiák biztonságtechnikájának ismerete. A munkavégző nagy rendszerek biztonságtechnikájának ismerete, a tájékoztatásban, a kiképzésben, a szervezésben történő részvétel.

Környezetvédelem: Az állomány tájékoztatása a környezetvédelem alapjairól, alapfogalmairól, a környezetvédelmi törvényről, az ökológia alapjairól, a levegőtisztaság-védelem, a vízminőség-védelem, a talajvédelem, a hulladékkezelés és -kezelés, a hulladékgazdálkodás alapjairól, a zaj- és rezgésvédelemről. A környezetvédelem jogi szabályozása és a hadsereg. A Magyar Honvédségben hatályos környezetvédelmi parancsok és intézkedések ismertetése, a megvalósítás szervezése és ellenőrzése. A helyileg és általánosan lehetséges környezeti ártalmak felmérése, tájékoztatás, megelőzés, felkészítés a védekezésre. A honvédség környezetvédelmi feladatainak ismertetése, a rendszabályok betartásának ellenőrzése és szervezése. Környezetvédelem a NATO-ban, a tájékoztatásban való részvétel. A kiképzés során betartandó környezetvédelmi feladatok felmérése, a tájékoztatásban és az ellenőrzésben történő részvétel. A parancsnok környezetvédelmi feladatainak kidolgozása, ismertetése. A megbízott környezetvédelmi felelős feladatainak kidolgozása, a végrehajtás ellenőrzésében és a javaslatok, elemzések elkészítésében való részvétel. A környezetvédelmi terv és az időszakos jelentések elkészítése.

Őrzés-védelem: A személy- és objektumvédelem módszereinek ismerete. Az alakulat őrzésébe bevonható erők, eszközök, technikai lehetőségek felmérésében, az őrző-védő tevékenység megszervezésében, ellenőrzésében, a felkészítés, a különböző belső és külső szervek közötti együttműködés megszervezésnek vezetésében és a végrehajtás gyakorlásának szervezésében, vezetésében, továbbá az őrzés-védelmi terv elkészítésében való részvétel. A személy- és vagyonvédelemmel kapcsolatos közlekedésszervezés alapjainak, módszereinek, jogi feltételeinek, továbbá a személy- és vagyonvédelemmel kapcsolatos szállítóeszközök műszaki jellemzőinek, üzemeltetésük rendjének, a biztonsági rendszabályok ismerete: tájékoztatás, felkészítés és ellenőrzés. A szállítások, a közlekedés mobil biztonsági védelmének jogi és tárgyi feltételei megszervezésében és irányításában való részvétel.

Tűzvédelem: A tűz elleni védekezés feladatainak, szabályozásának és a feladatokat ellátó szervek, a tűzvédelmi jogszabályok és szabványok, a tűzveszélyességi osztályba sorolás, az építmények tűzvédelmének, az épületszerkezetek tűzállósági követelményeinek, a villamos berendezések tűzvédelmének, a tűzveszélyes folyadékok tárolására és szállítására, a tüzelő- és fűtőberendezések létesítésére vonatkozó szabályok és előírások ismerete. A működtetés, a kezelés, a telepítés szervezésében és az ellenőrzésében való részvétel. A beépített tűzoltó berendezések, tűzoltó készülékek, tűzoltó anyagok elhelyezésének, telepítésének és kezelésének ismerete, a vonatkozó szervezési, ellenőrzési feladatokban és a tűzvédelmi terv elkészítésében való részvétel.

Katasztrófaelhárítás: A nukleáris balesetek és következményeinek, a nukleáris-balesetelhárítás országos rendszerének, a radioaktív hulladékok kezelése, szállítása és tárolása szabályainak alapfokú ismerete. Az ipari veszélyforrások, a katasztrófaelhárítási munkálatok irányítási eljárásainak ismerete, a katasztrófavédelmi tervek elkészítéséhez szükséges alapismeretek megszerzése, tájékozódás, tájékoztatás. Kiemelt figyelemmel a munkahely (alakulat) veszélyeztetettségi helyzetére, a szükséges műszerek, ellenőrző eszközök beszerzésében, telepítésében, kezelésének megszervezésében, a működtetés ellenőrzésében való részvétel. Egyéni védőeszközök, a mentés, mentesítés kérdéseinek ismerete, részvétel a szervező, tervező, ellenőrző tevékenységben, továbbá a vonatkozó riasztási, híradási, helyzetértékelő tevékenységben, intézkedések kidolgozásában.

Vagyonvédelmi rendszerek: A vagyonvédelem eszközei, kódzárak, beléptető rendszerek, biztonságtechnikai központok, rendszerek felépítése, eszközök és hálózatok, megbízhatósági kérdések. Ellenőrző rendszerek, a riasztási állapot továbbítása. Kiemelt fontosságú helyiségek (irodák, szolgálati helyiségek, „T” és „Sz” anyagok tároló- és kezelőhelyiségei, fegyver, lőszer és veszélyes anyagok tárolóhelyiségei) biztonsága, lakásbiztonság. A biztonságtechnikai rendszerek tervezése, szervezése, működésük irányítása. A védelmi berendezések, eljárások törvényi háttere, parancsok, utasítások, előírások ismerete, bevezetése és betartásuk ellenőrzése.

Katonai biztonságtechnika: Az előzőeken túl a létesítmények egyéb biztonsági, egészségvédelmi előírásainak ismerete és a felkészítést szervező, tervező munkában való részvétel. A telepített, illetve a telepítésre tervezett technikai eszközök és berendezések általános biztonsági előírásainak ismerete. Közvetlenül balesetveszélyes katonai, kiképzési és egyéb tevékenységek általános biztonsági szabályainak ismerete, a gyakorlatok általános biztonsági előírásainak kidolgozása, oktatása, a végrehajtás ellenőrzése. Fokozottan veszélyes anyagok biztonsági és egészségvédelmi előírásainak a kidolgozásában, oktatásában, a végrehajtás ellenőrzésében és a mindezekhez kapcsolódó higiéniai és szervezési előírások ismereteinek oktatásában, szervezésében, a végrehajtás ellenőrzésében való részvétel.

Katonai munkavédelmi jog: A munkavédelmi jogszabályok általános jellemzőinek, a jogi szabályozás szerepének, a jogszabályok hierarchikus felépítésének és sajátosságainak, továbbá a munkavédelmi jogszabályok jogági kapcsolatrendszerének ismerete, és azok érvényesítésének, alkalmazásának elősegítése. A Magyar Honvédségben hatályos alapvető munkavédelmi jogszabályok oktatásában, balesetek kivizsgálásában, a jelentések összeállításában és nyilvántartásában, továbbá a szolgálati megbetegedések, kártérítések jogi kérdései vizsgálatában és az erre irányuló oktató, tájékoztató munkában való részvétel.

Úgy gondolom, hogy a biztonságtechnikai mérnöktiszt ismeret- és tevékenységi körébe tartozó szakmai területek és az azokon belül jelentkező feladatok sokasága bizonyítja: *ilyen felkészültségű tisztekre szükség van.* S ha az igényvalós, akkor – annak elismerése mellett – már csak két dolgot kell elrendezni: a pályázati felhívásban szerepeltetni az ilyen képzést és a feladatok ellátásához beosztást biztosítani.

Szabóné Szabó Andrea

A Magyar Honvédség arculati elemei

A hagyományok ápolása növekvő szerepet tölt be a Magyar Honvédség életében. A katonai hagyományok ápolásának célja a honvédség nemzeti jellegének és szellemiségének formálása, erősítése, valamint a társadalommal történő pozitív elfogadottságának emelése. Jelentősége abban gyökerezik, hogy ötvözi a nemzeti jelleget, a nemzeti értékeket a jelenkoréval. Hozzájárul a nemzeti azonosságtudat elmélyítéséhez, a katonai hivatástudat, a hivatásos állomány ön- és közmegebecsülésének erősítéséhez. A szerző cikkében áttekinti az MH szimbólumait, a katonahagyományok kontinuitását biztosító és az arculatot formáló elemeket.

A 20. század végének társadalmi, gazdasági, technikai változásai nagy kihívást jelentenek mind az egyén, mind egy szervezet életének, működési feltételeinek, struktúrájának és önazonosságának tekintetében. A mozgásban lévő mai világ és feltételrendszerei közepette létfontosságú az értékek ápolása, őrzése, melyek végigkísérik az egyén vagy a szervezet életét, múltját, hiszen ezen tényezők fontos szerepet töltenek be jelenében és jövőjének formálásában is. Természetesen figyelembe kell venni a kor diktálta változásokat is, alkalmazkodni kell azokhoz, de sohasem szabad elvonatkoztatni a múlt eredményeitől, hagyományaitól, melyek erős gyökereként támaszt jelentenek a változásoktól terhes világban.

A katonai hagyományok ápolásának területei kapcsolódnak a csapatnévadáshoz, a névadó emlékének őrzéséhez, a fegyvernemi és a csapatünnepekhez, a csapattörténet gondozásához, a katonai szimbólumok őrzéséhez. Mindezek által a katonai eszmeiség, a katonai szolgálathoz való viszony, a hivatástu-

dat és egyben magyarságtudat, a nemzethez való katonás, az MH és környezete közötti kapcsolat viszonyrendszere erősödik, bővül, fejlődik.

Ami az intézményi kereteket illeti, a Humán Főcsoportfőnökség Humánszolgálati Csoportfőnöksége, illetve a HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztálya foglalkozik a hagyományörzés különböző területeivel, folyamatos kapcsolatot tart, illetve tartunk fenn a hagyományörző egyesületekkel, kölcsönösen részt veszünk egymás rendezvényein, együttműködési megállapodások, előadások, kiadványok születnek.

A Magyar Honvédség alapszimbóluma

A rendszerváltozás után nemcsak a haderő-átalakítás, illetve az új hadseregkép kialakításának igénye fogalmazódott meg a Magyar Honvédség vezetésének elképzeléseiben, hanem ezzel kapcsolatosan a Magyar Honvédség új, egységes szimbólumrendszerének, vizuális arculati elemeinek kialakítása is. Ezen újonnan kialakítandó szimbólumrendszer hiva-

tott a Magyar Honvédség, mint az egyik legmarkánsabb nemzeti intézmény, nemzeti jellegét a haza védelmére való elkötelezettségét kifejezni a külső környezet, a társadalom egésze irányában. Ezen túlmenően a Magyar Honvédség állományának a szervezettel történő azonosulását, identitását is tükrözi, mélyíti.

A Magyar Honvédség újonnan tervezett és elfogadott alapszimbólumának központi eleme a karmai között Szent István kardját tartó, kiterjesztett szárnyú turulmadár, amelyet balról tölgyfaág, jobbról olajág övez. Az ágak találkozási pontjában a nemzeti színeket magában foglaló pajzs található, míg felső csúcsait a HAZÁÉRT jelszó köti össze, alatta pedig a MAGYAR HONVÉDSÉG félköríves felirata található.

A turul a magyar mondai hagyományok totemállataként az égi hatalom és az uralkodói fensőbbiség megtestesítője. A mondvilág tőle eredezteti az Árpád-házat, és mint ilyen, az Árpád-házi fejedelmek és királyok isteni eredetét hivatott hangsúlyozni.

Mint minden ragadozó madár, a turul (karvaly, sólyom) is az uralkodás, az égi eredet jelképe, az erőt, az akaratot szimbolizálja, kiterjesztett szárnyai pedig a védelmező szándékot, az óvni akarást jelképezik. A turul karmai között látható kard a harc, a hatalom, a bátorság, a férfias erő és a hősiesség jelképe, ezáltal a katonai szimbólumok körébe is illeszkedik. A magyar királyi jelvények közé tartozó, Szent Istvánnak tulajdonított karddal suhintottak a magyar királyok a koronázási dombról a négy égtáj felé, kinyilvánítva hatalmukat az egész birodalom fölött.

A tölgy- és olajág is a katonai jelentéstartalmat mélyíti el kettősségével, hiszen a tölgyfaág a harcot, háborút, míg az olajág a békét jelenti.

A nemzeti színeket magán hordozó

pajzsnek egyrészt azonosítási funkciója van, hiszen a nemzeti hovatartozás egyértelmű meghatározója, másrészt pedig a biztonság és a védelem szimbólumaként nyilvánvalóan utal a Magyar Honvédség alapvető feladatára.

Ezt a hatást erősíti a jelmondat és a szervezet megnevezése, mely heraldikai szempontból stabilitást, teljességet, szilárdságot sugall és biztosít, mintegy keretet adva az eszmeiség vizuális megjelenítésének.

A katonai jelképek

A katonai jelképek közé tartozik a hadsereg testületi jellegét meghatározó, annak zárt, bizonyos szempontból elkülönült mivoltát hangsúlyozó *egyenruha, mely egyidejűleg több funkciót is betölt*. Egyrészt a nemzeti jelleg, viselőjének hovatartozását hangsúlyozza és biztosítja összetéveszthetetlen egyediséggel, másrészt a korszerűség és a praktikum kritériumainak is meg kell felelnie. A harci, illetve a kiképzési öltözetnek mindenkor meg kell felelnie a hadsereg technikai felszereltségének, harcászati követelményeinek, valamint a különféle külső hatások elleni védelemnek is. Ezen túlmenően természetesen fontos hangsúlyozni, hogy a ruházatnak szabásában, ékítményeiben, színében is jelképeznie kell a magyar katonai öltözködési hagyományokat.

Az egyenruhához szorosan kapcsolódnak a rendfokozati, fegyvernemi jelzések, a különböző jelvények, a kitüntetések, melyek az egyenruha kiegészítő elemeként jellegükönél fogva is a nemzeti hagyományokra utalnak és azokra vezetnek vissza.

A katonai rangjelzések kialakulását tekintve elmondhatjuk, hogy a természeti népek már az őskortól kezdve előszeretettel jelezték a többieknek az egymás között kivívott rangjukat. Gondol-

junk csak a napjainkban újra felfedezett testfestésre, tetoválásra vagy a különféle tolldíszekre, hatalmi jelekre és a széles skálát felvonultató egyéb díszítésre!

Ezek a jelzések felvilágosításra szolgáltak viselőjük társadalmi pozíciójáról, a hierarchiában elfoglalt helyéről, valamint az adott közösségen belüli katonai rangjáról. Ilyen információt szolgáltató jelzés lehetett például a harcos öltözetének és fegyverzetének gazdagsága, joga valamilyen hátasállat vagy harckocsi használatára, valamifajta címer, zászló, nemzetségre vagy törzsre utaló jel. De ide sorolhatjuk például a különféle szalagokat, csokrokat, sisakforgót vagy tolas süveget.

A csapatzászló az egyik legfontosabb, legnagyobb múltra visszatekintő jelkép, alapszimbólum. A katonai becsület, hősiesség, dicsőség, a haza védelme iránti feltétlen elkötelezettség szimbóluma, a csapat, az alakulat tagjainak összetartozását jelképező eleme. A katonai szervezet tekintélyét és becsületét testesíti meg, s mint olyant, óvni, védeni kell.

A jelenlegi csapatzászlót a köztársaság kikiáltása óta, 1989. október 23. óta használják a csapatok. A csapatzászló – melyet a köztársasági elnök adományoz – átadása nemzeti, állami vagy katonai ünnepek alkalmával, ünnepélyes keretek között történik.

A csapatzászló színösszeállítása és formája az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, illetve az 1946-ban kikiáltott köztársaság csapatzászlóját idézi. A zászló alapszíne fehér, széleit nemzeti színű lángnyelv pártázat díszíti, mindkét oldalán az MK címerével, amelyet jobbról cserfaág, balról, olajág övez.

A magyar katonai hagyományoknak megfelelően a csapatzászlóra szalag köthető. A rendszerváltás előtt a szalagok tetszőleges színűek, különböző méretűek voltak és állami, társadalmi, politikai szervezetek képviselői adomá-

nyozták az adott alakulatnak. Ezáltal a csapatzászlók túldíszítettek váltak.

Az új szabályok e területet is átformálták, a katonai hagyományok tiszteltetésben tartása érdekében. A csapatzászlóra az új szabályozók szerint csak az adományozó köthet szalagot, melyre ráhímezhető az adományozó neve, az adományozás időpontja, az alakulat vagy az adományozó jelmondata. Ezen kívül elismerés gyanánt csak a köztársasági elnök, a honvédelmi miniszter és az MH parancsnoka adományozhat zászlószalagot.

A zászlók sorában nem szabad elfeledkeznünk a *történelmi zászlók* jelentőségéről, a történelmi múlt és a hagyományok ápolásának szerepéről. E zászlók a magyar történelem különböző korszakaiban a magyar csapatok által használt zászlók másolatai, tulajdonképpen történelmi csapatzászlóknak tekinthetjük őket.

Nyilvánosság előtti megjelenésük elsősorban az augusztus 20-i ünnepség- és rendezvénysorozathoz, illetve más állami ünnephez kapcsolódik, de tendenciaként és örömdetes tényként figyelhetjük meg, hogy szereplésük iránt egyre nagyobb az érdeklődés és igény. E tény azért is fontos, mert általa is lemérhetjük a társadalom és a katonai hagyományok, a társadalmi megítélés és a Magyar Honvédség szellemiségének pozitív relációját.

A történelmi zászlók „újrafelfedezése” egyrészt a hagyományok tiszteltetésének és megőrzésének szempontjából bír jelentőséggel, másrészt a nyilvánosság előtti megjelenésüket egyfajta hagyományteremtésként is értelmezhetjük, a nemzeti tudat és a történelmi múlt, különösképpen a katonai múlt értékei építésének és ápolásának eszközeiként.

A hagyományok őrzésében, a szimbólumok továbbörökítése és vállalása mellett, az ünnepek és a velük kapcsolatos

rituálék létfontosságú szerepet töltenek be. Az ünnepek az egyén és egy adott szervezet, közösség életében is döntő fontosságúak, hiszen egyrészt alkalmat adnak az ünneplésre, a hétköznapiak monoton-ságából történő kiszakadásra, másrészt erősítik az összetartozást, a „mi érzést”. Erősítik az adott közösség által elfogadott értékeket, normákat. Közösségformáló funkciója mellett a közös múlt-tudat, a hagyományok továbbörökítése, a kontinuitás biztosítása is alapvető elem-ként jelenik meg az ünnepek jelentősé-gének vizsgálatában.

A nemzeti ünnepek méltó, hagyomán-yoknak megfelelő megünneplése mellett a katonai ünnepek megtartása is részét képezi a katonai hagyományok ápolásának. Ide tartozik a magyar honvédelem napja, a fegyvernemi nap, illetve a csapatünnep.

A magyar honvédelem napját illetően köztudott, hogy a Magyar Honvédség jogelődje a határőrséggel, a tűzoltósággal, a büntetés-végrehajtással, a vám- és pénzügyőrséggel együtt ünnepelte szeptember 29-én a fegyveres erők napját. 1992-től azonban Budavár 1849. évi megvívásának napját ünnepeljük ilyen-ként, mely napon a Görgey Arthur tábornok vezette honvédsereg visszafog-lalta az ország fővárosát a Hentzi osztrák császári tábornok csapataitól.

Az e nappal kapcsolatos ünnepsé-gés rendezvénysorozat keretei között, az MH és a társadalom kapcsolatának pozitív megítélése érdekében, alkalom nyílik az MH repülő-, harci-technikai eszközeinek, tanintézeteknek, egyenruhájá-nak, kiadványainak megismertetésére, elfogadtatására a szélesebb nyilvános-sággal.

A katonai hagyományok, ezen belül a katonai ünnepekkel kapcsolatos hagyományok közé tartozik *a fegyvernemi napok* megünneplése. Az egyes fegyvernemekhez, szakcsapatokhoz, szolgálati

ágakhoz tartozó katonai szervezetek, valamint a katonai tanintézetek fegyvernemi tanszékei a személyi állomány és a széles társadalmi nyilvánosság előtti bemutatkozás, a védőszentek kultúrájának és a fegyvernem hagyományainak ápolása céljából fegyvernemi napot tarthat-nak. A fegyvernemi nap lehetőséget nyújt a környezetnek történő bemutatko-zásra, az eredmények bemutatására, számadásra a kiképzési feladatok elsajá-tításáról, de módot ad különböző közös-ségi rendezvények lebonyolítására (versenyek, avatás). Ezek a rendezvények elmélyítik az adott fegyvernemen belüli és azon kívüli kapcsolatrendszereket, hagyományokat őriznek és teremtenek, az összetartozást erősítik a közösen átélt élmények révén.

Nemcsak az egyes fegyvernemek, hanem a katonai szervezetek is tarthat-nak csapathagyományaik őrzése érdeké-ben ún. *csapatünnepeket*. E csapatünnepek kiváló alkalmak a csapattörténet egyes mozzanatainak felelevenítésére, az adott katonai szervezet csapatszelle-mének erősítésére. E csapatünnepek a névadóval kapcsolatos évfordulókhoz, az adott tájegység vagy település múltjának kiemelkedő eseményeihez kötődnek.

Tiszti fogadalom és a katonai eskü

A tiszti fogadalom a hivatás vállalásának szimbóluma, a feladatokkal, jogokkal és kötelességekkel azonosulás jelképe, a fegyveres szolgálatra való felkészülés folyamatának egyfajta végső visszaiga-zolása. A Magyar Honvédség eszme- és filozófia-rendszeréhez való azonosulás tömörített deklarálása, az elhivatottság tanúságtétele.

Bár a Magyar Honvédség nem ren-delkezik minden részletre kiterjedő, írott formátumú etikai kódexszel, de ez a fogadalom önmagában több funkciót is betölt. Egyrészt a szervezethez tartozást

deklarálja, a lehető legméltóságtelibbé emelve annak aktusát. Másrészt a hagyományok továbbviteléről, őrzéséről is gondoskodik, hiszen évtizedes, évszázados tradíció a katonai eskü tétele, a haza védelméhez való feltétlen önfeláldozás deklarálása. Harmadrészt olyan magatartási és normakövetelményeket foglal magában, melyek a hivatásos állomány egymás közötti viszonyrendszerét határozzák meg, a katonák számára kötelező attitűdöket közvetítve.

A katonaimázs lényeges elemei lennének meg a szöveg soraiban, egy olyan imázs, mely a fegyveres testületet a történelem folyamán végigkísérte. Fontos momentuma ezen imáznak az elkötelezettség, meg nem alkuvó hűség a haza, a nemzet szolgálatában, a bátorság, a hősiesség helytállás, a bajtársiasság. Lényeges elem eme, a belső kötelességtudatra építő értékek közvetítése mellett a törvényesség, a jogszabályok tisztelete és ismerete, hiszen bár a hivatásos katona egy speciális körben teljesít szolgálatot, végzi munkáját, mégis a társadalom tagja, melyet ugyancsak törvények mozgatnak, igazgatnak. A fogadalom szövege konkrétan megszabja az alárendeltek és előljárók egymáshoz való viszonyát, viselkedési normáit: a felelősség és a lojalitás a kulcsszavak az alárendeltek irányában, az előljárával szemben az engedelmesség dominál. Fontos az ismeretek megszerzése, természetesen nemcsak a szakmai (katonai), hanem a technikai és humánismeretek elsajátítása is.

A katonai szolgálaton belül létező hagyományok ápolásához és rituálékhoz köthető még a *katonai eskü* is, mint régi és az egyén, valamint a katonai szervezet életében döntő fontosságú hagyomány. A katonai eskü az elkötelezettség, a katonai normáknak, a haza védelmének vállalása iránti elkötelezettség szimbóluma.

Szövege: „Esküszöm, hogy a Magyar Köztársaságot híven szolgálom, a fegyveres erők hűséges katonája leszek. A Magyar Köztársaság érdekeit, állampolgárainak jogait és szabadságát bátran, a törvények betartásával életem árán is megvédem.”

Fegyvernemi és csapatszimbólumok

A hadsereg nemzeti jellegének, a nemzeti múlt és történelem jelentős személyiségeinek vállalása a katonai szervezetek *névválasztásában* is megnyilvánul. A korábban használt fedőszámok helyett magyar uralkodók, államférfiak, hadvezérek vagy jelentős történelmi múlttal rendelkező tájegységek, települések nevét választották az egyes szervezetek csapatnévadóul. Ezáltal kifejezésre jut mind a Magyar Honvédség, mind pedig az adott katonai szervezet azon szándéka is, hogy erősítsék a csapatnak, az alakulatnak otthont adó település és az adott alakulat közti összetartozás érzését, a szülőföld és a lakóhely védelme iránti elkötelezettséget, az alakulat és külső környezete közötti együttműködést, kapcsolati rendszert.

A hagyományápolás másik mozzanata egy katonai alakulat életében a *csapat-történeti, fegyvernemi emlékek bemutatása, gyűjtése, rendszerezése, folyamatos ellenőrzése, bővítése*. E munka során, illetve az eredmény bemutatása révén a szervezet minden tagja megismerheti és kötelessége is megismerni az adott szervezet múltját, cselekedeteit, szimbólumrendszerének változását. Ezen eredményeket egy ún. emlékszobában kell elhelyezni és biztosítani kell, hogy a szervezet minden tagja s – ez már a hadseregnek a civil társadalom felé történő nyitását jelzi – a polgári lakosság is megtekinthesse azokat. Ezáltal is erősödik a szervezet külső és belső környezetéhez való viszonya, a vállalt katonai és történelmi érték-

kek megismertetésének és megismerésének lehetősége.

A katonai szervezetek a magyar katonai hagyományok átörökítőiként gondoskodnak a fegyvernemi és csapattörténeti emlékek gyűjtéséről, feldolgozásáról, megőrzéséről, bővítéséről és bemutatásáról. Ezen emléktárgyak körébe azok az anyagok tartoznak, melyek a katonai szervezet működési területén, saját vagy jogelődje működése folyamán keletkeztek, ezenkívül amelyek kapcsolatban állnak a helyőrség katonatörténeti, néprajzi és egyéb történelmi múltjával.

A csapattörténeti emlékszobában a katonai szervezet történetét, hagyományait, a névadóul választott személyt, a helyőrség települési környezetét és hadtörténetét bemutató, valamint a helyőrség honvédelmi vonatkozású néprajzi és ipartörténeti emlékei kapnak helyet.

A tanintézeteknél és intézményeknél intézménytörténeti emlékszoa található, melyben az imént felsoroltakon kívül a magyar tiszt- és tiszthelyettesképzés történetét, fejlődésének fontosabb állomásait bemutató emlékek kerülnek kiállításra.

A fegyvernemi szakgyűjteményben a fegyvernem vagy szakcsapat történetének – a fegyvernem megjelenésétől napjainkig terjedő időszakot átfogó – emléktárgya található.

Mind a csapat- és intézménytörténeti emlékszobák, mind pedig a fegyvernemi szakgyűjtemények kiállításait szükséges és hasznos felhasználni a személyi állomány kiképzése során. Ezenkívül, a külső környezettel történő kétoldalú kapcsolat fenntartása és elmélyítése érdekében, a kiállítások megtekintését lehetővé kell tenni az adott helyőrség lakosai, az érdeklődők számára.

A Magyar Honvédség alapszimbólumán túl az egyes katonai alakulatok, csapatok esetében is felmerült az igény egy, a szervezet azonosítására szolgáló

saját, önálló jelzés létrehozására, mely szándék az 1990-es évek elején konkrét formát öltött. Egyre több szervezet nyújtotta be az általa kitalált *csapatkarjelzés-tervezetet*. A karjelzés az alakulatok életében a megkülönböztetés funkciójával bír, tükrözi az alakulat történetéhez, az alakulatnak otthont adó régió, illetve település történelméhez, a hagyományokhoz való hűséget, az ezekkel történő azonosulást.

Bár a csapatkarjelzést szabályozó intézkedés meghatározza a karjelzés formai és vizuális megjelenítésének legfontosabb kritériumait, ezen karjelzések természetesen merőben eltérnek egymástól, hiszen minden alakulat önálló múlttal, csapattörténettel rendelkezik, valamint az alakulat jellegénél fogva más-más szín- és formavilággal bír. Míg a csapatzászló az alakulat jeles napjain, ünnepein jelenik meg, addig a karjelzést minden nap viselik a szervezet tagjai, mindennapi kapcsolatban vannak vele, ezáltal az alakulat tagjainak a szervezethez kötődése, azonosságtudata mélyül, erősödik.

Végül úgy gondolom, hogy a témakör keretében szólni kell a katonasírok gondozásáról is.

A hagyományápolás területén belüli szomorú kötelesség, a kegyelet és megemlékezés jegyében, a katonasírok gondozása. A Magyar Honvédség, a különböző társadalmi-kegyeleti, illetve hagyományőrző egyesületekkel, szervezetekkel történő együttműködés keretében felkutatja és vállalja az I. és a II. világháborús katonasírok rendrehozatalát, gondozását, az elesettek nemzetiségétől, vallásától függetlenül. A síroknál minden évben, halottak napján kegyeleti megemlékezésre kerül sor abban a reményben, hogy az idegen földben nyugvó magyar katonák sírjairól is hasonlóképpen gondoskodik valaki.

A Hadisírgondozó Iroda legfőbb feladata egyrészt a magyar sírok felku-

tatása külföldön, temetők létesítése, a kegyeleti jog gyakorlása, a hamvak hazahozatala, másrészt az állami, társadalmi és magánszemélyek tekintetében az eljárások irányítása, felügyelete. A hadisírgondozással összefüggő kormánymegállapodások aláírásra előkészítése és végrehajtása, az elkészült hősi emlékhelyek és temetők felavatásának előkészítése és lebonyolítása is ezen iroda tevékenységi körébe tartozik. Ezen kívül végzi a hősi sírok és a hadifogoly-temetők adatainak számítógépes feldolgozását is, feladatuk a dokumentációk nyilvánosságra hozatala, illetve kicserélése diplomáciai úton.

*

A NATO-csatlakozás kapcsán, valamint a haderő-átalakítás tényét és tendenciáját figyelembe véve szükségszerűnek látszik, hogy – csakúgy, mint egy civil szervezet esetében – a Magyar Honvédség keretein belül is tudatosan kerüljön megtervezésre, alkalmazásra a szervezet arculatát és filozófiáját kifejező szimbólumrendszer. Annál is inkább indokolt ez a lépés, mert ez idáig csak esetlegesen, szinte „magánkezdeményezésként” történt az egyes alakulatok szimbólumrendszerének kiépítése, nagyrészt hiányosan, illetve a központi, átfogó jelképrendszer létrehozására irányuló kezdeményezések nem jártak sikerrel.

A kor és a NATO-csatlakozás feltételrendszeréhez igazodó, új alapokon létrejövő honvédségnek elemi érdeke, hogy egy olyan, egységes arculattal bírjon, mely minden részterületén ugyanazt a közös mondanivalót, filozófiát, design

hordozza, amely markánsan kifejezi a szervezet identitástudatának alapvető elemeit, az önmagáról környezete felé sugározni kívánt képet. Ugyanakkor, képes tudatosan felvállalni a történelmi múlt és a katonatörténelem hagyományait, képes a szimbólumait, értékeit tovább örökíteni az adott kor követelményrendszerének kívánalmaival, konstruktív folytonossággal ötvözve azokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alapismereti Kislexikon; Budapest 1990. Novotrade.
- A Magyar Honvédség alaki szabályzata; a Honvédelmi Minisztérium kiadványa 1993.
- A Magyar Köztársaság Fegyveres Erőinek szolgálati szabályzata, a Honvédelmi Minisztérium kiadványa 1997.
- Az MH parancsnokának 132/1999. intézkedése a „hímzett csapatkarjelzés” tartalmi és formai követelményeiről, az elbírálás és engedélyezés rendjéről; Honvédségi Közlöny 1999/20.
- Bertényi Iván: Kis magyar címertan; Budapest 1983. Gondolat.
- Cs. Kottra Györgyi: Nemzeti jelképeink, a katonai szolgálat szimbólumai; MH OKAK 1991.
- Dr. Szabó János: A hivatásos honvédtiszt helye a társadalomban, in: Katonai hivatás-tiszti értékrend; az MH Tanintézeti Főnökség kiadványa 1992.
- Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György: Jelképtár; Budapest 1996. Helikon
- Szabóné Szabó Andrea: A Magyar Honvédség és a Francia Hadsereg arculatának elemei; Külkereskedelmi Főiskola, Budapest 1998.
- Szimbólumtár; Budapest 1997, Balassi Kiadó
- Varga József: A Magyar Honvédség jelképei és ünnepei: Időszerű tájékoztató a honvédség részére, 3. füzet, MH OKAK, 1991.

Mészáros Margit

Az Európai Biztonsági Charta

A hidegháború megszűnése utáni időszak egyik legnagyobb kihívása annak kimunkálása, hogy milyen rendezőelvek működjenek a kialakuló új biztonsági architektúrában, s ezek milyen mértékben legyenek kötelező érvényűek az államok és polgáraik részére. Ennek a folyamatnak a megvalósításába jól illeszkedik az EBESZ, amelynek átfogó biztonsági szervezet jellege alkalmas volt arra, hogy kidolgozza az új, 21. századi európai biztonsági modellről szóló Európai Biztonsági Chartát. A dokumentum nem kapott a fontosságának megfelelő nyilvánosságot a magyar sajtóban. Ezért a cikk szerzője – egy nagyobb terjedelmű tanulmányából kiemelve – a charta születésének előzményeire utalva (az isztambuli zárónyilatkozat alapján) bemutatja olvasóinknak az Európai Biztonsági Charta szerkezeti és tartalmi összetevőit, és értékeli jelentőségét.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) olyan összeurópai biztonsági szervezet, amelynek hatósugara Vancouvertől Vlagyivosztokig terjed. Egyediségét az adja, hogy az egyetlen olyan szervezet a kontinensen, amelynek az észak-amerikaiak és az oroszok is tagjai. Az együttműködésben 54 állam vesz részt. (Jugoszlávia tagságát 1992-ben felfüggesztették.)

Az EBESZ Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) néven kezdte meg munkáját azzal a céllal, hogy a Kelet és a Nyugat közötti multilaterális megbeszélések és tárgyalások fórumaként szolgáljon. Az EBEÉ részes államai – köztük Magyarország – által 1975-ben aláírt *Helsinkii záróokmány* tartalmazza az államok egymás közötti

magatartásának alapelveit, illetve saját polgáraikkal szembeni kötelezettségeit.¹ A hidegháború idején az EBEÉ kiemelkedően fontos szerepet játszott az emberi jogok védelme és érvényesülése terén, majd a kelet- és közép-európai tekintélyuralmi rendszerek lebontásában.

A kettéosztottság megszűnését először az állam- és kormányfők az EBEÉ párizsi csúcserkeztetén fogalmazták meg. Az 1990-ben kiadott *Párizsi Charta az Új Európáért* című dokumentumban a résztvevő államok a kialakult helyzetet *a demokrácia, a béke és az egység új korszakaként* értékelték, és kijelentették, hogy ezután kapcsolataikat a kölcsönös tiszteletre és együttműködésre alapozzák.²

Két évvel később, Helsinkiben az ENSZ alapokmányának VIII. fejezete

1 Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya (Részletek); Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

2 Párizsi Charta az új Európáért; Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

szellemében az EBEÉ-t regionális megálapodássá nyilvánították (A változás kihívásai című dokumentum).

Az EBEÉ-folyamat kiemelkedő eseménye volt az 1994. évi decemberi *budapesti csúcsertekezlet*, amelyen döntés született az EBEÉ szervezetté átalakításáról. Ez a változás új politikai impulzust adott az EBESZ-nek, és egyben tükrözte a hidegháború utáni, megváltozott európai helyzetet.

A résztvevők a budapesti csúcstalálkozón fogalmazták meg először, hogy az új Európa megteremtésének folyamatában olyan új veszélyekkel és kihívásokkal is meg kell küzdeni, amelyek indokoltá teszik egy új charta megalkotását. A résztvevő államok állam- és kormányfői elhatározták, hogy széles körű és mindenre kiterjedő tárgyalásokat kezdenek a biztonság valamennyi aspektusáról, melynek eredményeképpen létrehoznak egy közös és átfogó biztonsági modellt a 21. századi Európa számára (Az igazi partnerség felé egy új korszakban című dokumentum).³

A politikai kötelezettségvállalásokkal járó új Európai Biztonsági Charta, valamint a mellékletét képező ún. *operatív dokumentum* – közel ötévi előkészítő munka után – 1999 második felére készült el, s azt az EBESZ 54 tagállamának állam- és kormányfői az 1999. november 18–19-i isztambuli értekezletén⁴ fogadták el és látták el kézjegyükkel.

A charta általános részében megtalálható minden lényeges elem, amelyben az előkészítés során sikerült kompromisszumra jutni:

A főbb részek a következők:

I. Közös kihívásaink

II. Közös alapjaink

III. Közös válaszuk: Kooperatív biztonsági platform; Együttműködés más szervezetekkel, Szolidaritás és partnerség, Intézményeink, Emberi dimenzió, Politikai-katonai dimenzió, Gazdasági és környezetvédelmi dimenzió, Törvényesség és harc a korrupció ellen (33.)

IV. Közös eszközeink: A párbeszéd erősítése, EBESZ-missziók, Gyorshadtest (REACT), Művelési Központ, rendőrséghez kapcsolódó tevékenység, Békefenntartás, Nemzetközi Egyeztető és Döntőbíró

V. Együttműködő partnereink

VI. Következtetések

A konkrét végrehajtási formákat is tartalmazó – és emiatt sok vitára okot adó – *operatív dokumentumok* közül mindössze egyetlen maradt meg; a *Kooperatív biztonsági platform*, két fejezettel: I. A Platform, II. Az együttműködés formái.

A charta szerkezete egyúttal jelzi azokat a *tartalmi változásokat* is, amelyek a hosszú előkészítő munkálatok folyamán kristályosodtak ki. Már a *bevezető* utal azokra az új lépésekre, amelyek megtételéről döntöttek:

- a kooperatív biztonsági platform elfogadása;
- az EBESZ békefenntartásban játszott szerepének továbbfejlesztése;
- a gyorsreagálású szakértői segítségnyújtó és együttműködő csoportok (REACT) létrehozása;
- a rendőri tevékenységhez kapcsolódó feladatok szélesítése;

3 Az EBEÉ 1994. évi budapesti dokumentuma. Az igazi partnerség felé egy új korszakban; Budapest, 1994.

4 Vö. <http://www.magyar nemzet.hu/19991119/kulfold1.shtml>. A tagállamok többsége egyetértett abban, hogy az isztambuli csúcstalálkozón a Délkelet-európai Stabilitási Egyezmény kapjon kiemelt figyelmet: egyrészt azért, mert az EBESZ szorosan kapcsolódik a stabilitási egyezményhez, másrészt mert az egyezmény gondolatának megszületése óta ez volt az első olyan rendezvény, amelyen az európai térség tagállamainak lehető legszélesebb köre a legmagasabb szinten képviseltette magát.

- a művelleti központ létrehozása;
- az előkészítő bizottság felállítása.

Az I. fejezet (*Közös kihívásaink*) számba veszi azokat az új kockázatokat és kihívásokat, amelyek a 20. század utolsó évtizedében jelentkeztek az EBESZ-régióban. Reálisan néz szembe azzal a ténnyel, hogy – bár a konfrontációt felváltotta az együttműködés – az államok közötti konfliktusok ki-robbanásának esélye nem szűnt meg. Ugyanígy fenyegetik biztonságunkat az államokon belüli konfliktusok is.

A résztvevő államok elismerték: az elmúlt évtizedben olyan atrocitásoknak voltunk tanúi, amelyekről azt hittük, régen a múltba vesztek. Az államokon belüli konfliktusok gyakran az EBESZ-normák durva megsértéséből származtak. Ezért a dokumentum aláírói eltökélték magukat, hogy erősíteni fogják a már meglévő segítségnyújtási és tanácsadási eszközöket, és újakat is kifejlesztenek.

A legjellemzőbb közös kihívások a következők:

- az alapvető és az emberi szabadságjogok megsértése, beleértve a nemzeti kisebbségekhez tartozók jogait is;
- a nemzetközi terrorizmus, az erőszakos szélsőségség, a szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem;
- a kézi- és könnyűfegyverek fölösleges és destabilizáló hatású felhalmozása és ellenőrizetlen elterjedése;
- akut gazdasági gondok és környezet-szennyezés;
- a közeli régiók, különösen a mediterrán térség, valamint a tagállamok közvetlen szomszédságában lévő régiók, mint például Közép-Ázsia instabilitása.

A II. fejezet (*Közös alapjaink*) megerősíti a korábban már elfogadott EBEE–EBESZ alapelveket és kötelezettségeket, növeli

az EBESZ – mint európai biztonsági szervezet – hatékonyságát, ugyanakkor megőrzi a szervezet rugalmas cselekvési képességét.

A charta a meglévő dokumentumok és az EBESZ 1990 óta végzett tevékenysége alapján véglegesíti, hogy az EBESZ az ENSZ alapokmánya VIII. fejezete szerinti megállapodás régiójában a vitás kérdések békés rendezésének elsődleges szervezete, és a korai előrejelzés, konfliktusmegelőzés, válságkezelés és válság utáni rehabilitáció kulcsfontosságú intézménye (eszköze)⁵.

Korábbi viták kompromisszumos lezárását tükrözi annak hangsúlyozása, hogy a résztvevő államok állampolgáraik által elszámoltathatók, és egymásnak is felelősséggel tartoznak az EBESZ-kötelezettségvállalások általuk történő végrehajtásáért, valamint kapcsolataikat az egyenrangú partnerség, szolidaritás és átláthatóság alapján alakítják. Ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy a szuverenitás és a be nem avatkozás elve a chartában közvetve erősebbnek bizonyult az EBESZ-elvek és -kötelezettségek betartásánál, amit a konszenzusszabály megerősítése is mutat.⁶

A charta legfontosabb új eleme a biztonsági együttműködési platformkoncepció rögzítése. A koncepció a kiemelt III. fejezettel (*Közös válaszung*) és a csatolt, ún. operációs dokumentummal együtt a nemzetközi szervezetek és intézmények hierarchiamentes, egymást kölcsönösen kiegészítő és erősítő együttműködését tartalmazza a biztonság human-, gazdasági, politikai és katonai dimenzióját illetően, egységes egészként kezelve azokat.

Külön érdeme a chartának, hogy az együttműködés elveit és módzatait lényegre törően és érthetően, az általános elvekkel egyezően, ugyanakkor rugalmasan fogalmazta meg, kihagyva a vita-

5 Charter for European Security II/7.

6 Charter for European Security II/8., 10.

tott részeket és meghagyva a szabad választást a konkrét alkalmazásban.

A dokumentum kimondja ugyan az EBESZ integrációs kulcsszerepét, de csak, mint lehetőséget. Hasonlóan csak javaslatot tesz arra, hogy az EBESZ a Kooperatív biztonsági platform alapján legyen a szubregionális együttműködés fóruma.⁷ Példaként említi a szöveg a délkelet-európai stabilitási egyezményt.

A charta szerint a térség biztonságának legmegfelelőbb garanciája a résztvevő államok készsége és képessége a demokrácia és a jogállamiság fenntartására, az emberi jogok tiszteletben tartására. A charta az egyes államok által vállalt kötelezettségek maradéktalan teljesítése mellett tartalmazza a résztvevő államok közös felelősségét is az EBESZ-elvek betartásában. A *partnerség* és a *szolidaritás* szellemében együttműködve közös lépések megtételét helyezi kilátásba mind az EBESZ-en belül, mind azon szervezeten keresztül, amelyeknek a résztvevő államok tagjai.

A charta megkísérli az egyes résztvevő államokon belüli veszélyforrásokat is számba venni. A törvényes rend összeomlása vagy a szuverenitás, a területi integritás, a politikai függetlenség veszélybe kerülése esetén maga a *bajba jutott résztvevő állam* kérhet segítséget. Mindazonáltal itt is érzékelhető az óvatosság megfogalmazás a beavatkozás lehetséges módjait illetően.⁸

A magyar nemzeti érdekek szempont-

jából kiemelkedő fontosságú a kooperatív biztonsági platform emberi dimenzióval foglalkozó alfejezete. E szerint a résztvevő államok megerősítették, hogy az emberi jogok – beleértve a nemzetiségi jogokat is – az EBESZ átfogó, oszthatatlan biztonsági koncepciójának az alapját képezik. Megerősítették továbbá a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak védelmét és előmozdítását, mint a demokrácia, a béke, az igazságosság és a stabilitás alapelemét mind a tagállamokon belüli viszonyokban, mind az államok közötti kapcsolatokban.⁹

Különösen visszafogottan fogalmaz a dokumentum a biztonság politikai-katonai aspektusait/dimenzióit illetően. Nyilvánvalóan annak a tendenciának az érvényesülése követhető nyomon, amely már az előkészítő munkálatok során is jelentkezett: a katonai témákkal az EBESZ speciális testületei foglalkozzanak – pl. a Biztonsági Együttműködési Fórum (FSC) –, s az Európai Chartába csak az általános elvekkel összefüggő meghatározások kerüljenek bele. Ezek a következők:

- a leszerelés, a fegyverzet-ellenőrzés, a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések, a fegyverzetkorlátozási egyezmények teljes alkalmazása, időbeni adaptációja és szükség szerinti továbbfejlesztése alapvető fontosságú elemei a politikai és katonai stabilitásnak;
- az Európai hagyományos fegyveres erőkre vonatkozó megállapodás (CFE) továbbra is az európai biztonság kiinduló pontját kell, hogy jelentse.¹⁰

7 Uo. III/12, 13.

8 Uo. III/15, 16.

9 Uo. III/19.

10 Az isztambuli csúcstalálkozón a magyar elnökség mellett harminc állam aláírta az Európai hagyományos fegyveres erők korlátozásáról szóló 1990-es szerződés (CFE Treaty) módosítását. A jogi érvényű adaptációs megállapodás tartalmazza azokat a konkrét szöveges változtatásokat és kiegészítéseket, amelyek alapján elkészülhet az adaptált szerződés ún. konszolidált szövege. Az adaptált szerződés törölte a tömbszembenállás elemeit, az államcsoportokra, azaz a Varsói Szerződésre és a NATO-ra tett szöveges, számszerű és szerkezeti utalásokat. Rögzítette a nemzeti és a területi szintekre való áttérés számértékeit és szabályait.

- az EBESZ a jövőben is tartja magát az 1999-es bécsi dokumentum, valamint a biztonság politikai-katonai aspektusaira vonatkozó Magatartási kódex elveihez.

A gazdasági és környezetvédelmi dimenzió kérdéseit elsősorban úgy említi a dokumentum, mint a *korai előrejelző és konfliktusmegelőző rendszer* egyik elemét. Külön kiemeli a törvényesség melletti elkötelezettséget és a korrupció elleni harc szükségességét.

A IV. fejezet (*Közös eszközeink*) részben felsorolja a már ismert *dialógusformákat* és EBESZ missziós tevékenységet, részben *új eszközöket* is bemutat, úgymint:

- az Állandó Tanács irányítása alatt működő Előkészítő Bizottságot;
- a gyorsreagálású szakértői támogató és együttműködő csoportokat (REACT);
- a Művelési Központot.

Kontinensünk biztonságát szolgálja a *polgári gyorsreagálási képesség* kialakítására, a REACT (Rapid Expert Assistance and Co-operation Teams) felállítására vállalt kötelezettség, amely a békefenntartás, a válság utáni rehabilitáció polgári területén erősíti az EBESZ szerepvállalását.

A válsághelyzetek kezelésére a Konfliktusmegelőző Központon (CPC) belül létrehozott, kis *Művelési Központ* jól illeszkedik az EBESZ válságkezelési spektrumban betöltött elsődleges szerepéhez. A központ feladata a helyszíni jelenlét (missziók) tervezése és telepítése (beleértve a REACT-ét is), a műveletek politikai irányítása azonban nem kap szerepet, az továbbra is az EBESZ Állandó Tanácsának feladata.

A charta az EBESZ konfliktusmegelőzése, konfliktuskezelés és konfliktus

utáni rehabilitáció integráns részeként említi a *rendőrséghez kapcsolódó tevékenységet*.

A NATO-tagállamok erőfeszítései-nek megfelelően dőlt el a *békefenntartás* kérdése, és ezzel az EBESZ önálló katonai békefenntartó képességének létrehozása lekerült a napirendről. Az EBESZ *eseti elbírálás és konszenzus alapján* dönthet úgy, hogy *békefenntartási szerepet* vállal, beleértve a vezető szerepet is, de úgy is, hogy békefenntartásra vonatkozó mandátumot adjon más szervezetnek. A békefenntartás – ahogy az várható volt – kikerült a platform koncepciójából, de a kooperatív biztonsági platform értelmében a szervezet akár koordinációs kereteket is biztosíthat hasonló törekvésekhez.

A *vitás kérdések békés rendezése* elvének eszközeként rögzíti a dokumentum az 1992-es Stockholmi Konvenció értelmében létrehozott *Nemzetközi Egyeztető és Döntőbíró*ság intézményét.

Az V. fejezet (*Együttműködő partnereink*) taglalja a *határterületekkel való kapcsolatot* főbb jellemzőit. Így a szubregionális kérdések is önállóan, nem a platform részeként kerültek megfogalmazásra.

Új mozzanatnak tekinthető, hogy a charta a mediterrán térség mellett hangsúlyosabban foglalkozik Ázsiával, aláhúzva Japán és Korea növekvő részvételét az EBESZ munkájában.

Végezetül a VI. fejezet (*Következtetések*) megerősíti az EBESZ-nek azt a kiemelt szerepét, amelyet mint *egyetlen páneurópai biztonsági szervezet* vívott ki magának a régió békéjének és stabilitásának megőrzése érdekében.

Az Európai Biztonsági Charta zárónyilatkozatának¹¹ és a CFE-szerződést

¹¹ Az EBESZ isztambuli csúcstalálkozójának zárónyilatkozata megjelent a Magyarország NATO-tagsága és a honvédelem átalakítása című (tanulmányok és dokumentumok), a HM és a HVK közös kiadványában, Budapest, 2000.

módosító megállapodásnak az aláírásával lezárult egy szakasz az EBESZ történetében. A szervezet Isztambulban is bebizonyította, hogy képes alkalmazkodni a hidegháború utáni időszak realitásaihoz. A résztvevő államok intenzív kompromisszumkeresése eredményeként *Európa fejlődése, biztonsága és stabilitása szempontjából jelentős kötelezettségvállalásokat tartalmazó, előremutató dokumentumok kerültek elfogadásra.*

Az Európai Biztonsági Chartán keresztül az EBESZ megerősítette helyzetét és szerepét a különböző nemzetközi és regionális szervezetek közötti együttműködésben.

Tartalmas – inkább az Európai Unió álláspontjához közelebb álló – *dokumentum* született, amely *viselkedési szabályokat, politikai érvényű kötelezettségvállalásokat* ír elő a tagállamok számára, és meghatározza a szervezet jövőbeni tevékenységének területeit.

A charta megpróbálja egyeztetni az *európai oszthatatlan biztonság* elvét, a *globalizációt*, valamint a *nemzeti, illetve regi-*

onális elkülönülést célzó törekvéseket. Először mondja ki, hogy *azok a konfliktusok, amelyeknek regionális kihatásuk lehet, a jövőben nem tekinthetők egyszerűen egy ország belügyének.*

Sikerült elkerülni a charta szerződésjellegét, s ez lehetővé teszi, hogy az EBESZ – mint az egyik legsokoldalúbb kooperatív biztonsági szervezet – a biztonságot a többi integrációs szervezetnél is *átfogóbban*, annak minden dimenziójára kiterjedően értelmezze.

A hatékony segítségnyújtást némileg csökkentheti, hogy az EBESZ szankcionálni nem tud, *csak ajánlásokat* tehet. Ezért van nagy jelentősége annak, hogy a charta szerves része a nemzetközi szervezetekkel való együttműködésnek a *Kooperatív biztonsági platform* alapján.

Ugyanakkor éppen a charta jellege teszi lehetővé, hogy az EBESZ rugalmasan alkalmazkodjon a változó biztonságpolitikai környezethez, és elkerülje a párhuzamosságokat az ENSZ, az ET, az EU, a NATO és a biztonságban érdekelt többi szervezettel.

Mikor európai valaki?

Őszintén bevallom, kissé mellbe vágott Rácz Lajos néhány mondatba beletömörített sommás megállapítása arról, hogy mi tartozik Európához és mi európai. Előrebocsátom: fő kérdéseivel, az európai biztonságról írt megállapításával nagyjából egyetértek, bár a témát nem szűkítem le csak a katonai biztonság kérdésére, de most nem ezzel kívánok vitába szállni. A félreértések elkerülése végett idézem a vitatott kijelentéseit: „Ehhez előzetesen tisztáznunk kell, hogy hol húzódnak Európa határai: ... – *kulturális viszonylatban* (a nemzeti történelemfelfogás szerint): Magyarországot is magába foglalva keleti és déli határainkig („nyugati” kereszténység);” majd néhány sorral lejjebb így folytatja: „A NATO Jugoszlávia elleni légiháborújának is vannak tágabb (eurázsiai) összefüggései. A Balkán térségének válságsújtott régióján túlléptek az európai integrációs folyamatok. Jugoszlávia fehér foltként éktelenkedik a NATO- és EU-tagokat, a békepartnerségi országokat, valamint a csatlakozási tárgyalásokat folytató államokat színnel jelölő Európai-térképen. Vagyis Jugoszlávia csak földrajzi elhelyezkedését tekintve európai ország, de gazdasági, politikai, kulturális és katonai értelemben még nem az...” (15–16. o.) Eddig az idézet. Azért szakítottam félbe a gondolatot, mert a továbbiakkal, hogy tudniillik Jugoszlávia az úgyneve-

zett eurázsiai válságövezet része, egyetértek. Legfeljebb kiegészíteném még – több közép-európai biztonsági szakértő véleményével egyetértve – Horvátországgal, Albániával, Boszniával, Magyarországgal, Romániával, Szlovákiával, Ukrajnával, Ausztriával ... stb. stb., hogy ne nevezzük ki déli szomszédainkat általános bűnbaknak. A válságövezet ugyanis sokak szerint itt, Közép- és Dél-Európában sokkal kiterjedtebb és számtalan megoldatlan problémával terhes. Elég Ausztriára hivatkoznom! De rátérek a vitatott mondatokra, amelyeket elég önkényesen ragadtam ki egy nagyobb és összefüggő szövegrészből, gondolati egységből. Mentősegemre szolgáljon egyik kedvenc angol (amerikai) filmrendezőm, Alfred Hitchcock esztétikai alapelve, egy műalkotás akkor hiteles, ha a részletei is hitelesek.

A „nyugati”, tehát római, görög katolikus és protestáns kereszténység nem ér véget Magyarország keleti és déli határainál. Ha ezt elfogadjuk, akkor a színtisztán római katolikus horvátság nem része a vázolt egységnek! Sőt az erdélyi magyarság és szászok, illetve a kárpátaljai ruszinok, erdélyi románok egy része sem. Ezt még az általam is átélt „4. számú átkos” (Kádár-)kor sem írta elő. Kősa László: *Néphagyományunk évszázadai* című (Magvető, Bp, 1976. 16–17. o.) művében például – sokszáz más kutató ha-

* Hozzászólás *Az európai biztonság néhány geostratégiai aspektusa* című cikkhez (Megjelent a Hadtudomány 2000. évi 2. számában.)

sonló gondolataival összecsengve – így írt: „A nagy egyházszakadás már nyugati oldalon találta a magyarokat. Ez azt jelentette, hogy a mi déli és keleti nyelvhatárunk egyben a középkori Európa legélesebb és legtartósabb kulturális határa volt, ami a lovagi műveltség továbbterjedését éppúgy megakadályozta, mint a reneszánszét, a humanizmusét és a reformációét.” E megállapítás, amely szerintem tökéletesen rögzíti a lényegét, két szempontból érdekes. Az első: Rácz Lajossal ellentétben nem politikai határokat, amelyek – sajnos, a történelem forgószéle, és a római klasszikus megfogalmazás, „vae victis” szintén „európai” elve szerint – gyakran változhatnak, hanem *nyelvhatárokat* emleget, amelyek bár szintén változnak, a folyamatuk azonban sokkal lassabb. A másik: nem tekinti Európát egységesnek. És azt hiszem, itt van a lényeg. Ha jól értelmeztem Rácz Lajost, legalábbis így csapódott le bennem meglehetősen meditáló stílusban megfogalmazott állítása, akkor a „keleti” kereszténység legalábbis kétséges, hogy Európa részét alkotja. Ha nem a pillanatnyi politikai érdek diktálja gondolatainkat, hanem távlatokban mérjük fel az események mozgatórugóit, eszméit, akkor egyértelművé válik, hogy a kereszténység végső soron oszthatatlan, hiszen a Bibliára épül. Az 1054. évi nagy egyházszakadás, amely Szent István révén a „nyugati” oldalon találta a magyarságot, nem a Biblia létét kérdőjelezte meg. Csupán a római pápa és a konstantinápolyi pátriarka átkozta ki kölcsönösen egymást. Ennyit a múltból. És a jelen: ha ez így van, hogy valóban kritérium a vallási hovatartozás az európaiság meghatározásakor, akkor hogyan lehet, hogy soha senki sem kérdőjelezte meg például Görögország, vagy Bulgária európaiságát, ahol szinte mindenki ortodox keresztény? Vagy Finnországot (EU tag), ahol a lakosság

nagyobb része az? Még a kérdésfeltevés is nevetséges!

Sokkal inkább úgy lehet megfogalmazni a kérdést, hogy lehet-e egységes, egyszínű Európáról beszélni? Szerintem nem! Európa valódi értéke éppen kulturális változatosságában rejlik. Ebbe beleérttem a vallási sokszínűséget. Többek között a muzulmánokat is. Mert Törökország is végső soron európai. Legalább annyira, mint mondjuk Spanyolország az ő vitathatatlan – és nagyszerű – mór hagyományával. E kérdés lezáráshoz még annyit, hogy a magyar nyelvhatártól északra is hosszan húzódik a „nyugati” kereszténység határvonala. Ukrajna nyugati része, Lengyelország, Litvánia, Lettország, Észtország és Finnország – vallási kevertségével együtt – mind „ide” tartozik.

A másik vitapont: Jugoszlávia európai állam-e vagy sem. És most a választ sem földrajzi értelemben kísérelem meg megfogalmazni. Alig száznyolcvan éve egy, akkor egész Európa politikáját meghatározó osztrák herceg, bizonyos Klemens Lothar Metternich, a Habsburg Birodalom kancellárja, egy beszélgetés során azt mondta, hogy Európa a bécsi Ungar-Gassénál ér véget. Ez egyébként nem akadályozta meg abban, hogy lányát férjhez adja egy dúsgazdag magyar – tehát már „nem európai” – grófhoz, Sándor Móriczhoz, az „ördöglovas”-hoz. Valamivel később ugyanezet a fel fogást egy alföldi, részben *szlovák*., részben *szerb* származású *magyar* költő, bizonyos Petőfi (Petrovics) Sándor vitriolba mártott tollal gúnyolta ki versében (Pató Pál úr). Poétánk azonban Magyarországot Európa szívének – sőt isten bokrétájának – tartotta. Valahogy így állunk Jugoszlávia, pontosabban Szerbia jelenlegi kiközösítésével is. Van egy politikai megközelítés, amely híven kiszolgálja a pillanatnyi szövetségi érdekeket. Sőt, úgy érzem, nem is annyira a szövetség (NATO) egészének érdekeit, hanem a politikailag

meghatározó szerepet játszó nagy- és középhatalmak érdekeit. Mivel nem biztos, hogy pl. Magyarország, Olaszország vagy Franciaország teljes mértékben elégedett lenne Jugoszlávia ilyen mértékű kiközösítésével. Mi például súlyos milliárdokat veszítettünk a bombázások és az embargó kapcsán. Ezek természetesen gazdasági és politikai kérdések és semmi közük a kultúrához, amiről Rác Lajos szintén azt állítja, hogy mivel szerb – nem európai. Tessék megmondani: hová tegyem akkor például Ivo Andrićot, aki ráadásul – eléggé el nem ítélt módon – még egy irodalmi Nobel-díjat is begyűjtött. Emellett pedig hazánkban is jól ismertek a művei, például a Híd a Drinán. De maradjunk tovább az irodalomnál?! Miért nem Európai Bronislav Nušić, Ivan Goran Kovačić vagy a magyar hangzású nevet viselő, de velejéig szerb Danilo Kiš? Bármelyik, úgynevezett nagy irodalmú nyelv (ország) bátran elvállalná az említetteket – és még sok társukat – sajátjának. De menjünk más területére a kultúrának! Miért nem európai Mestrovic? Századunk egyik meghatározó szobrászművésze. Egyik szobra ott áll néhány száz méterre a mi IV. Béla királyunk két lányának sírja mellett Splitben – vagy magyarosan Spalatóban. A másik nagy szobra a belgrádi – ismerőbb magyar nevén Nándorfehérvár – Kalimegdán dísze. Annak a várnak, amelyet Hunyadi János védett meg 1456-ban. És amelynek emlékére szől – Amerikában is – a déli harangszó a katolikus templomokban. És hű katonája, Dugovics Titusz is délszláv volt. Sok ezer más társával. Akkor senki sem kérdőjelezte meg európaiságukat. Mint ahogy Tito partizánjaiét sem. Legfőképpen Churchill és Rooseveltnem. Sőt még Horthy is kereste vele 1944 októberében a kapcsolatot. Egy mai, politikailag gyűlöletesnek kikiáltott figura – nevén nevezve Milošević – miatt kirekesz-

teni egy olyan népet amelyik 1300 éve él mai hazájában, több mint bűn. Hiba!

Az európaiság két legjellemzőbb jegyének napjainkban a türelmet (tolerancia!) és a másság elismerését tartják, a demokratikus jegyek mellett. Nemcsak a művészetekben, hanem a politikában is. A kirekesztés, legyen bármilyen indíttatású, jellegzetesen szélsőséges nézet. A jobb- vagy baloldal között lehet tetszés szerint válogatni. De hogy ne más szemében turkáljak, a magyarból meríték rá példát. Rákosi Mátyás jelszava volt: „aki nincs velünk, ellenünk van.” Igaz, ő is az Újszövetségből lopta. Ne használjuk mi is ezt a cseppet sem tisztas jelszót. És mivel a szerzőnk a térkép színeit is felidézte, megkérdelem: milyen színnel jelölné például Svájcot, amely szintén nem tagja sem az EU-nak, sem a NATO-nak, sem az említett többi csoportnak. Vagy Norvégiát, amely pillanatnyilag félfénnel ül az európainak minősített lovon... Azt hiszem, a szerb népet súlyos hiba lenne Milošević diktatúrájával azonosítani. Mint ahogy nem lehet a magyart sem Szálasival vagy akár Rákosival azonosítani.

A kirekesztés, a türelmetlenség még a magyar érdekekkel is keményen ellentétes. És nem vezet számunkra sehova. Csak a jelenleg is meglévő sebeket mélyíti tovább. És e sebek a jövőben is nekünk fognak elsősorban fájni. Mert mi élünk itt, ahogy Rác Lajos nagyon pontosan meghatározta, és nem a dánok, hollandok, izlandiak. Vagy az amerikaiak. A következő évszázadokban is mi fogunk együtt éni a szerbekkel. Nem mások. Ezért kell nagyon megfontolni minden kijelentésünket. A tudomány – a hadtudományé is – legfőbb jellemzője a kételkedés. A hurráhangulatot hagyjuk a politikusokra. És ne vegyünk át kritikátlanul semmi olyan szót, hangot amelyet nem vizsgálunk meg előbb a magyar érdekek szűrőjén áteresztve.

Pataky Iván

Csapody Tamás

A második világháborús aknamezők és azok mentesítése (1943–1986)

A második világháború alatt hazánk területén a szovjet és a német csapatok több millió (számuk pontosan nem meghatározható), különféle típusú aknát telepítettek. A közelítő mennyiségiük a – szerző által is hivatkozott – mentesítés során felszedett és semlegesített aknák számához viszonyítva becsülhető meg. 1986-ig az aknakutatók 70 000 hektárt mentesítettek a robbanóanyagoktól, több mint 10 millió aknát, bombát és tüzéségi lőszert semmisítettek meg. Tiszteletükre Budapesten emlékművet állítottak.

A második világháború során, a magyar csapatok először a Szovjetunió megtámadása után, Galíciában és az Északkeleti-Kárpátokban kiépült erődítésrendszer során telepítettek aknát.¹ A mai Románia, Ukrajna és Szlovákia területén húzódó, az ukrán Kolomija (Kolomea) térségétől a szlovák Nagy-Fátraig 1943–1944-ben telepített a 115. önálló utászszázad többsoros, összefüggő, zömében botlórótos gyalogsági és harckocsiaknát (18 000 db). Harckocsiaknákat kizárólag az utakra helyeztek el. Számos, magyar gyártású, gyenge minőségű anyagból készült aknatípus került telepítésre.² A Haditechnikai Intézet kutatója, Misnay József őrnagy fejlesztette ki a lövő-tányéraknát (LŐTAK) és a 43 M

kumulatív, harckocsi elleni aknát. A LŐTAK-ot a harckocsi láncfalpai ellen és a világon először a harckocsik oldallemézének átszakítására alkalmazták. A LŐTAK-ok nemcsak a hegyi hágókat védték, de a Budai Vár védelmét is szolgálták a német harckocsik ellen. A LŐTAK-hoz hasonló aknát az 1960-as évek végén szerkesztettek a németek és a franciák.³ Az Északkeleti-Kárpátokban alkalmazott, „elektromos cövek” típusú akna megbízhatatlan volt, egyedül a „tányérakna” volt viszonylag „biztonságos”. A harcoló felek 200 méter távolságban voltak egymástól, ezért az akna telepítés kétharmadát éjszaka végezték. Mindezen körülmények miatt 1000 akna telepítése átlagosan egy telepítő katona

- 1 Gosztonyi Péter: A Magyar Honvédség a második világháborúban; Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995. 141–147. old.
- 2 Damó Elemér ny. ezredes: Ma is felhasználható aknatelepítési tapasztalatok a II. világháborúból; Műszaki Katonai Közlöny, a Magyar Hadtudományi Társaság műszaki szakosztályának negyedéves folyóirata, 1999. 4. szám, 43–61. old.
- 3 Hadtudományi Lexikon CD-ROM; Magyar Hadtudományi Társaság, Scriptum, Budapest, 1998. Misnay-Schardin-effektus cím alatt.

életébe került. (Az aknásított terület kilométer-arányában számolva, 1–2 kilométerre jutott egy haláleset.) A telepítésről alapos dokumentáció készült.⁴

A hazánk területén telepített aknák és mentesítésük

1944 őszétől 1945 tavaszáig, több mint fél éven át Magyarország hadművelleti terület volt. A német és a szovjet csapatok a harcok során műszaki záarakat, aknamezőket hoztak létre és – nem számítva az erdőket, a mezőket, a településeket, valamint a tavakat és a folyókat – mintegy 100 000–120 000 kat. h. szántóterületet aknásítottak el. A Magyarországot északkelet–délnyugat irányban kettészelő, Miskolc–Gyöngyös–Budapest–Székesfehérvár–Balaton–Barcs vonal és az ettől északra lévő területek aknasűrűsége magas volt, míg ettől a vonaltól délre – különös tekintettel a Tisza vonalától délre és keletre húzódó területek – aknasűrűsége alacsony volt.⁵

Összességében a Szolnok–Sátoraljaújhely (300 km), a Balassagyarmat–Putnok (200 km), a Budapest (75 km), a Nagykanizsa–Márcali (600 km), a Balaton–Székesfehérvár–Esztergom (600 km), a Barcs–Siklós (150 km) szakaszon a német és szovjet aknásított terület összesen 1925 km-t tett ki. A Győr, Zalaegerszeg, Szentgotthárd előterében végzett aknásítás 10 százalékkal növelte meg ezt a kiterjedést, tehát mintegy 2100 km hosszú, 100 m széles, 21 000 ha elaknásított területtel kellett számolni. (Ennek teljes felszámolása – évi

200 munkanappal és 3 aknakutató-zászlóaljjal számolva – 35 évet vett volna igénybe.)⁶ A valóságban 40 év alatt sikerült az országban összesen 3779,3 katasztrális holdat megtisztítani (ebből 882 kat. h.-t egyben felszántani) és ezáltal 43,29 tonna összsúlyú aknát megsemmisíteni.⁷

Magyarország területére – a tavaiba és folyóiba telepített aknákat nem számítva – a német és a szovjet csapatok tányér-, ugró-, hasáb-, botlódórós és üveg taposóaknát, POMZ típusú repeszaknát, valamint betonaknát és harcokci elleni aknákat egyaránt telepítettek.

Az aknatelepítés többféle módon történt. A harcoló németek és magyarok aknamezőket (pl. a Tiszánál, Nagybarázdánál), aknazárat (pl. Balatonboglárnál) hoztak létre vagy a kutak kávéjához, ajtó- és ablakkilincshez, ágyak lábához, elesett katonák testéhez erősítették az ún. meglepő aknákat. Az utóbbiak tenyérnyi üvegszilánkokat és különféle, vérmérgezést okozó mérgekkel vegyített, kátrányos folyadékot spricceltek széjjel.

A harcvonalakon a szovjet csapatok szintén létesítettek aknazárat. Nagy-Budapest területén, ahol a világháború egyik legnagyobb ostroma folyt 51 napon keresztül, a peremvárosokban (pl. Kispeszt) és a Budai Várban voltak elaknásított területek. A Nagy-Budapestben talált robbanóanyagokat a helyszínen megsemmisítették vagy a Budapesthez közeli Törökbálintra szállították megsemmisítésre.

A frontharcok befejeztével az akna-

4 Damó Elemér nyá. ezredes, uo., 47. old.

5 Gellért Tibor: Az új magyar hadsereg aknakutató- és tüzszerész-alakulatának tevékenysége; a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata, 1973. 3. szám, 481–522. old.

6 Matuz József: A Vörös Hadsereg és a dolgozó nép; Hadtörténelmi Közlemények, a Hadtörténelmi Intézet folyóirata, 243–303. old.

7 Komlódi Elemér nyá. vezérőrnagy: Az aknamentesítés kezdeti időszakáról – műszaki szemmel; Honvédelem, a Magyar Néphadsereg hadtudományi folyóirata, 1985. 8. szám, 84–96. old.

mentesítést a szovjet és a bolgár műszaki csapatok (Dimov-csoport) kezdték meg. A szovjet csapatok 1946. augusztus 10-ig végzett mentesítési munkáik során különböző robbanóanyagokat 23 637 km²-en derítették fel, ebből 32 980 km hosszúságú utat mentesítettek, felszedve 99 495 db gyalogság elleni, 78 620 db harckocsi elleni aknát és 65 269 db különböző légiaknát.⁸

1945. május 12-től a Pécshez közeli csertői bolgár fogolytáborból 220 magyar hadifogoly (tiszték, tiszthelyettesek, honvédek) jelentkezett önként aknaszedésre. A pécsi honvédkerületben alakult meg belőlük az első magyar aknakutató-zászlóalj. Az ideiglenesen szabadon engedett, de hadifogoly státuszban megmaradó aknaszedők egyhetes kiképzés után, 10 fős csoportokban dolgoztak. A mintegy 40 000 db akna felszedése során négyen meghaltak és néhányan megsebesültek. 1945 augusztusában a Somogy megyei csurgói hadifogolytáborból 13 tiszt, 10 tiszthelyettes és 1943 honvéd jelentkezett a továbbra is bolgár fennhatóság alatt folyó aknamentesítésre. A hadifoglyok munkájuk során összesen 73 000 db aknát szedtek fel Somogy megye területén.⁹

A bolgár és a szovjet aknamentesítő tevékenységgel csaknem egy időben, helyi kezdeményezésekre alakultak meg az aknakutató magyar járőrök. 1945. július 10-én adta ki az első, ezzel kapcsolatos utasítását a Honvédelmi Minisztérium. A zömében civil önkéntesek és kisebb részt katonák, 5 fős csoportokban (járőr) dolgoztak. 1945. szeptember 28-án miniszteri rendeletet adtak ki a hét katonai kerületi parancsnokságok székhelyein létesülő aknakutató-munkásszá-

zadok létrehozatalára. A munkásszázadok összlétszáma ekkor 327 fő volt. (1945-ben a 7 katonai kerületben felszedett, valamint a bolgárok által felszedett aknák száma 577 300 db volt.)¹⁰

A honvédelmi tárca 1946 júniusától a sok akna és a számos baleset miatt kizárólag tapasztalt szakembereket alkalmazott, és a korábban politikailag megbízhatatlannak minősített (ún. „B” listázott – a nyugati frontról hazatért és a hadseregből korábban eltávolított) tiszték és tiszthelyettesek szolgálatait is igénybe vette. Az 1946. szeptember 6-án kiadott miniszterelnöki rendelet a tervszerű, országos akna- és lőszermentesítésről határozott, és felállította az 1. számú (Budapest) és a 2. számú önálló (Székesfehérvár) aknakutató-századot. Az 1. számú század 1945 májusa és 1946. november 19. között 11 206 db aknát semmisített meg, a mentesítés során kilencen haltak meg. A 2. számú században dolgozó 180 tűzszerész 1945. augusztus 1-jétől 1946. február 28-ig összesen 284 262 db aknát semmisített meg, a mentesítés során meghalt hét tűzszerész. A Szombathelyen megalakuló honvédkerületi parancsnokság (3. honvédkerület) tűzszerészei 1945. május 1. és 1946. február 28. között összesen 220 000 db aknát semmisíttek meg. Dunántúl déli megyéiben (4. honvédkerület) 220 000 aknát szedtek fel. A szegedi honvédkerületben 1945 áprilisától júniusáig 357 db aknát hatástalanítottak. A debreceni honvédkerületben, a Tisza vonalán 24 aknamező húzódott. 1945. május 1. és 1946. február 28-ig az öt megyét magában foglaló debreceni honvédkerületben 7 647 540 db tányéraknát tettek ártalmatlanná. Ennek során 1946. november 24-

8 Gellért Tibor: *uo.*

9 Matuz József: *uo.*

10 Komlódi Elemér: *uo.*

ig 24 katona halt meg. Ekkor azonban még mindig hátravolt Debrecen és Miskolc körzetében 146 község aknamentesítése. Miskolc körzetében 1945. május 1. és 1946. február 28. között összesen 15 987 db aknát szedtek fel. Az aknák és a nagyszámú egyéb (31 537 db) robbanóanyag felszedése során 19–24 katona halt meg, közülük öt katona neve nem ismert. A tűzszerészek mindazonáltal 1946 decemberéig 166 községet és 771 katasztrális holdat mentesítettek. Az aknakutató-századokban szolgáló 304 fő csak 1947-ben 3103,4 ha aknaveszélyes területet mentesített.¹¹

Ebben az időszakban (1945. május 1–1947. február) az ország egész területén a tűzszereszkek összesen 1 461 193 db szárazföldi és 232 db víziaknát semmisítettek meg. Más robbanótestek hatásalanítását is figyelembe véve kb. 90 000 katasztrális hold földterület vált művelhetővé, amelyből – a biztonság okáért – a honvédség 900 holdat fel is szántott.¹²

A Honvédelmi Minisztérium 1945. július 13-i rendeletében a még használható robbanótestek felrobbantását megtiltotta, és a kiszerelt robbanóanyagot az újjáépítés során, a hídroncsok kiemelésére és elsősorban a bányászatban használták fel.

1945 májusától 1946 novemberéig 650 tonna – nemcsak aknákból származó – robbanóanyagot kapott az Iparügyi Minisztérium. Később az Ipari Robbanóanyag Rt., a Vadásztöltény Gyár, a hídépítő vállalat is részesült a kinyert robbanóanyagokból. Egy alkalommal a Tiszán felgyülemlett jégtorlaszok felrobbantására használtak fel 10 tonna lőport,

2000 db gyutacsot és 3000 fm angol gyűjtőzsinórt.¹³

A Honvédelmi Tanács határozata alapján 1000 önként jelentkező katonából 1954. február 24-én megalakult a honvéd aknakutató-zászlóalj. Két hónapos kiképzésben részesültek és megszülettek az aknamentesítéssel foglalkozó első kézikönyvek.¹⁴

A hírhedtté vált mesztegnyői és iharosberényi aknamezőket már ez a zászlóalj aknamentesítette. A mesztegnyői és iharosberényi halálmezők a német és a magyar csapatok által 1944–1945-ben kiépített, többlépcsős védelmi rendszer, a Margit-vonal mentén helyezkedtek el. (A Balaton déli sarkát és a Drávát összekötő védvonalon lévő aknamezők egyike – a Nagybjom–Böhönye térségében lévő – mind a mai napig létezik.) Mesztegnyőt (36 km²) 1954 júniusától decemberéig folyó munka során, bal- és jobboldali aknamentesítéssel mentesítették.

Az aknamentesítés során összesen mintegy 1000–1200 német és orosz betonakna és taposóakna, üveg taposóakna, harckocsiakna és POMZ-repszakna került elő. Iharosberény aknamentesítésére 1959-ben (135,72 kh. 77 gyalogsági és 66 harckocsi akna) került sor.¹⁵

Az aknakutatók mostoha körülmények között dolgoztak, központi ellátásban, ruhaellátmányban és rendszeres étellemezésben nem részesültek. A helyi lakosság önkéntesen gondoskodott róluk. Műszaki felszerelésük is nagyon hiányos volt. Maguk készítette munkaeszközökkel és olyan aknakutató villákkal dolgoztak, amelyek négyméteres rúd végére szerelt, 40 cm-es tűhegyes villá-

11 Gellért Tibor: uo.

12 Gellért Tibor: Tűzszerészek és aknakutatók; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1981. 5–30. old.

13 Gellért Tibor: Az új magyar hadsereg aknakutató- és tüzszerész-alakulatának tevékenysége; uo.

14 Gellért Tibor: Tűzszerészek és aknakutatók, 29–30. old.

15 Gellért Tibor: Tűzszerészek.... uo., 30–47. old.

ból álltak. 1946 júniusában is mindössze 29 aknakutató műszer állt rendelkezésükre, ami a szükséglet 25–30 százalékát tette csak ki.¹⁶

Az aknakutató-századok felállítása után 5 hónappal a századok még nem rendelkeztek egyetlen gépkocsival sem, aminek döntő része volt a gyakori halálesetek bekövetkezésében. A honvédelmi miniszter személyes utasítása során 1947 áprilisában a századok gépkocsikat kaptak, de a helyzet alapvetően nem változott meg, mivel a járművek zöme állandóan javítás alatt állt.¹⁷

A Honvédelmi Minisztérium 1945. június 19-i rendelete szerint „a talaj felszíne alá telepített, nem látható aknáért” 100 pengő, 3 kg-on felüli aknáért 50 pengő jutalomdíj járt, amit nem vagy csak késve kaptak meg. (Ez a gyors infláció miatt különösen nagy értékvesztéssel járt.) Az 1946. szeptember 24-i, tűzszerészpótlékról szóló rendelet nyomán – a forint bevezetését követően – a tűzszerészeket és aknakutató-járőrparancsnokokat 20 Ft, a segéd-tűzszerészeket és aknakutatókat 10 Ft napi bér illette meg.¹⁸

Az intenzív aknamentesítés és lösszer-megsemmisítés három és fél éve alatt (1945 márciusa és 1948 szeptemberé között) az 1000–1200 elhunyt tűzszerész közül több mint 200-an haltak meg aknaszedés közben. Az utóbbiak közül 185 katonának (honvéd, tiszthelyettes, tiszt) a neve is ismert. A polgári áldozatok száma ennek ötszöröse lehetett. 1945. január és 1946 novembere között kizárólag a Dunántúlon 894 helyi lakos halt meg és 155-en sebesültek meg.¹⁹

A dunai és a balatoni aknák

A háború idején a magyarországi vizeken háromféle aknát lehetett találni. Az lehorgonyzott M-akna, az úszó- és érintésre robbanó E-akna, valamint a repülőről telepített, sodort, mágneses indukció alapján működő S (460 kg vagy 760 kg) akna.

A Dunába telepített mágneses indukciós aknák felszedése, a Balaton aknamentesítése és az aknafigyelő rendszere, valamint a leszerelőállások felállítása érdekében 1945. március 15-én 27 fővel megalakult a honvéd hadihajóosztály. Az önálló egység a Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alatt működött. A hajók nagy részét a németek elvitték vagy elsüllyesztették, a magyar hajóállomány 60%-a nyugatra és később amerikai, majd német kézbe került. Ennek következtében a semmiből kellett megszervezni az aknakutatást.²⁰

A Duna 424 km-es magyar szakaszának aknásítását 1944 júniusától az angol–amerikai bombavetők folyamatosan végezték. Hat hónapon keresztül összesen kb. 1500 db mágneses indukciós – közöttük számos időzített és akusztikus – aknát dobtak le az elsősorban szűk és gázlós folyószakaszokra. Ennek nyomán kb. 200 német és magyar vonatkozó, személyszállító és úszóhajó pusztult el.

Az aknamentesítést a szovjet dunai flottilla rombolónaszádjai kezdték meg. A kritikus szakaszokat 15–20-szor fésülték át. A magyar honvéd hadihajóosztály ekkor még csak aknafigyelő őrsökkel vett részt a munkában. A magyarok

16 Komlódi Elemér: *uo.*, 91. old.

17 Matuz József: *uo.*

18 Komlódi Elemér: *uo.*, 96. old.

19 Gellért Tibor: *Az új magyar hadsereg...*, 517–520. old.

20 Gellért Tibor: *uo.*, 508–508. old.

felmérései alapján a szovjet flottilla kb. 1000 db aknát semmisített meg.

A háborúban győztes felet képviselő Szövetséges Ellenőrző Bizottság utasítására Magyarország később hajókkal is részt vett az aknamentesítésben.²¹ A fából készült hajók 1947 tavaszán álltak munkába és többek között ezek végezték a Budapest alatti aknamentesítést. 1947 végére a Duna aknamentesítése befejeződött, de a mai napig találnak még a folyóban aknákat.²² A jelenlegi magyar Honvéd Folyami Flottilla hat aknamentesítővel rendelkezik, amiket a nyolcvanas évek elején rendszeresítettek.²³

Közép-, valamint Nyugat-Európa legnagyobb tava, a Balaton (595 km²) aknamentesítése 1945. június 2-án kezdődött meg két balatoni hajóval. A hadihajóosztály részeként, külön osztagként működött 4 tiszttel és 80 honvéddel a balatoni aknakereső-osztag. A Balaton átkelésre legkedvezőbb szakaszán, a Tihanyi-félszigetnél és a Szántódi-révnél mintegy 400 db német telepítésű aknát rejtett a víz. 1945 szeptemberéig napi 8–10 db aknát tudtak felszedni, három méter mélységig mentesítve a tavat. Egyenként 200 kilogrammos, összesen 232 É-aknát fogtak ki és a bennük lévő robbanóanya-

got az Ipari Robbanóanyag Rt.-nek adták át.²⁴

Mintegy 160 db M-akna elszabadult a fenékhorgonytól és elsodródott a Balaton legtávolabbi részeire is. A szétszedett érintőaknákból, darabonként 50 kg trotil kiszedésével, 8 000 tonna robbanóanyagot nyertek. A harcok idején a befagyott Balaton jegére telepítettek mintegy 200 000 taposóaknát, amelyeket az olvadás után a szél a déli partra sodort. A tűzszerészek a zalai és a somogyi partokról, ill. az iszapból kézzel szedték fel később azokat. Ennek során az egyik őrző vezető bal lábát veszítette el. Siófok és Balatonszárszó aknamentesítésére 1946-ban 4750 munkaórát fordítottak a tűzszerészek. 1947-re a Balaton hajózhatóvá vált, és a halászat, valamint üdülés is folytatódhatott. A Balatonnal nyugaton érintkező, nádas-lápos-mocsaras Kis-Balaton (40 km²) területén 15 aknát szedtek fel.²⁵

1986-ig az aknakutatók 70 000 hektárt mentesítettek robbanóanyagtól – közte aknától – és több mint 13 millió különböző típusú aknát, bombát és tűzérési lőszert semmisítettek meg. 1985-ben tiszteletükre Budapesten emlékművet állítottak.²⁶

21 Gellért Tibor, *Az új magyar hadsereg...*, 514–516. old.

22 Z. T.:... és tette a dolgát; Magyar Honvéd, a Honvédelmi Minisztérium hetilapja, 1997. augusztus 1., 4. old.

23 H. I.: Kifutott a „hajóhad”; Magyar Honvéd, a Honvédelmi Minisztérium hetilapja, 1997. augusztus 1., 20–21. old.

24 Gellért Tibor, *Az új magyar hadsereg...*, 511–514. old.

25 Matuz József: uo.

26 Láng László alezredes: A Magyar Népköztársaság területének megtisztítása a II. világháborús aknáktól és lőszerektől; Honvédségi Szemle, a Magyar Néphadsereg központi folyóirata, 1986. 4. szám, 80–84. old.

A Magyar Királyi Honvéd Légierő története*

M. Szabó Miklós fáradtságos adatgyűjtéssel járó, hosszú évek kutatómunkájának eredményeként jött létre az a tudományos dolgozat, amely szerzőjének a hadtudomány kandidátusa, majd az anyag bővítésével a hadtudomány doktora tudományos fokozat elnyerését biztosította, a magyar repülésnek pedig egy átfogó elemző-értékelő forrásanyagot adott. Ez a mű jelent meg most átdolgozott kiadásban a Zrínyi Kiadó gondozásában.

A repülés iránti vágy alig egy évszázada vált valósággá. Mint minden technikai és egyéb fajta találmány, a repülőgép is törvényszerűen vált már az 1910-es évek elején harci eszközzé. Az egyetemes repülés történetéből ismert a tény, hogy a francia hadvezetés már a 19. sz. végén komoly összegekkel támogatva a repülőkísérleteket, valamint az is, hogy az USA katonai vezetése már 1907-ben létrehozta a katonai repülőszervezetet, majd 1908-ban és 1909-ben bemutató repülést szerveztek annak megismerése céljából, hogy a repülőgép mennyire alkalmas a felderítési feladat megoldására, a katonai vezetés ilyen adatokkal való ellátására. Közismert az is, hogy az orosz hadügyminiszter 1910-ben repülőiskolát avatott fel, s rövidesen az Osztrák–Magyar Monarchia (OMM) hadvezetése is létrehozta Bécsújhelyen a repülőiskolát, amelyben a kiképzést Petróczy István szds. szervezte és irányította.

Az első világháború kitörésekor a hadviselő országokban összesen mintegy 2000 repülőgép állt hadi szolgálatban, de a háború végéig mintegy 192 000 repülőgép hagyta el a repülőgépgyárakat. A nagy hadviselő országokban, Nagy-Britanniában, Franciaországban és Németországban 50–50 ezer repülőgépet gyártottak, s az OMM Ausztria és Magyarország területén épített gyárakban is több mint 5000 repülőgép készült. Kialakultak a repülő fegyvernemek, létrejött az első haderőnem, a Királyi Légierő (Royal Air Force, RAF), s egyértelművé vált, hogy a jövő háborúiban a légierőre fontos feladat hárul.

Az OMM felbomlása után a magyar repülők részt vettek a további harcokban, mindent megtettek a haza védelmében, de a sajnálatos véget nem tudták elkerülni. Magyarország belerokkant a trianoni diktátum okozta csapásba, amelynek egyik következménye – a területek elcsatolásán túl – a katonai repülés felszámolása, a repülőeszközök teljes megsemmisítése lett.

Innen indulnak a szerző *A Magyar Királyi Honvéd Légierő elméleti-technikai-szervezeti fejlődése és háborús alkalmazása, 1938–1945 c. könyvének eseményei*. A könyv hat fejezetből, függelékéből és képes mellékletből áll.

Az I. fejezetben a történelmi előzményeket tárgyalja. Felvillantja azt a hely-

* M. Szabó Miklós: *A Magyar Királyi Honvéd Légierő elméleti-technikai-szervezeti fejlődése és háborús alkalmazása, 1938–1945*; Zrínyi Kiadó, 2000.

zetet, amely az 1920-as évek elejére kialakult. A rideg, de mindenképpen sokkoló adatok: Magyarország területéről a háború éve alatt közel 3 382 000 katonát hívtak fegyverbe. Több mint félmillió volt a halottak, közel másfélmillió a sebesültek és 842 000 a fogságba esettek száma. S emellett a békediktátum következtében Magyarország területének több mint 63%-át, lakosainak pedig 58,4%-át vesztette el, s több mint hárommillió magyar került a határon túlra, kisebbségi helyzetbe. Az ipari létesítmények 51,2%-a a határokon belül maradt ugyan, de a nyersanyagbázis szinte teljesen elveszett. Az ipari termelés az 1913. évinek kb. 35–40%-ára esett vissza.

Hasonlóképpen radikálisak voltak a katonai rendelkezések is. Kimondták, hogy: *A magyar hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni a 35 000 fős haderőben szigorúan meghatározott volt a tisztek, tiszthelyettesek száma, s darabra meghatározták a fegyverek számát is. Tilos volt 105 mm-nél nagyobb űrméretű lövegek szolgálatba állítása.*

A katonai repülés vonatkozásában egyértelműen kimondta a békediktátum: *„Magyarország haderejének katonai vagy hadihajózási repülőszolgálat nem lehet.”* A fellelhető repülőgépeket az ellenőrző bizottság felügyelete mellett összetörték, a repülőmotorokat feldarabolták. A szerző részletesen bemutatja a titkos légierő kialakításának folyamatát, s azt a próbálkozást, hogy Magyarország megfelelő erővel rendelkezzen a kisantant államai részéről várható veszélyeztetettség ellen. Kiépítették az olasz–magyar kapcsolatokat, amely – ha csak részben is – segített kielégíteni Magyarország haderején belül a repülőerők fejlesztéséhez szükséges repülőgépigényeket.

Tervszerűen folyt mind az elméleti, mind a gyakorlati képzés. 1921 nyarán

Petróczy István ezds. vezetésével megalakult a Kereskedelmi Minisztériumban a II. szakosztály bázisán a XI. légiforgalmi szakosztály, amelyben mintegy 100 fővel tulajdonképpen a katonai repülés vezető törzse működött. 1922-től Szegeden, Hány László szds. vezetésével, 1924-től Szombathelyen Kenese Waldemár parancsnoksága alatt megalakult a Repülőgép-vezető Iskola. 1929-ben a katonai repülő állományában hét repülő század és mintegy 1200 fő volt. 1930 elejétől már volt a repülőerőknek kinevezett szemlélője Wassel Károly altbgy. személyében, dr. Rákosi György vkszt. ezredes pedig átvette a Légügyi Hivatal vezetését.

A II. fejezetben a szerző részletesen foglalkozik a légierő létrehozásának és fejlesztésének elméleti problémáival. E témakör vitái már az első időszakban elkezdődtek, s akkor megállapítást nyert, hogy a hadművészetben a haditechnika, a szervezet és a harcjeljárások elmélete között szoros összefüggés van. A légierő legdinamikusabban változó eleme a fegyverzet, amely megköveteli a vele összhangban lévő szervezeti forma kialakítását, s e két tényező alapján születik meg a repülőerők alkalmazásának elmélete, a harcjeljárás.

A légierő alkalmazása elméletének vizsgálata kapcsán a szerző visszatér az első világháború tapasztalataiból leszűrt tanulságok alapján az 1920-as évek elején megszületett, ún. Douhet-elméletre, amelynek lényege a „légi uralom”, ill. a „korlátlan légi háború” elméletét hirdette. A két világháború között e téma szinte a világ valamennyi haderejét foglalkoztatta, támogatták vagy vitatták annak létjogosultságát. Azt azonban egyértelműen megállapítja a szerző, hogy az elmélet: *„...minden tévedése, hibája ellenére is jelentős mértékben hozzájárult – sok más tényező mellett – ahhoz, hogy a két világháború közötti évtizedekben fokozatosan kiala-*

kultak a légierő szervezésével, alkalmazásával kapcsolatos korszerű hadászati-hadműveleti nézetek, amelyek biztosították a létrejövő haderőnem (kisebb országokban fegyvernem) további gyors ütemű fejlődését.”

A repülőerők alkalmazásával kapcsolatos nézetek a Magyar Katonai Szemle hasábjain láttak napvilágot. A vitában részt vett többek között: Werth Henrik tábornok, Szentnémedy Ferenc vkszt. alezredes, Réczey Ferenc vkszt. százados, Tóth Elemér ny. százados, Vörös Géza vkszt. százados, sőt, a vitában részt vett Szálasi Ferenc vkszt. százados, a későbbi nemzetvezető is. A szerző ebben a fejezetben jól szemlélteti a légierő kiépítésével, valamint továbbfejlesztésével kapcsolatos nézeteket.

A III. fejezetben a m. kir. honvéd légierő technikai fejlődésével foglalkozik a szerző. Ezen belül plasztikus képet ad a magyar repülőgépgyártásról, a vele szemben támasztott elvárásokról, a lehetőségekről és a fejlesztés érdekében tett erőfeszítésekről. A fejlesztés eredményeként Magyarországon jelentős hadiipari, s benne repülőgépgyártó kapacitás jött létre. Ezt bizonyítják a gyártási adatok, amelyek szerint pl. 1941–1944 közötti években 1182 repülőgépet és 1482 repülőmotort (más eltúloztottnak minősíthető adatok szerint ennél 800–1000 db-bal többet) gyártottak a német és a magyar légierő részére.

Az m. kir. honv. légierő az 1930-as évek második felében, valamint a háború éveiben a különböző típusokból összesen 643 repülőgépet szerzett be. A második világháborúban gyártott több mint 700 000 repülőgépszámhoz viszonyítva a gyáraink teljesítménye jelentéktelennek tűnik ugyan, lehetőségeinkhez viszonyítva viszont a közel 1200 repülőgép gyártása jelentős eredményként értékelhető.

A IV. fejezetben a szerző a légierő szervezeti fejlődésével foglalkozik. Jól szemlélteti a m. kir. honv. légierő – el-

lentmondásoktól és rögtönzésektől sem mentes – létrehozásának körülményeit. Egy új fegyvernem létrehozásával kapcsolatos bonyolult, összetett feladatokat rövid időn belül kellett megoldani. E problémakört a szerző az alábbiak szerint foglalja össze: „Ilyen körülmények között kellett megvalósítani a fegyvernemteremtés bonyolult feladatát: egyidejűleg kialakítani vezető szerveit és hadrendjét, biztosítani a szükséges szakembergárdát és szakanyagot, a légierő személyi feltöltését, fegyverzetének meglétét. Mindemellett figyelembe venni a gyorsan változó külpolitikai körülményeket: a születőben lévő repülőerőt olyan állapotba hozni, amely képes a revízió – majd 1941-től a háborús – célok támogatására, eredményeinek megtartására.”

A szerző a fejezetben végigköveti az alakulatok létszámviszonyait, a repülőszázadoknál bekövetkezett változásokat, és összehasonlítja helyzetünket a környező államok légierőinek helyzetével.

Az V. fejezet a közel 300 oldalnyi írásos anyag több mint felét teszi ki. Ebben a fejezetben a szerző hatalmas előkészítő munka eredményeként a m. kir. honv. légierő háborús alkalmazásának hiteles történetét tárja az olvasó elé. Nem bocsátkozom a részletekbe, inkább segítségül hívom azokat, akik e történetek átéltői, az események résztvevői voltak. Ők szinte valamennyien elvetették a szerző korábbi kiadásban elfoglalt álláspontját a „hősök vagy áldozatok” kérdésében (ez jelen kiadásban már nem szerepel), de szinte valamennyien elismerik a szerző tényfeltáró és elemző munkáját. A nemrég elhunyt v. Ghyczy Tihamér egykori első tiszt, majd századparancsnok írta egyik cikkében, hogy összehasonlítva M. Szabó Miklós által közölt adatokat saját naplójában feljegyzett adatokkal, minden tökéletesen megegyezik. Úgy gondolom, ez a szerző munkájának igazi elismerése.

A fejezetben a szerző végigvezeti az olvasót az 1938-as szárnypróbálgatások-

tól a kassai eseményen és a keleti fronton végzett bevetéseken a visszavonulásig megtörtént ezernyi eseményen. *Csak az elismerés hangján lehet szólni arról a hatalmas mennyiségű munkáról, amelyet Szabó Miklós e könyv összeállításához elvégzett.* Sikerült részletesen feltárni és közreadni egy korszak eseménysorozatát, amely sokáig ismeretlen volt a háború utáni nemzedékek számára. Úgy gondolom, ez a legtöbb, amit egy történész tényfeltáró munkája során tehet. M. Szabó Miklós ezt megtette. Köszönet érte!

A könyv olvasmányos, szabatos magyar szövegű, de egyáltalán nem könnyen olvasható. A sok ezernyi tényanyag megköveteli a figyelmes olvasást, ami egyébként az ilyen jellegű könyvek-nél szinte természetes követelmény. Úgy gondolom, mindenki elégedetten teszi le a könyvet, amikor annak végére ér, mert egy olyan világ tárul fel előtte, amely a magyar történelem egyik legzaklatot-tabb és legeseménydúsabb korszaka.

Dr. Szabó József

A haderőreform szolgálatában

A haderőreform végrehajtására készült, tíz évet átfogó terv három időszakra bontva határozza meg a haderő átalakításával kapcsolatos feladatokat.

A terv az első időszakban a haderő-átalakítás költségeinek biztosítását, az élet- és munkakörülmények javítását írja elő; a második szakaszban a hangsúly a hadrafoghatóság javítására és a képzés korszerűsítésére helyeződik; míg a harmadik szakaszban a haditechnikai eszközök fejlesztése és modernizációja kap prioritást.

A Hadtudomány Szerkesztőbizottsága célul tűzte ki, hogy sorozatot indít a haderőreform témakörébe tartozó kérdések feldolgozására cikkekben és tanulmányokban. Ehhez kéri a folyóirat olvasóit, hogy vállalják a téma fontosabb területeinek a feldolgozását, kísérik figyelemmel a témakörben megjelent publikációkat, és önálló írásokban vagy a megjelent cikkekhez kapcsolódó hozzászólásaikkal bővítsék azok ismeretanyagát. Számítunk Önökre, várjuk írásaikat!

Szerkesztőbizottság

K E G Y E L E T T E L A D Ó Z U N K !

ZIMITS REZSŐ

nyá. alezredes,

a Hadtudomány Szerkesztőbizottságának tagja

hosszan tartó, súlyos betegség után 2000. július 12-én, életének 70. évében elhunyt.

Zimits Rezső 1930-ban született, Vas megye egyik kis községében, Kemesmálon. Általános iskolai befejezése után a kőszegi tanítóképzőt kiváló eredménnyel végezte el.

Fiatalon, 20 éves korában, 1950-ben vonult be a hadseregbe, elvégezte a Petőfi Politikai Tisztí Iskólát. Ezt követően gyakran változó helyőrségekben, különböző beosztásokban dolgozott a csapatoknál, majd a Miskolcon állomásozó légvédelmi hadosztály törzsében hadművelési tiszti beosztást látott el. 1961–1965 között kiváló eredménnyel elvégezte a ZMKA-t. 1966–68 között a börgöndi alakulat mb. parancsnoka, majd parancsnoka volt.

A jól felkészült, művelt tisztre, az író, gondolkodó szorgalmas emberre, a fegyelmezett katonára előjárói felfigyeltek, s 1968-ban az Országos Légvédelmi Parancsnokság (az OLEP), majd a légvédelmi hadsereg-parancsnokság, illetve később az utódja, az MH Légierő és Repülő Főcsoportfőnökség Tudományos Tanácsának titkára lett. Ezekben a beosztásokban a kutató, a tudományszervező, a jól felkészült katona, a szorgalmas, pontos, az alapos, színvonalas munkát végző ember mindig kiváló minőségű írásos anyagot tett előjárói asztalára.

1988-ban nyugállományba vonult. Könyvet írt az utolsó három beosztásában szerzett tapasztalatairól. Az MHTT alapí-

tásától a légierő-szakosztály tagja, és több éven át titkára. Meghatározó szerepe volt a társaság által készített Hadtudományi Lexikon kiadásának szervezésében és előkészítésében. Szintén az alapítástól tagja volt a Hadtudomány Szerkesztőbizottságának és a folyóirat társasági életét bemutató közlemények szervezője és írója volt.

A társaság tagjai, közöttük a szerkesztőbizottság tagjai búcsúznak a csendes, a halk szavú, de mindig a lényegre látó katonától, az élete utolsó napjáig gondolkodó, dolgozó, olvasó és író embertől.

Halála előtti napokban a kórházban többen meglátogatták. Mindenkitől úgy köszönt el: „Egy ideig nem tudok dolgozni, másoknak segíteni!.” Sajnos, ez az idő végtelenül hosszú lett... pedig még mindig akart...

Megújuló magyar repülőszakember-képzés

A ZMNE Repülőtisztai Intézetben 2000. április 15-én a fenti címmel országos tudományos konferenciát szervezett a Magyar Hadtudományi Társaság Légierő-szakosztály Repüléstudományi Csoportja (Szolnok); a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Repülőtisztai Intézete, a Fedélzeti rendszerek tanszéke és a Repülő sárkány-hajtómű tanszéke.

A konferencia célját abban jelöltük meg, hogy *tiszta képet lássunk a jelenről, mérlegeljünk: milyen lehetőségek vannak a magyar repülőszakember-képzés megújítására.*

A konferencián mintegy 150 fő vett részt. Többen közülük a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem vezető oktatói, illetve a Repülőműszaki Szolgáltatónökség, a Magyar Hadtudományi Társaság, a Légierő Vezérkar, a Hadi-technikai Intézet, a Honvédelmi Minisztérium, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság, a KHVM Légügyi Igazgatóság, a GATE Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Nyíregyháza, a sajtó, a Szolnoki Polgármesteri Hivatal, a Szolnoki Főiskola, a Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Főiskolai Kar, Mezőtúr, az MH Szolnoki Katonai Középiskola és Kollégium, az MH 89. Szolnok Vegyes Szállítórepülő-ezred vezető szakemberei.

A konferenciát Németh Miklós ezredes, a ZMNE Repülőtisztai Intézet igazgatója nyitotta meg, majd felkérte Szabó Miklós nyugállományú vezérőrnagyot, egyetemi tanárt a ZMNE rektorát, hogy legyen a plenáris ülés elnöke és lássa el a levezető elnöki tiszteket.

A konferencián 43 előadásból hét a plenáris ülésen, 36 pedig a tíz szekció ülésén hangzott el magyar, illetve angol nyelven.

A plenáris ülésen az alábbi előadások hangzottak el:

Talla István: A légierő NATO-integrációs feladatai végrehajtásának eddigi tapasztalatai;

Szabó János: A repülőtisztképzés alapalternatívái a NATO-kompatibilis kérdések technikai megoldása után;

Tóth Sándor: Az MH és a légierő helye a NATO-ban, a légierő által megoldható feladatok köre a szövetségi rendszerben;

Horváth János-Kormos László: A légierő repülőszakember-képzésének koncepciója 2000 után;

Keszthelyi Gyula: Az MH repülőcsapatai logisztikai biztosításának lehetőségei, különös tekintettel a szakember-utánpótlás kérdésére;

Kurucz István: Az ASOC és alkalmazásának tapasztalatai;

Rohács József: A repülőszakember-képzés változó követelményei;

A szekciókban lefolytatott szakmai vitán számos új gondolat merült fel. A konferencián elhangzott előadások anyaga és a vita lényege a Repüléstudományi Közlemények XII. évfolyam 29. számában megjelenik.

A konferencia támogatói a SAAB Repülésért Alapítvány, a Neusiedler Szolnok Rt., a Raiffeisen Bank Rt. és a HBI Partner Kft. voltak. Segítségüket a rendezvény szervezői ezúton köszönik meg. A szakosztály nevében ugyancsak megköszönjük a konferencia előkészítésében és lebonyolításában részt vevők munkáját, akik bebizonyították, hogy a magyar repülőszakember-képzés szívügyük.

Békési Bertold

Nyelv és az információs társadalom

A Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete (MÁNYE) évente rendezett kongresszusai sorában az ez évben 2000. április 18–20. között Székesfehérváron megtartott konferencia *A nyelv szerepe az információs társadalomban* címet viselte.

A rendezés gondjait az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottsága, a Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és a vendéglátó Kodolányi János Főiskola vállalta.

A plenáris ülések az információs társadalom kihívásaira igyekeztek választ adni. *Wachla Imre* Elektronikus tömegtájékoztatás és nyelvhasználat; *Prószék Gábor* Nyelvtchnológiai alap kutatások – mik is azok?; *Nikolov Marianne* Sikertelen nyelvtanuló vagyok: fiatal felnőttek nyelvtanulási tapasztalatai címmel tartott a nyelvészeti kutatásokban és a nyelvoktatás területén felhasználható tapasztalatokról érdekes előadást.

A kongresszus egy másik munkaformája a *Workshop* volt (tudományos műhely, szekciók). Emellett másfél-két órás kerekasztal-beszélgetéseket is szerveztek a házigazdák. *Ezer év nyelvpolitikája*, *A nyelvtudás tartalma*, *a Nyelvtanárképzés – nyelvtanár-továbbképzés* témakörben.

A ZMNE nyelvtanárait az egyetem Nyelvi Intézetének öt tanára, valamint a BKNYK részéről e rövid tudósítás összeállítója képviselte. Valamennyien nemcsak résztvevőként, de előadóként is szerepeltünk a szekcióüléseken. Az alábbiakban néhány mondatban bemutatjuk előadásaink témáit:

– *Keléné Pasztelyák Adrienne* az angol és a magyar repülési szaknyelv terminusainak egybevető vizsgálatáról tartott előadást.

Az előadó a NATO- és EU-csatlakozással kapcsolatos feladatok gyakorlati nyelvhasználati és nyelvészeti aktualitásait vizsgálta meg, valamint a kontrasztív vizsgálati módszer alkalmazását indokolta pragmatikus megfontolások alapján, továbbá a két nyelv között jelentéstan szempontból szignifikáns különbségek (a fogalomalkotás, illetve a névadás eltérő jellegzetességei) figyelembevételével.

– *Lantos Éva* A kommunikatív nyelvoktatás tapasztalatairól szólt. 1999 májusától októberig angol nyelvtanári továbbképzésen vett részt Kanadában, ahol a katonai szaknyelv tanulása mellett a kommunikatív

nyelvoktatási elmélet és gyakorlat tanulmányozására is alkalma adódott. Előadásában a gyakorlat szempontjából több, meghatározó fontosságú elemet emelt ki.

– *Lukácsné Budai Judit* A katonai szaknyelv oktatásának aktuális problémái címmel tartott előadásában a katonai szaknyelvoktatás fontosságát Bill Clinton véleményének idézésével hangsúlyozta: A legnagyobb kihívás Magyarország számára megteremtteni a NATO-kompatibilis katonai erőt, elsajátítani a szövetség által igényelt interoperabilitás képességét, ebbe beleértve az idősebb és fiatalabb tisztek nyelvtudását is. Kifejtette, hogy a katonai szaknyelv elsajátítása elválaszthatatlan az adott ország hadseregének ismeretétől.

A tananyag biztosításának gondjairól szólva hangsúlyozta az autentikus szövegek, videoanyagok, újságcikkek lehetőleg naprakész feldolgozásának fontosságát.

– *Szász Erika* Érdese-e a negédes? című előadásában azt vizsgálta, hogy anyanyelvünket mindig kifogástalanul használjuk-e. A szerző szerint korántsem. Előadásában néhány, ritkábban ostromozott hibát gyűjtött csokorba. Véleménye szerint a rendszerváltás utáni teljesítményorientált világunkban számos hibás képzésű divatszó kezd terjedni.

– *Soproni András* Az orosz–magyar kulturális szótárról címmel tartott előadást.

A szerző egy esztendővel ezelőtt, a MÁNYE legutóbbi konferenciáján számolt be arról, hogy belekezdett egy orosz–magyar kulturális szótár kidolgozásába. A szótár a maga kész állapotában számítóképes szótár lesz.

– E tudósítás írója *A katonai szaknyelvoktatás távoktatással* című előadásában úgy vélte, hogy a katonai szaknyelv rendkívül differenciált tagolása miatt a hagyományos osztálykeretekben folyó képzésben az egymástól eltérő katonai szaknyelvi profilok eredményes oktatása a nyelvtanárok egyik legnehezebben megoldható feladata. A katonai szaknyelvoktatás átfogó megoldását jelentheti az intézményi oktatásban és a tanfolyami nyelvi továbbképzésben csakúgy, mint a vidéki helyőrségekben élő tisztek idegen nyelvi katonai szaknyelvi tudásának fejlesztésében, továbbá a rendszeres katonai szaknyelvi továbbképzésben is a távoktatásra alkalmas katonai szaknyelvi jegyzetek kidol-

gozása és alkalmazása, a hozzájuk kapcsolódó, a korszerű ismerethordozók lehetőségeit felhasználó oktatócsomagok összeállítása.

A ZMNE Nyelvvintézetének a kongresszuson részt vevő tanárai – a tanultak és a tapasztalatok kicserélése mellett – jó benyomásokat szereztek a rendezvényről. A felkészülés, a szereplés és a hallottak, a vélemények összevetése hasznos gondolatokat adott további munkájukhoz. A konferencia benyomásai és a katonai szak-

nyelv oktatásában szerzett tapasztalataik alapján úgy vélik, hogy házunk táján is lenne tennivaló, szükség lenne egy, a katonai nyelv ápolását elősegítő olyan fórumra, amelyen a nyelvi kérdésekkel foglalkozók és a téma iránt érdeklődők megoszthatják véleményüket. Ehhez kezdeményezik: a Magyar Hadtudományi Társaság hozzon létre egy, a katonai szaknyelv ápolását zászlajára tűző szakosztályt.

Dr. Kádas Géza

A tűzér szakosztály ülése

A tűzér szakosztály 2000. június 27-én tartott klubnapján megtárgyalta a magyar tábori tűzéség nemzetközi gyakorlatainak tapasztalatait. A szakosztály vezetése azt a célt tűzte ki, hogy a konferencián elhangzott előadások alapján, az azt követő vitában fogalmazódjanak meg azok a főbb irányelvek, amelyek a tűzéségünk alkalmazásával, NATO kompatibilitássá átélésben segítséget nyújthat a fegyvernem átalakítási folyamatában.

Első napirend keretében Pölöskei János, a taitai Klapka György gépesített lövészdandár hadműveleti főtisztje, „A gépesített lövészdandár tűztámogatásának megtervezése és végrehajtása” címmel tartott előadást. Kiemelte, hogy az IRON DRAGON számítógéppel támogatott törzszvezetési gyakorlaton szerzett tapasztalatokból kiindulva készült fel előadására. Véleménye szerint a harctevékenység megtervezésének fontos feladatai közé tartozik a feladat vétele, az együttműködés a törzsrészlegek között, a felderítés megtervezése és a műszaki részleggel való együttműködés, amely különösen igaz a nemzetközi együttműködéseknel.

A tűztámogató részleg feladatairól szólva felhívta a figyelmet arra, hogy sürgősen el kell készíteni azokat az okmánymintákat, amelyek a hazai, illetve a nemzetközi feladatok végrehajtásakor egységesen alkalmazhatók. Rámutatott arra, hogy a nemzetközi gyakorlatokon kevesebb löszermennyiséggel számolnak a tervezésnél. A harctevékenység vezetésénél fontos területnek értékelte a tűztámogatási rendszer összeköttetését a tűzmegfigyelők és a tűzvezető pontok között, amely feladatot több változatban ők is végrehajtották. Megemlítette, hogy a csapatoknál is pozitív a vélemény a tű-

zér szakosztály munkájáról, és kérte a jelenlévőket, hogy kutatások folytatásával, tanulmányok elkészítésével továbbra is járuljanak hozzá a csapatok eredményes munkájához.

Második előadóként Soós Zoltán százados, a hódmezővásárhelyi tűzérosztály mb. osztályparancsnoka az ARDENT GROUND 2000 gyakorlaton végzett munka tapasztalatairól számolt be.

A gyakorlaton a magyar tűzéséget partnerként fogadták. Szólt arról, hogy az alegységek alkalmazása terén nagy gondot fordítottak a túlélőképesség növelésére. A nálunk megszokott feladatoktól eltérően kiemelten foglalkoztak a pásztázott lőtávolságon belül és kívül elhelyezkedő célok pusztításával. A század tűztámogató csoportok alkalmazásánál jellemző volt, hogy más nemzetek tűzalegységeinek (sokszor 4–6) tűzét is vezetni kellett. Javaslatában elmondta, hogy meg kell szüntetni a tűzér törzsekben a jelenleg meglévő kettősségeket. Hangsúlyozta, hogy az AMF(L)-be (Európai Szövetséges Szárazföldi Gyorsreagálású Erők), továbbá a más nemzetközi erőkhöz felajánlott tűzéségünknel szükségessé válik egy átgondolt fejlesztés végrehajtása, ahol elsődlegesen a felderítés, a híradás és a harcbiztosítás vonatkozásában kell eredményeket felmutatni. Fontos feladatként említette az alegységszintű automatizált tűzvezetés feltételeinek megteremtését.

A vitában többen felszólaltak és az elhangzott szakmai javaslatok és szakszerű vélemények megfogalmazására és azoknak a fegyvernemi eljárásokhoz továbbítására a tagság az elnökséget kérte fel.

Dr. Felházi Sándor
szakosztálytitkár

Inhalt

J. Deák:	Einige aktuelle Fragen der nationalen Militärstrategie
D. Juhász:	Italien und die NATO
B. Kunos:	Militärtechnische Aspekte der Streitkräftereform
I. Göcze:	Die Lage und die Möglichkeiten der militärwissenschaftlichen Forschungen an der Jahrtausendwende
L. Szigeti:	Das System der Wehrganzung
Gy. Csabai:	Die Entwicklungsrichtungen der NATO-Streitkräfte
Gy. Szentesi:	START-Verträge
K. Turcsányi–L. Mikula:	Die Lage des militärischen Qualitätswesens
F. Magyar:	Globalisation und Informationssicherheit
S. Kiss:	Über die sicherheitstechnische Ingenieuroffizierausbildung
A. Szabó:	Imageelemente der Ungarischen Armee
M. Mészáros:	Die Europäische Sicherheitscharta
I. Pataky:	Wann gilt man als Europäer?
T. Csapody:	Minenfelder im zweiten Weltkrieg und deren Räumen (1943–1986)
Nachrichten im Leben der Gesellschaft	

Contents

J. Deák:	Some Current Issues of National Defence Strategy
D. Juhász:	Italy and NATO
B. Kunos:	The Mechanized Aspects of Warfare in the Strategic Review
I. Göcze:	The Situation and the Opportunities of the Research Studies of the Military Sciences in the Millennium
L. Szigeti:	The System of Conscription
Gy. Csabai:	The Aspects of NATO Military Force Development
Gy. Szentesi:	START-Treaties
K. Turcsányi–L. Mikula:	The Situation of Military Quality Issues
Gy. Tóth:	Some Issues of Commanding Air Defence Missile Troops
F. Magyar:	Globalization and Information Security
S. Kiss:	Education of Engineers of Security Technology
A. Szabó:	Elements of the image of HDF
M. Mészáros:	European Security Charta
I. Pataky:	When is someone regarded as European?
T. Csapody:	II. World War Mine Fields and Their Clearance (1943–1986)

Содержание

Я. Деак:	Несколько актуальных вопросов национальной военной стратегии
Д. Юхас:	Италия и НАТО
Б. Кунош:	Военная реформа в военно-техническом аспекте
И. Гёце:	Положение военно-научных исследований и положение в начале тысячелетия
Л. Сигети:	Система военкоматов
Д. Чабай:	Направления и усовершенствование военных сил в НАТО
Д. Сентеши:	Договоры «Старт»
К. Турчани – Л. Микула:	Положение качественной оценки в военном плане
Д. Тот:	Несколько вопросов по ПВО
Ф. Мадьяр:	Глобализация и безопасность информации
Ш. Киш:	Об обучении инженеров по технике безопасности
А. Сабо Сабоне:	Элементы венгерской армии
М. Месарош:	Карта безопасности Европы
И. Патаки:	Кого мы считаем европейцем
Т. Чаподи:	Разминирование минных полей 2-ой мировой войны в период (1943–1986)
Новости жизни общества	

Tízéves a Magyar Hadtudományi Társaság

Az MHTT és az MTA Hadtudományi Bizottsága, valamint a ZMNE 2000. november 2-án a magyar tudomány napja alkalmából központi ünnepi rendezvénysorozatot szervez.

A társaság elnöksége a rendezvény keretében kíván megemlékezni *a tíz éve, 1990. november 18-án megalakult Magyar Hadtudományi Társaságról.*

A megemlékezés keretében:

dr. Szabó József a társaság elnöke rövid ünnepi beszédben méltatja a társaság – a tagság, az elnökség, a különböző bizottságok és a szakosztályok – munkáját, tevékenységének eredményeit.

Ezt követően Tanárky-díjak, honvédelmi miniszteri, államtitkári és főosztályvezetői elismerések átadására kerül sor.

A megemlékezés záró részében a társaság elnöke átadja *A Magyar Hadtudományi Társaság tíz éve* című könyv tiszteletpéldányait, mely ez alkalomra készült.